

Työpaperi 6/2021

Eriksson, Pia & Säles, Emilia (toim.)

Lastensuojelun perhehoidon järjestäminen

Suosituksat perhehoidon toimintaohjeiden sisällöiksi

Perhehoitoon sijoitettujen lasten oikeus laadukkaaseen hoitoon ja kasvatukseen tulee toteutua riippumatta siitä, missä kunnassa he asuvat, mihin kuntaan heidät on sijoitettu tai kenen toimesta perhehoitopalveluja tuotetaan. Tämä julkaisu on laadittu tukemaan kuntia ja kuntien yhteenliittymiä lastensuojelun perhehoidon järjestämisessä ja siten lisäämään perhehoidossa olevien lasten ja nuorten yhdenvertaisuutta valtakunnallisesti.

Tähän julkaisuun on koottu suosituksia kuntien (ja tulevien maakuntien tai hyvinvointialueiden) toimintaohjeiden sisällöksi. Sisällön muodostavat seuraavat kokonaisuudet: perhehoidossa olevien lasten oikeudet, perhehoidon järjestäjätahon velvollisuudet, lapsen hoito, huolenpito ja valvonta perhehoidossa, perhehoidon muiden osapuolten tuki, oikeudet ja velvollisuudet, perhehoidon turvallisuus ja valvonta sekä perhehoitoa määrittelevät sopimukset ja maksuihin liittyvät käytännöt.

Lukijalle

Perhehoitoon sijoitettujen lasten oikeus laadukkaaseen sijaishuoltoon tulee toteutua riippumatta siitä, missä kunnassa he asuvat, mihin kuntaan heidät on sijoitettu tai kenen toimesta perhehoitopalveluja tuotetaan. Tämä julkaisu on laadittu tukemaan kuntia ja kuntien yhteenliittymiä lastensuojelun perhehoidon järjestämisessä ja siten lisäämään perhehoidossa olevien lasten ja nuorten yhdenvertaisuutta valtakunnallisesti.

Kuntien toimintaohjeissa kuvataan, miten kunta lakien ja kunnassa laadittujen sopimuksien pohjalta järjestää, toteuttaa, ohjaa ja valvoo lastensuojelun perhehoitoa. Toimintaohje on julkinen asiakirja. Se on linjassa voimassa olevan lainsäädännön kanssa ja täydentää sen soveltamista. On suositeltavaa, että jokaisessa kunnassa on toimintaohje, jossa linjataan kunnan perhehoito ja kuvataan kunnan käytännöt ja menettelyt kaikkien perhehoidon osapuolten osalta riittävän kattavasti ja konkreettisesti.

Tämän julkaisun suositukset ovat tarkoitettu ensisijaisesti käytettäväksi tietoperustana kuntien omien perhehoidon toimintaohjeiden laatimiseen. Julkaisu on laadittu osana pääministeri Sipilän hallituksen kärkihanketta Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen koordinoimaan työhön on tuolloin osana STM:n rahoittamia maakunnallisia lastensuojelun kehittämisen hankkeita (2016-2018) osallistunut laajasti julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin perhehoidon toimijoita. Asiakirja on koottu yhteiskirjoittamisen periaatteella, joten tekstiä on tuottanut useampi taho ja asiakirja on toimitettu THL:n toimesta.

Niissä julkaisun kohdissa, joissa tekstin perustana on laki tai oikeuskäytäntö, viitataan lakikohtaan tai muuhun lähteeseen alaviitteessä. Muilta osin kyseessä on suositus. Sitoutumalla tässä esitettyihin suosituksiin kunnat edistävät lasten yhdenvertaisuutta ja laadukkaan perhehoidon toteuttamista kansallisesti yhteinäisin keinoin. Osa suosituksista perustuu 30.10.2018 Helsingissä pidettyyn konsensuskokoukseen, johon osallistui 50 perhehoidon toimijaa eri puolilta Suomea (ks. liite 1). Konsensuskokous oli kokeilu uudesta tavasta sopia yhteisesti toimintalinjauksista ja käytännöistä sosiaalihuollossa.

Perhehoitoon sijoitettujen lasten oikeuksien varmistaminen ja jokaisen perhehoidossa olevan lapsen yksilöllisiin tarpeisiin vastaaminen on ollut lähtökohtana tämän koosteen kirjoittamisessa. Lukuun 14 on koottu kysymyksiä, jotka ovat tarkoitettu avuksi kunnille oman toimintaohjeen kirjoittamiseen. Julkaisu on kirjoitettu siten, että sen tekstiä saa lainata ja kopioida suoraan kuntien omaan käyttöön (ilman viittauksia). Jokainen kunta vastaa kuitenkin oman ohjeensa sisällöstä, oikeellisuudesta ja ajantasaisuudesta.

Tätä julkaisua laadittaessa (2018–2020) lastensuojelun toimintaympäristö on ollut muutoksessa ja sote-uudistuksesta on jo ollut esillä useita hallitusten esityksiä. Riippumatta siitä, missä muodossa ja millä aikataululla sote-uudistus etenee, THL suosittelee, että kunnat jatkavat yhteistyötä keskenään ja yhtenäistävät perhehoidon käytäntöjään niin alueellisesti kuin kansallisesti mm. tämän julkaisun pohjalta.

Julkaisussa käytetyistä käsitteistä

Tämä julkaisu käsittelee pääasiassa huostassa olevan, perhehoitoon sijoitetun lapsen oikeuksia toimeksiantosuhteisessa ja ammatillisessa perhehoidossa. Emme toiveista huolimatta ole pystyneet sisällyttämään julkaisuun esim. lyhytaikaista perhehoitoa tai kriisiperhehoitoa. Myös erityisryhmien huomioiminen (esim. ilman huoltajaa maahan tulleiden lasten perhehoito) on tässä vaiheessa jouduttu rajaamaan pois.

Lastensuojelun toimeksiantosuhteisesta perhehoitajasta käytetään usein käsitettä sijaisvanhempi ja perhekodista sijaisperhe, vaikka näitä käsitteitä ei tunneta nykyisessä lainsäädännössämme. Tässä julkaisussa pitäydytään pääasiassa perhehoitolain käyttämässä käsitteessä perhehoitaja sekä toimeksiantosuhteisen että ammatillisen perhehoidon osalta, mutta toimeksiantosuhteisen perhehoitajan kotiin ja siellä asuviin perheenjäseniin (muut aikuiset ja perheen biologiset ja adoptoidut lapset) viitataan myös käsitteellä sijaisperhe. Sijaisperheessä asuviin muista kunnista sijoitettuihin lapsiin ja perhehoitajien biologisiin tai adoptoituihin lapsiin viitataan tässä asiakirjassa paikoin käsitteellä sijaissisar. On kuitenkin hyvä pitää mielessä, että perhehoidon arjessa myös kaikkiin sijaisperheissä eläviin lapsiin ja nuoriin voidaan heidän taustastaan riippumatta viitata sijaissisaruksina.

Perhehoitolain käsitteitä on tekstissä muokattu vastaamaan lastensuojelun perhehoitoa siten että esim. perhehoitoon sijoitetusta henkilöstä käytetään ilmaisua ”perhehoitoon sijoitettu lapsi”.

Tätä työtä aloitettaessa vuonna 2018 hallituksen esityksenä oli sosiaali- ja terveydenhuollon siirtäminen perustettavien maakuntien vastuulle. Tämän julkaisun valmistuessa joulukussa 2020 asia on jälleen ajankohtainen, koska nykyinen hallitus esittää sosiaali- ja terveydenhuollon ja siten lastensuojelun järjestämistä hyvinvointialueiden tehtäväksi. Koska sote-uudistus edelleen on kesken, tässä julkaisussa käsitellään järjestämistä nykyisten kuntien näkökulmasta.

Toimivan perhehoidon kokonaisuuden järjestäminen on laadun takaamisen näkökulmasta suositeltavaa organisoida kuntapohjaa laajemmalle väestöpojalle esim. kuntayhtymä- tai maakuntatasoisesti. Sote-uudistuksen edetessä on erittäin ajankohtaista tarkastella toimintakäytäntöjä sekä alueellisesti että valtakunnallisesti. THL näkee tärkeänä, että toimintakäytäntöjä yhtenäistetään ja tarvittaessa myös perhehoitolakia tarkistetaan varmistamaan perhehoidossa olevien lasten yhdenvertaisuus.

Julkaisun työstäminen

Erityisen suuri kiitos kuuluu kaikille tämän julkaisun työstämiseen osallistuneille ammattilaisille ja (kokeemus)asiantuntijoille. Julkaisun työstämisessä on ollut mukana, joko kirjoittamassa tai kommentoimassa, asiantuntijoita lukuisista kunnista ja kaupungeista (joista erityinen kiitos Satakunnalle, Keski-Suomelle sekä Pohjos-Savolle). Työhön on osallistunut myös seuraavien tahojen edustajia: Perhehoitoliitto ry, Perhehoitokumppanit oy, SOS-lapsikylä, Osallisuuden aika ry, Pesäpuu ry, Pelastakaa Lapset ry, Ammatillisten perhekotien liitto sekä Kasvatus- ja perheneuvonta Kasper ry. Tämän lisäksi julkaisun luonnos oli laajalla kommentointikierröksellä tammikuussa 2019. Kiitos arvokkaista kommentista julkaisun eri vaiheissa kuuluu myös Sosiaali- ja terveysministeriölle sekä THL:n erityisasiantuntija Jaana Tervolle.

Tämän julkaisun laatimisen taustalla ja sen aikana on tullut esille useita lainsäädäntöön liittyviä tarkennustarpeita. Nämä koskevat mm. perhehoitolain soveltamista ammatillisiin perhekoteihin sekä kuntien ja perhehoidon yksityisten palveluntuottajien välisiä sopimuksia ja tehtävänjakoa. Prosessin aikana on korostunut eri kuntien hyvin erilaiset toimintakäytännöt, jotka voivat koskettaa jopa samassa sijaisperheessä tai perhekodissa olevia eri sijoittajakuntien lapsia. Perhehoitolain (2015) muutosten vaikutusta lastensuojelun perhehoitoon ei myöskään ole arvioitu. THL näkee tärkeänä että näitä asioita tarkastellaan ja edistetään.

Tätä työtä koordinoimassa on ollut ilahduttavaa huomata, kuinka yksimielisiä tässä työssä mukana olleet perhehoidon eri toimijat ovat olleet toimintakäytäntöjen valtakunnallisen yhdenmukaistamisen puolesta. THL:n käsityksen mukaan yhdenmukaistamisen tarpeesta vallitsee laaja yksimielisyys perhehoidon kentällä, mutta eri toimijoiden käytännöt erityisesti maksujen osalta ovat niin kaukana toisistaan, että yhtenäisten suositusten laatiminen niistä on tämän työn puitteissa ollut mahdotonta. Konsensuskokouksessa (31.10.2018, liite 1) päästiin alkuun sopimalla joistakin yhteisistä periaatteista. THL suosittelee, että maakunnat jatkavat yhteistyötä maksujen yhtenäisen valtakunnallisen tason määrittämiseksi siten, että se vahvistaa perhehoidossa olevien lasten yhdenvertaisuutta.

Pia Eriksson
erikoistutkija
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Tiivistelmä

Pia Eriksson ja Emilia Säles (toim.) Perhehoidon järjestäminen. Suositukset kunnille lastensuojelun perhehoidon toimintaohjeiden sisällöiksi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpaperi 6/2021. 83 sivua. Helsinki 2021. ISBN 978-952-343-627-5 (verkkojulkaisu)

Lastensuojelun perhehoidon toimintaohje on kunnissa laadittava asiakirja. Kuntien toimintaohjeissa kuvataan, miten kunta järjestää, toteuttaa, ohjaa ja valvoo lastensuojelun perhehoitoa. Toimintaohje on julkinen asiakirja joka on linjassa voimassa olevan lainsäädännön kanssa ja täydentää sen soveltamista. On suositeltavaa, että jokaisessa kunnassa on toimintaohje.

Tähän julkaisuun on koottu suosituksia kuntien (ja tulevien maakuntien tai hyvinvointialueiden) toimintaohjeiden sisällöksi. Sisällön muodostavat seuraavat kokonaisuudet: perhehoidossa olevien lasten oikeudet, perhehoidon järjestäjätahon velvollisuudet, lapsen hoito, huolenpito ja valvonta perhehoidossa, perhehoidon muiden osapuolten tuki, oikeudet ja velvollisuudet, perhehoidon turvallisuus ja valvonta sekä perhehoitoa määrittelevät sopimukset ja maksuihin liittyvät käytännöt.

Sisältö on jäsennetty perhehoidossa olevan lapsen oikeuksien ja sijaishuollossa olon kautta. Järjestämisestä vastuussa olevan kunnan ja muiden osapuolten oikeuksia ja velvollisuuksia on tarkasteltu sen kautta, miten nämä tahot voivat tarjota ja tukea lapsen turvallista ja laadukasta sijaishuoltoa. Perhehoidon järjestämisestä ja tuottamista kuvataan myös suhteessa muuhun palvelujärjestelmään ja siihen ympäristöön, jossa lapsi kasvaa ja kehittyy.

Julkaisun liitteinä ovat perhehoidon maksukäytäntöihin liittyvä kartoitus sekä vuonna 2018 THL:n toimesta järjestetyn konsensuskokouksen lausuma.

Avainsanat: perhehoito, sijaishuolto, lastensuojelu, toimintaohje

Sammandrag

Pia Eriksson och Emilia Säles. Ordnande av familjevård – rekommendationer till innehåll i instruktioner för familjevård. Institutet för hälsa och välfärd (THL). Diskussionsunderlag 6/2021. 83 sidor. Helsingfors, Finland 2021. ISBN 978-952-343-627-5 (nätpublikation)

Instruktionerna för barnskyddets familjevård är ett dokument som görs upp av kommunerna. I instruktionerna beskrivs hur kommunen ordnar, erbjuder, styr och övervakar barnskyddets familjevård. Instruktionerna är ett offentligt dokument som är i linje med lagstiftningen och kompletterar dess tillämpning. Det rekommenderas att instruktioner för familjevården skall finnas i varje kommun.

I den här publikationen har rekommendationer till innehåll i kommunernas och de framtida landskapens eller välfärdsområdenas instruktioner för familjevård samlats. Innehållet består av följande helheter: barnens rättigheter i familjevård, skyldigheterna hos anordnaren av familjevård, barnets omsorg och övervakning i familjevården, stöd till familjevårdens andra parter, rättigheter och skyldigheter, säkerhetsfrågor och tillsyn i familjevård samt avtal som definierar familjevården och praxis gällande ersättningar.

Upplägget är gjort utgående från barnets rättigheter och vistelse i vård utom hemmet. Kommunernas skyldigheter och de andra parternas rättigheter och skyldigheter granskas ur den synvinkeln hur dessa aktörer kan erbjuda och stöda kvalitativ och trygg vård utom hemmet. Anordnandet av familjevården beskrivs också i förhållande till servicesystemet och den miljö där barnet växer och utvecklas.

Som bilaga finns en kartläggning av praxis kring ersättningar år 2018 samt ett konsensusuttalande från ett av THL anordnat konsensusmöte.

Nyckelord: familjevård, vård utom hemmet, barnskydd, instruktioner

Sisälllys

Lukijalle	2
Tiivistelmä	4
Sammandrag	5
Sisälllys	6
1 Lastensuojelun perhehoito	8
2 Lapsen oikeudet perhehoidossa	10
2.1 Lapsen etu	11
2.2 Lapsen oikeus suojeluun ja hyvään huoltoon	12
2.3 Lapsen osallisuus	12
2.4 Lapsen oikeus tietoon ja mielipiteen selvittäminen	13
2.5 Lapsen oikeus läheisiin ihmissuhteisiin ja jatkuvuuteen	15
2.6 Lapsen oikeusturva	15
2.7 Lastensuojelun edunvalvonta	16
3 Kunta perhehoidon järjestäjänä	18
3.1 Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä lapsen oikeuksien turvaajana	20
3.2 Asiakasosallisuus ja kokemusasiantuntijatoiminta	22
4 Ennen lapsen muuttoa sijaisperheeseen tai perhekotiin	23
4.1 Paikan valinta ja lapsen valmistelu sijoitukseen	23
4.2 Perhehoitajien rekrytointi ja valmennus	25
5 Lapsi perhehoidossa	31
5.1 Lapsen turvallinen muutto	31
5.2 Lapsen hoiva, huolenpito ja kasvatus	32
5.3 Rajoitukset	32
5.4 Yhteydenpito omaan sosiaalityöntekijään	34
5.5 Yhteydenpito läheisiin ihmisiin	34
5.6 Lapsen tuki ja palvelut	35
6 Yhteinen ja yksilöllinen tuki perhehoidon osapuolille	40
6.1 Tuki perhehoitajalle	40
6.2 Tuki sijaissisarukselle	43
6.3 Tuki vanhemmalle ja hänen perheelleen	43
6.4 Vertaistuki	44
7 Perhehoidon turvallisuus	46
7.1 Tiedon antaminen, salaaminen ja säilyttäminen	47
7.2 Kriisi- ja väkivaltatilanteet	48
8 Perhehoidon muutostilanteet	49
8.1 Sijaishuoltopaikan muutos	49
8.2 Perheen jälleenyhdistäminen	49
8.3 Jälkihuolto ja itsenäistyminen	50
8.4 Adoptio	52
9 Perhehoidon valvonta	53
9.1 Ennakollinen ja suunnitelmallinen valvonta	54
9.2 Reaktiivinen valvonta	55
9.3 Muistutus ja kantelu	55
10 Vanhemman velvollisuudet ja oikeudet	57
11 Perhehoitajan velvollisuudet ja oikeudet	59
11.1 Muutoksista ilmoittaminen	59
11.2 Yhteistyö	60
11.3 Salassapito- ja vaitiolovelvollisuus	61
11.4 Raportointi	62
11.5 Perhehoitajan ja hänen perheensä yksityisyyden suoja	62
11.6 Oikeus saada tietoa	63
11.7 Kuuleminen asiaan osallisena	63

11.8 Oikeus vapaaseen.....	63
11.9 Sosiaali- ja eläketurva.....	64
12 Perhehoitoa määrittelevät suunnitelmat ja sopimukset	65
12.1 Toimeksiantosopimus	65
12.2 Sopimus perhehoidon antamisesta	67
13 Perhehoidon maksut, palkkiot ja korvaukset.....	69
13. 1 Asiakasmaksu	69
13.2 Käynnistämiskorvaus ja tutustumisesta aiheutuvat kulut.....	69
13.3 Hoitopalkkio	69
13.4 Kulukorvaus.....	70
13.5 Muut etuudet.....	71
13.6 Vakuutukset	71
13.7 Perhehoidon maksujen valtakunnallinen vertailu	72
14 Kunnille suunnattuja apukysymyksiä toimintaohjeen laadintaan.....	73
Liite 1 Konsensuslausuma.....	76
Liite 2 Selvitys maksukäytännöistä	82

1 Lastensuojelun perhehoito

Lastensuojelussa perhehoito tarkoittaa lapsen hoidon, kasvatuksen ja muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä tehtävään hyväksytyssä perheessä. Perhehoidon tavoitteena on antaa perhehoidossa olevalle lapselle mahdollisuus kodinomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin sekä edistää hänen perusturvallisuuttaan ja sosiaalista kehitystään.¹ Perhehoito tarjoaa lapselle hoitavat ja mahdollisimman pysyvät ihmissuhteet.²

Perhehoito on laitoshoidon nähden ensisijainen lapsen sijaishuollon muoto: laitoshoidon järjestetään vain, jos lapsen sijaishuoltoa ei voida järjestää lapsen edun mukaisesti riittävien tukitoimien avulla perhehoidossa tai muualla³. Ennen lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle on kuitenkin selvitettävä lapsen vanhemman, jonka luona lapsi ei pääasiallisesti asu, sukulaisten tai muiden lapselle läheisten henkilöiden mahdollisuudet ottaa lapsi luokseen asumaan tai muutoin osallistua lapsen tukemiseen⁴.

Perhehoidon soveltuvuutta arvioitaessa tulee ottaa huomioon, minkälaisen kokonaisuuden perhehoitajan antama hoito muodostaisi yhdessä tarvittavien tukitoimien kanssa. Tukitoimilla tarkoitetaan tässä sekä lapselle ja hänen vanhemmilleen että sijaisperheelle annettavia tukitoimia. Lapsen sijaishuoltopaikan valinnan täytyy aina perustua yksilökohtaiseen lapsen edun harkintaan⁵.

Perhehoitoa voidaan käyttää sijaishuollossa olevan lapsen⁶ hoidon ja huolenpidon järjestämiseksi tai kun lapsi sijoitetaan avohuollon tukitoimena. Lastensuojelulain mukaista jälkihuoltoa voidaan toteuttaa myös perhehoitona.

Toimeksiantosuhteisessa perhehoidossa kunta tekee toimeksiantosopimuksen perhehoitajan kanssa. Toimeksiantosopimus on asiakirja, jossa perhehoitaja ja sijoittava kunta sopivat perhehoitoon liittyvät molempien puoleiset oikeudet ja velvollisuudet⁷. Tämä perhehoitomuoto edellyttää hoitajan asumista samassa kodissa ja samassa taloudessa sijoitetun lapsen kanssa. Säädos on muotoiltu yksikössä: siinä puhutaan perhehoitajasta. Perhehoitajana voi toimia ennakovalmennuksen hyväksytysti käynyt pariskunta, toinen heistä tai yksin asuva aikuinen.

Ammatillinen perhehoito on perhehoitoa, jota annetaan yksityisistä sosiaalipalveluista annetun lain 7 §:ssä tarkoitetun luvan perusteella ammatillisessa perhekodeissa⁸. Ammatillinen perhekoti on toimeksiantosuhteisen perhehoidon ja laitoksen väliin sijoittuva sijaishuoltomuoto. Ammatillisessa perhehoidossa edellytetään, että kodissa on vähintään kaksi perhehoitajaa, joista ainakin yhdellä hoito- ja kasvatustehtäviin osallistuvista on tehtävään soveltuva koulutus ja riittävä kokemus hoito- ja kasvatustehtävistä⁹. Ammatillisilta perhekodeilta edellytetään vahvempaa osaamista kuin tavallisilta perhekodeilta, mikä mahdollistaa erityistä hoitoa tarvitsevien lasten sijoittamisen perhehoitoon.¹⁰ Ammatillisia perhekoteja ei kuitenkaan lueta lastensuojelulain 57 §:n mukaisiksi lastensuojelulaitoksiksi, mikäli ne eivät toimi aluehallintoviraston myöntämällä laitosluvalla.

Lastensuojelun perhehoitoa ohjaava lainsäädäntö (v. 2020) koostuu mm. seuraavista säädöksistä:

- perhehoitolaki (263/2015)
- lastensuojelulaki (417/2007)

¹ Perhehoitolaki (263/2015) 1 §

² Perhehoitolaki 1 § 2 mom.

³ Lastensuojelulaki 50 §

⁴ Lastensuojelulaki 32 § 1 mom

⁵ Lastensuojelulaki 4 § 1 mom

⁶ Lapsi on tällöin sijoitettu huostaanoton, kiireellisen sijoituksen tai hallintotuomioistuimen väliaikaismääräyksen nojalla.

⁷ Perhehoitolaki 10 §

⁸ Perhehoitolaki 4 §

⁹ Perhehoitolaki 6 § 3 mom

¹⁰ Perhehoitolaki 4 §

- sosiaalihuoltolaki (1301/2014)
- laki yksityisistä sosiaalipalveluista (922/2011)
- laki (190/ 2019) ja asetus (556/1994) lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta
- laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä (504/2002)
- laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)
- laki (734/1992) ja asetus (912/1992) sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista
- hallintolaki (434/2003)
- Laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa (808/2019)
- kotikuntalaki (201/1994)
- tietosuojalaki (1050/2018)
- EU:n yleinen tietosuoja-asetus (EU) 2016/679
- julkisten alojen eläkelaki (81/2016)
- työtapaturma- ja ammattitautilaki (459/2015)
- sairausvakuutuslaki (1224/2004)

Näiden lisäksi Suomi on sitoutunut noudattamaan kansainvälisiä sopimuksia, kuten Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien sopimusta (LOS)¹¹. Se on kansallisella lailla saatettu voimaan Suomessa vuonna 1991.

Perhehoidon järjestämisen ja tuottamisen tueksi on vuonna 2017 julkaistu sosiaali- ja terveysministeriön Hyvä perhehoito -työryhmän raportti¹². Tämän lisäksi osana Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa julkaistu raportti ”Lasten ja perheiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaava perhehoito – kohti perhehoidon laadun vahvistamista”¹³ luo kansallista pohjaa laadukkaaseen perhehoidon järjestämiseen.

Muu yksityiskodissa tapahtuva hoito ja kasvatust. On tilanteita, joissa ei ole kyse toimeksiantosuhteisesta tai ammatillisesta perhehoidosta, vaikka lasta hoidetaan ja kasvatetaan ympärivuorokautisesti yksityiskodissa. Muuta kodissa tapahtuvaa hoitoa ja kasvatusta ovat yksityiset sijoitukset¹⁴, joihin saattaa liittyä oheishuoltajuus.

Lapsen huoltaja voi sopia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta muun yksityishenkilön, esim. sukulaisen kanssa ilman sosiaalitoimen myötävaikutusta, jolloin kyse on **yksityisestä sijoituksesta**¹⁵. Vaikka sosiaaliviranomaisella on velvollisuus valvoa yksityisiä sijoituksia, kyse on huoltajan päätösvaltaan kuuluvasta asiasta, eikä kyse silloin ole lapsen huostaanottoon tai avohuoltoon liittyvästä sijoituksesta. Huoltajan ja henkilön, joka ottaa vastattavakseen lapsen hoidosta, on kuitenkin viipymättä ilmoitettava asiasta sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle. Sen on selvittävä, sopiiko yksityiskoti olosuhteiltaan lapsen hoitoon ja kasvatukseen, kykeneekö lapsen luokseen ottanut henkilö huolehtimaan lapsesta ja onko sijoitus lapsen edun mukainen. Sosiaalitoimen on myös selvittävä lapsen hoitoonsa ottaneelle henkilölle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa. Kunta on velvollinen pitämään rekisteriä yksityisesti sijoitetuista lapsista. Sen on myös seurattava, onko sijoituksen jatkumiselle edellytyksiä ja mitkä tukitoimet ovat tarpeen lapsen edun toteutumiseksi.

Lapsen vanhemmat voivat sopia siitä, että lapsen huolto uskotaan vanhempien tai toisen vanhemman *ohella* muulle henkilölle¹⁶, jolloin on kyse **oheishuoltajuudesta**. Yleiseen tuomioistuimeen voidaan myös tehdä hakemus siitä, että lapsen huolto uskotaan vanhempien tai vanhemman ohella yhdelle tai useammalle henkilölle, joka on antanut tähän suostumuksensa¹⁷. Lapsen kannalta erittäin painavasta syystä tuomioistuin voi määrätä, että lapsen huolto uskotaan vanhemman tai vanhempien *sijasta* yhdelle tai useammalle henkilölle¹⁸.

¹¹ SopS 59/60/1991, <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910059>. Lisätietoa: lapsiasia.fi.

¹² <http://stm.fi/julkaisu?pubid=URN:ISBN:978-952-00-3875-5>.

¹³ Heino & Säles 2017. Lasten ja perheiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaava perhehoito. Kohti perhehoidon laadun vahvistamista. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-857-9>

¹⁴ Lastensuojelulaki 81 §

¹⁵ Lastensuojelulaki 81 §

¹⁶ Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 7 § 2 mom. 1. kohta

¹⁷ Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 § 1 mom 2. kohta.

¹⁸ Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 § 3 mom.

Mikäli lapsen huolto uskotaan lapsen perhehoitajalle, tätä on mahdollista edelleen tukea taloudellisesti ja muutoin. Ennen kuin asia laitetaan vireille, tulee sosiaalitoimen sopia perhehoitajan kanssa palkkiosta, korvauksista ja muusta tuesta. Samalla tulee arvioida, onko lapselle tarpeen määrätä erillinen edunvalvoja.

¹⁹ Edunvalvojan määrääminen voi olla tarpeen erityisesti lapsen taloudellisiin asioihin. Perhehoitajalle annettavan tuen lisäksi tulee huolehtia, että lapsi saa riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut. Huollon siirto perhehoitajalle voi tulla kyseeseen erityisesti niissä tilanteissa, joissa lapsen huostaanotto voidaan lakkauttaa uskomalla lapsen huolto perhehoitajalle. Lapsen edun mukaista se voi olla silloin, kun lapsi on ollut useita vuosia samassa sijaisperheessä ja lapsi, vanhemmat sekä sijaisperheen jäsenet ovat yksimielisiä huollon siirrosta.

Sosiaalitoimelle saattaa syntyä velvollisuus tukea lapsen hoitajaa mm. taloudellisesti, jos sijoitus on tapahtunut sosiaalitoimen myötävaikutuksella. Oheishuoltajuus ei poista tukivelvoitetta²⁰.

Tässä julkaisussa käsitellään pelkästään perhehoitolain mukaista toimeksiantosuhteista ja ammatillista perhehoitoa. Myöskään tukiperhehoitoa ei ole perhehoitoa, vaan sosiaalihuoltolain mukaista palvelua.²¹

¹⁹ Lastensuojelulaki 46 § 2 mom.

²⁰ Esim. KHO:2020:143 ja KHO 2020:144.

²¹ Sosiaalihuoltolaki 28 §

2 Lapsen oikeudet perhehoidossa

Vastatessaan sijaishuollossa olevan lapsen hoidosta ja kasvatuksesta perhehoitaja hoitaa julkista hallinto-tehtävää²². Hänen tulee osaltaan taata, että sijaishuollossa olevan lapsen perus- ja ihmisoikeudet toteutuvat. Tässä luvussa käsitellään tarkemmin huostaanotetun lapsen oikeuksia perhehoidossa.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus (LOS) on Suomessa saatettu voimaan lailla vuonna 1991. Sen mukaan kaikki lapset (alle 18-vuotiaat) ovat itsenäisiä yksilöitä, joilla on omat oikeudet. Sen läpileikkaavia periaatteita ovat

- lapsen edun ensisijaisuus (3 (1) artikla)
- lapsen oikeus erityiseen suojeluun (3 (2) artikla)
- syrjimättömyys (2 artikla)
- oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen (6 (1) artikla)
- oikeus tulla kuulluksi ja osallistua (12 artikla)

2.1 Lapsen etu

Lapsen edun ensisijaisuus velvoittaa kaikkia lapsen kanssa työskenteleviä. Lapsen etu on arvioitava *yksilökohtaisesti* kyseessä olevan lapsen erityistilanteen ja lapsen erityispiirteiden mukaisesti. Arviointiin vaikuttavat esimerkiksi lapsen ikä ja kehitystaso. Mitä kehittyneempi lapsi on, sitä enemmän on asetettava painoa hänen omille näkemyksilleen.

Lapsen edun arvioinnille on annettu sisältöä kansallisessa lainsäädännössämme sosiaalihuoltolaissa ja lastensuojelulaissa²³.

Lastensuojelua toteutettaessa lapsen edun arvioinnissa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri vaihtoehdot parhaiten turvaavat lapselle:

- tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin
- läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet
- mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaista valvontaa ja huolenpitoa
- taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen
- turvallisen kasvuympäristön
- ruumiillisen ja henkisen koskemattomuuden
- itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen
- mahdollisuuden osallistua ja vaikuttaa omilla asioissaan ja
- oikeuden kielelliseen, kulttuuriseen ja uskonnolliseen taustaan kunnioittamiseen.

Erityistä huomiota on kiinnitettävä haavoittuvimmassa asemassa oleviin lapsiin, kuten vähemmistöryhmiin kuuluiin lapsiin, turvapaikkaa hakeviin lapsiin, hyväksikäytön tai väkivallan uhriksi joutuneisiin lapsiin sekä lapsiin, joilla on erityistarpeita sairauden tai vamman vuoksi²⁴.

YK:n sijaishuollon ohjeiden²⁵ mukaan sijoitetuille lapsille tulee erityisesti varmistaa:

- turvallisuus ja suojelu kaikelta kaltoin kohtelulta ja hyväksikäytöltä sekä vapaudenriistolta
- yhteydenpito läheisiin ihmisiin lapsen edun mukaisesti

²² Perustuslaki 124 §

²³ Lastensuojelulaki 4 § ja sosiaalihuoltolaki 5 §

²⁴ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14 (2013) lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3 artikla, 1 kohta); CRC/C/GC/14.

²⁵ Guidelines for the Alternative Care of Children (2010) YK:n yleiskokouksen päätöslauselma A/RES/64/142, 24.2.2010 suomeksi https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/sijaishuollon_ohjeet_final-1.pdf

- terveellinen ja ravitseva ruoka, huomioiden uskonnollinen vakaumus
- terveyden edistäminen ja terveydenhuollon palvelut
- koulutus
- oikeus kehittyä leikin ja vapaa-ajan toimintojen avulla, huomioiden lapset, joilla on erityisiä tarpeita
- lapsen yhteys toisiin paikallisen yhteisön lapsiin ja muihin jäseniin
- uskonnollisten ja hengellisten tarpeiden ja muun vakaumuksen tyydyttäminen
- oikeus yksityisyyteen
- hoitajien myönteinen, turvallinen ja huolehtiva suhde lapseen
- iän ja kehitystason mukaisesti riittävä valvonta ja kasvatus
- oikeus nimettyyn luottohenkilöön, johon lapsi voi olla vapaasti yhteydessä
- käytettävissä olevat oikeusturvakeinot
- muistot elämän varrelta, esim. elämäntarinakirjan avulla

2.2 Lapsen oikeus suojeluun ja hyvään huoltoon

Lapsella on oikeus hänen hyvinvoinnilleen välttämättömään suojeluun ja huolenpitoon. Lapsen oikeuksien sopimus korostaa vanhempien ensisijaista velvollisuutta vastata lapsen kasvatuksesta ja huolenpidosta. Se kieltää lapsen erottamiseen vanhemmistaan heidän tahtonsa vastaisesti; poikkeuksena ovat tilanteet, joissa toimivaltaiset viranomaiset toteavat erottamisen olevan lapsen edun mukaista. Ristiriitatilanteissa lapsen etu tulee aina asettaa etusijalle.²⁶

Lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta. Ensisijaisesti tulee tukea sitä, että lapsi saa riittävän huolenpidon ja suojelun biologisessa perheessään. Mikäli tämä ei ole lapsen edun mukaista tai riittävää, lapselle tulee taata vaihtoehtoinen hoito.²⁷

Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatus sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito myös sijaishuollossa. Hänen oikeutensa tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin tulee turvata, siten kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 1 §:ssä säädetään. Lapsen hoito, kasvatus ja valvonta ei saa sisältää lastensuojelulain mukaisia rajoituksia.²⁸

Lapsella, myös sijaishuollossa olevalla lapsella, on oikeus saada osakseen ymmärtämystä ja hellyyttä. Lapsen alistaminen, ruumiillinen kurittaminen ja muu loukkaava kohtelu on kielletty. Lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä.²⁹

Laiminlyönnin, hyväksikäytön, pahoinpitelyn tai muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun kohteeksi joutuneen lapsen ruumiillista ja henkistä toipumista sekä yhteiskunnallista sopeutumista tulee edistää. Lapselle tulee olla tarjolla hänen tarpeidensa mukaiset sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut ja muu tuki, joka edistää hänen kuntoutumistaan. Toipumisen ja sopeutumisen on tapahduttava ympäristössä, joka edistää lapsen terveyttä, itsekunnioitusta ja ihmisarvoa.³⁰

2.3 Lapsen osallisuus

Lasten osallisuus tulee nähdä laajana oikeutena osallistua itseä koskevaan päätöksentekoon sekä arjen elämään että palveluihin liittyvissä asioissa. Lapsella on oikeus osallistua iästä riippumatta. Osallisuus päätöksentekoon tarkoittaa tiedon saamisen lisäksi myös lapsen tietoisuutta häntä itseään koskevan tiedon antamisesta muille ja mahdollisuutta osallistua tietojen antamiseen.

²⁶ LOS 3 artikla, 5 artikla, 18 artikla ja 9(1) artikla

²⁷ Lastensuojelulaki 2 §, LOS 19 artikla ja 20 artikla

²⁸ Lastensuojelulaki 4 a §

²⁹ Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1 § 2-3 momentti.

³⁰ LOS 39 artikla ja YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 13 (2011): Lapsen oikeus olla joutumatta minkäänlaisen väkivallan kohteeksi.

Lapsen ja hänen läheistensä osallisuuden turvaaminen perhehoitoa suunniteltaessa ja sen aikana on tärkeää. Lapsen tulee siis saada ikänsä, kehitystasonsa ja toimintakykynsä mukaisesti ja tarvittavin tukitoimin (esimerkiksi tuetun päätöksenteon avulla) olla mukana tekemässä elämäänsä liittyviä suunnitelmia ja päätöksiä niin, että hänen tahtonsa ja etunsa otetaan huomioon.

Lapsella on oikeus ilmaista vapaasti näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lisäksi näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toiminnaissa.³¹ Suomen perustuslain³² mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Oikeus ilmaista mielipiteensä vapaasti tarkoittaa sitä, että lapsi voi halutessaan myös olla osallistumatta ja ilmaisematta näkemyksiään. Häntä ei saa painostaa eikä hänen mielipiteisiinsä saa pyrkiä vaikuttamaan. Lapsen vapaa mielipiteen ilmaisu edellyttää, että keskustelutilanne on turvallinen ja että häntä kohdellaan kunnioittavasti. Lapsen on lisäksi saatava tietoa ja tukea mielipiteensä ilmaisemisen tueksi. Mielipiteen selvittämisessä ei saa luonnollisestikaan vahingoittaa lasta. Oikeus tehdä päätöksiä itsenäisesti on vahva osallisuuden muoto.³³

Perhehoidossa olevan lapsen oikeus osallistua velvoittaa mm. sosiaalityöntekijöitä ja perhehoitajia. Lapsen perhehoito asettaakin perhehoitajalle erityisiä osaamisvaatimuksia myös osallisuuden tukemisen suhteen, sillä lapsen osallisuuden tukeminen linkittyy aina lapsen ikään ja kehitystasoon. Käytännössä tämä tarkoittaa riittävien tietojen omaamista lapsen kehityksestä, asemasta ja oikeuksista sekä lapsen käytettävissä olevista oikeusturvakeinoista.

Lapsille on taattava oikeus osallistua sekä yksilöinä omassa asiassaan että ryhmänä³⁴. Esimerkiksi on suositeltavaa, että ammatillisessa perhekodissa olisi osallisuutta tukevat rakenteet, ja että kunnissa olisi tarjolla vertaisryhmiä, joita voitaisiin käyttää myös sijaishuoltopaikkojen valvonnassa. Kuntien tulisi kuulla lapsia ja nuoria lastensuojelupalvelujen kehittämisessä ja laadun arvioinnissa.³⁵

2.4 Lapsen oikeus tietoon ja mielipiteen selvittäminen

Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle ja nuorelle on annettava tietoa omassa asiassaan. Hänelle on annettava mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Hänen mielipiteisiinsä ja toivomuksiinsa on kiinnitettävä erityistä huomiota hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Sijaishuollossa olevalla lapsella on oikeus tavata kahden kesken sosiaalityöntekijäänsä tai muuta lastensuojelun työntekijää ja keskustella asioistaan tämän kanssa³⁶.

Lapsen mielipide tulee selvittää hienovaraisesti ja siten, ettei siitä aiheudu tarpeettomasti haittaa lapsen ja hänen vanhempiensa tai muiden läheisten ihmisten välisille suhteille. Lapsen mielipiteen selvittäminen on siis lähtökohta, josta voidaan kuitenkin poiketa, jos selvittäminen vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos se on muutoin ilmeisen tarpeetonta.³⁷

Lapsella on siis lähtökohtaisesti oikeus saada tietoa asiassaan, mutta mielipiteen selvittämisen ja kuulemisen yhteydessä lapselle ei saa antaa sellaisia tietoja, jotka vaarantavat hänen kehitystään tai ovat vastoin lapsen muuta erittäin tärkeää yksityistä etua³⁸. Lapsella on myös oikeus saada tieto hänestä itsestään viran-

³¹ LOS 12 artikla

³² Perustuslaki 6 § 3 mom.

³³ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 12 (2009) Lapsen oikeus tulla kuulluksi. 22–25 artikla. CRC/C/GC/12

³⁴ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 12 (2009) Lapsen oikeus tulla kuulluksi. 10 artikla. CRC/C/GC/12

³⁵ Hoikkala S. ym (2017) Sijaishuollon ohjauksen ja valvonnan malli. THL työpapereita 19/2017, s. 31–33. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-855-5>

³⁶ Lastensuojelulaki 5 §, 20 § 1 momentti ja 53 §

³⁷ Lastensuojelulaki 20 § 1 ja 3 mom; tarkemmin Lastensuojelun käsikirjassa <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/huostaanotto/huostaanoton-valmistelu/lapsen-mielipiteen-selvittaminen> ja <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lasten-osallisuus>

³⁸ Lastensuojelulaki 20 § 4 momentti

omaisen asiakirjaan sisältyvistä tiedoista julkisuuslain 12 §:n nojalla, jos ei ole olemassa saman lain 11 §:n mukaista rajoitusperustetta (esim. lapsen edun vaarantuminen voi olla perusteena olla luovuttamatta tietoa lapselle itselleen)³⁹.

Sosiaalityöntekijän tulee antaa lapselle tietoa lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden lapsen omasta ja perheen tilanteesta ja siitä, miksi hänet on huostaan otettu ja sijoitettu⁴⁰. Annettavan tiedon tulee sisältää mm. miten yhteydenpito lapsen ja hänen läheistensä välillä järjestetään sekä perheen jälleenyhdistämisen edellytykset ja mahdollisuudet. Selvitys on annettava riittävällä tarkkuudella, jotta lapsi ymmärtää selvityksen sisällön ja merkityksen, ja voi muodostaa asiassa mielipiteen, mutta kuitenkin niin, ettei hänen luottamustaan ja kiintymystään omiin vanhempiinsa tarpeettomasti horjuteta.

Lapsen kuulemisen ja mielipiteen selvittämisen olosuhteiden on oltava rauhalliset ja neutraalit ja lapsella on oltava mahdollisuuksia itsensä ilmaisuun myös leikin ja toiminnan keinoin. Lapsen mielipide voidaan luotettavasti kartoittaa, kun lapsella on ikätasonsa mukaisesti riittävästi tietoa vaihtoehtoista. Lapselle tulee myös perustella vaihtoehtoja. Lisäksi hänelle on kerrottava perustelut tehdystä päätöksestä.

Lapsen kuulemisessa on tärkeää turvalliset aikuiset, luottamussuhde päätöksen tekijään, lapselle sopiva kuulemispaikka sekä läheisten tuki. Kuulemisen tulee olla prosessi eikä pelkästään irrallinen viranomaistahtuma. Kun kuulemisen perusedellytykset ovat kunnossa, voidaan lapsen ikätason mukaisesti tehdä lakiin perustuva kuuleminen. Toisaalta on myös lapsia, joilla on mielipide jo valmiina ja heitä tulee kuulla. Lapsen tunteminen on paras edellytys kuulemiseen.

Hallintolain mukainen kuuleminen

Lastensuojeluasiassa jo kaksitoista vuotta täyttänyt voi käyttää puhevaltaa omassa asiassaan huoltajansa tai muun laillisen edustajansa rinnalla⁴¹. Hän voi vaatia palveluja ja vastustaa häntä koskevia päätöksiä. Hänellä on oikeus tutustua itseään koskeviin asiakirjoihin ja häntä on kuultava todisteellisesti hallintolain 34 §:n mukaisesti, kun päätöksiä tehdään⁴². Hänelle on myös annettava tieto tehdyistä päätöksistä ja valitusmahdollisuuksista.

Kaiken ikäisten lasten **mielipide on selvitettävä myös perhehoidossa**. Kaksitoista vuotta täyttänyttä lasta tulee **kuulla hallintolain mukaisesti** mm. tehtäessä seuraavia päätöksiä sijaishuoltoon liittyen:

- päätös lapsen huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta
- päätös sijaishuoltopaikan muuttamisesta
- päätös huostassapidon lopettamisesta
- yhteydenpidon rajoittaminen

Kaksitoista vuotta täyttäneellä lapsella on myös itsenäinen muutoksenhakuoikeus hallintotuomioistuimeen mm. edellä mainituista päätöksistä⁴³.

³⁹ <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/toimijat-tyon-tuki-hallinto/hallinto/tiedon-hankkiminen-lastensuojelun-tarpeisiin-ja-sen-luovuttaminen/tietojen-antaminen#Asianosaisen%20ja%20muun%20asiaan%20osallisen%20oikeus%20saada%20tietoa%20asiakirjasta>; Tekstin on tuottanut VT Mirjam Araneva.

⁴⁰ Lastensuojelulaki 53 §

⁴¹ Lastensuojelulaki 21 §

⁴² Tarkemmin: <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/toimijat-tyon-tuki-hallinto/hallinto/tiedon-hankkiminen-lastensuojelun-tarpeisiin-ja-sen-luovuttaminen/hallintolain-34-n-mukaisesta-kuulemisesta>. Tekstin on tuottanut VT Mirjam Araneva.

⁴³ Lastensuojelulaki 15 luku. Lisätietoa: <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/toimijat-tyon-tuki-hallinto/hallinto/paatokset-sosiaalitoimessa-ja-hakemusmenettely>.

2.5 Lapsen oikeus läheisiin ihmissuhteisiin ja jatkuvuuteen

Yksi tärkeimmistä perhehoidossa olevan lapsen oikeuksista on oikeus pitää yhteyttä vanhempiin ja muihin hänelle läheisiin henkilöihin⁴⁴. Kyseessä on lapsen oikeus ja sitä voidaan rajoittaa vain lain tarkoittamissa tilanteissa ja silloin kun se on lapsen edun mukaista⁴⁵.

Sijaishuollossa olevan lapsen yhteyttä biologiseen perheeseensä sekä muihin lapselle läheisiin ihmisiin, kuten ystäviin, naapureihin ja aikaisempiin hoitajiin, tulisi kannustaa ja edistää, mikäli se on lapsen suojelun ja edun mukaista. Jos lapsella ei ole yhteyttä perheenjäseniinsä, hänen tulisi saada tietoa heidän tilanteestaan.” (YK:n sijaishuollon ohjeet, kohta 81)

Lapsen oikeuteen pitää yhteyttä läheisiinsä liittyä velvoite arvioida säännöllisesti perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuutta. Lastensuojelulain mukaan lapsen sijaishuollon asiakassuunnitelmaa laadittaessa ja tarkistettaessa on huomioitava *lapsen edun* mukaisella tavalla tavoite perheen jälleenyhdistämisestä. Tätä tukee myös velvollisuus laatia vanhemmuuden tukemiseksi erillinen asiakassuunnitelma, ellei se ole ilmeisen tarpeetonta.⁴⁶

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän sekä perhehoitajan tulee sijoituksen aikana tehdä yhteistyötä lapsen vanhempien ja huoltajien kanssa. Erityisesti tämä koskee tilanteita, kun tehdään lasta koskevia päätöksiä, vaikka päätösvalta asiassa olisikin sosiaalilautakunnalla.⁴⁷ Toisaalta lapsella on oikeus olosuhteiden ja ihmissuhteiden pysyvyyteen sekä jatkuvuuteen, mitkä tukevat hänen hyvinvointiaan. Toistuvat kasvuympäristön muutokset vaarantavat lapsen kehitystä ja kykyä muodostaa kiintymyssuhteita. Myös perhekodissa tulee turvata jatkuva kiintymyssuhde tiettyyn aikuiseen.⁴⁸

Huostassapito *tulee* lopettaa jo ennen lapsen täysi-ikäistymistä, jos lain mukaista huostassapidon ja sijaishuollon tarvetta ei enää ole. Huostassapitoa ei kuitenkaan *saa* lopettaa, jos lopettaminen on selvästi vastoin lapsen etua. Arvioinnissa on huomioitava muiden lapsen edun arviointiin vaikuttavien tekijöiden lisäksi mm. sijaishuollon kesto aika sekä lapsen ja sijaishuoltoa antavan välillä vallitsevan kiintymyssuhteen laatu.⁴⁹ Jos perheen jälleenyhdistämiseen päädytään, se tulee tehdä harkiten ja suunnitelmallisesti. Suositeltavaa on, että perheen jälleenyhdistämisprosessi tehdään asteittain ja että lapsi voi halutessaan pitää yhteyttä sijaisperheeseen tai perhekotiin jälleenyhdistämisen jälkeen. Jälleenyhdistämistä käsitellään tarkemmin luvussa 8.2.

2.6 Lapsen oikeusturva

Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on keskeinen rooli lapsen sijaishuollon aikaisen hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutumisessa. Hänen vastuullaan on seurata ja arvioida lapsen sijaishuollon tarkoituksen toteutumista ja vastata siten lapsikohtaisesta valvonnasta. Hänen tai muun lastensuojelun työntekijän on tavattava lapsi asiakassuunnitelmaan kirjattavalla tavalla riittävän usein henkilökohtaisesti.⁵⁰ Vastuusosiaalityöntekijän tulee myös avustaa lasta puhevallan käytössä, ohjata hänet tarvittaessa oikeusavun piiriin ja haettava lain edellyttämässä tilanteissa edunvalvojaa käyttämään lapsen puhevaltaa huoltajan sijasta⁵¹.

Lapselle tulee antaa viipymättä tieto lastensuojelulain nojalla tehtyjen päätösten sisällöstä ja perusteista. Hänelle on myös kerrottava muutoksenhakukeinoista, oikeussuojakeinoista ja mahdollisuudesta saada oi-

⁴⁴ Esim. lastensuojelulaki 4 § 3 mom ja 50 § ja LOS 9 (3) artikla

⁴⁵ Lastensuojelulaki 62 §

⁴⁶ Lastensuojelulaki 4 § 3 momentti ja 30 §, YK:n sijaishuollon ohjeet IV kappale

⁴⁷ Lastensuojelulaki 52 §; HE lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 252/2006 vp.

⁴⁸ YK:n sijaishuollon ohjeet kohdat 60 ja 87

⁴⁹ Lastensuojelulaki 47 § 1 ja 3 momentti

⁵⁰ Lastensuojelulaki 29 § 1 momentti; lastensuojelulaki 30 § 1 ja 3 momentti.

⁵¹ Lastensuojelulaki 24 § 1 momentti, 22 §

keusapua. Tiedon antamisen tulee tapahtua lapselle ymmärrettävällä tavalla, hänen ikänsä ja kehitystasonsa huomioiden.⁵²

Tarvittaessa tulee käyttää eri kommunikaatiomenetelmiä. Jos lapsi on päätöksentekohetkellä ollut tilassa, ettei hän ole kyennyt ymmärtämään toimenpiteen merkitystä, tiedot on annettava heti, kun hän kykenee sen ymmärtämään. Tämä koskee huostaanottoa, kiireellistä sijoitusta ja rajoituksia.⁵³

Lapsen oikeusturva tulee ymmärtää laajasti lähtien siitä, että hänelle on annettava tietoa omista oikeuksistaan, jotta hän voi tunnistaa, milloin niitä on loukattu.⁵⁴ On hyvä muistaa, ettei varsinkaan kaltoinkohdeltu ja laiminlyöty lapsi tyypillisesti tunne oikeuksiaan. Hän on saattanut kasvaa olosuhteissa, joissa hän on joutunut tottumaan sivuuttamiseen ja tarpeidensa laiminlyöntiin. Lapsi ei välttämättä tiedä, ettei häntä olisi saanut kohdella huonosti tai ymmärrä, mitä huono kohtelu on. Ammattilaisen tulee siksi olla kuulemisessa tietoinen myös siitä, mikä on lapsen kokemus elämästä.

Käytettävien oikeusturvakeinojen tulee olla lapselle helposti saavutettavia, jotta hän voi tosiasiaa saada oikeudenloukkauksensa ulkopuolisen ja riippumaton tahon tutkittavaksi. Suositeltavaa⁵⁵ on, että

- lapsi saa tietoa itselleen ymmärrettävällä tavalla, esim. siten, että
 - lapselle kerrotaan jo sijoituksen alkuvaiheessa oikeusturvasta ja oikeusturvakeinoista
 - annetaan kirjallista materiaalia yhteystietoineen. Erityisen tärkeää on, että lapsella on koko ajan tiedossaan asioistaan vastaavan sosiaalityöntekijän nimi ja yhteystiedot, ja että hän saa mahdollisimman pian yhteyden työntekijään.
 - kerrotaan sosiaaliamiehen toiminnasta ja annetaan tämän yhteystiedot
 - kehitetään lapsille ymmärrettävällä kielellä tietoa internetiin
 - perustetaan tukipuhelimia, joista saa neuvoja
- kantelua, valitusta, muistutusta tai muuta yhteydenottoa tehdessä lapsi kohdataan kunnioittavasti ja hänelle kerrotaan asian etenemisestä
- lapsia koskevat asiat käsitellään ripeästi.

2.7 Lastensuojelun edunvalvonta

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ensisijainen velvollisuus perhehoidossa on huolehtia lapsen oikeuksien ja edun toteutumisesta. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee koko lastensuojeluprosessin aikana arvioida, onko lapselle tarpeen hakea lastensuojelun edunvalvojaa⁵⁶. Lapselle tulee määrätä edunvalvoja, jos lapsen huoltaja ei voi toimia puolueettomasti tai muuten lapsen edun mukaisesti ja edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi.⁵⁷ Lastensuojelun edunvalvojan tehtävä on toimia lapsen puolueettomana edustajana käyttäen lapsen puhevaltaa huoltajan sijaan siinä lastensuojeluasiassa, johon hänet on määrätty. On myös mahdollista, että edunvalvoja määrätään koko lastensuojeluasiassa siihen saakka, kunnes lapsen lastensuojeluasiakkuus päättyy esim. täysi-ikäistymisen johdosta. Tuomioistuimen antamasta määräyksestä ilmenee, mikä on edunvalvojan toimivalta ja tehtävät lapsen asiassa.

Edunvalvojaa voivat hakea sosiaalitoimi, Digi- ja väestötietovirasto tai huoltaja. Määräyksen antaa yleinen tuomioistuin, ensiasteena käräjäoikeus. Edunvalvoja tapaa lasta ja tutustuu tämän elämäntilanteeseen. Edunvalvoja huolehtii siitä, että lapsen mielipiteet ja toivomukset tulevat esille lastensuojelun työskentelyssä ja päätöksenteossa sellaisina, kuin lapsi itse tuo ne esiin silloin, kun se on lapsen iän ja ilmaisukyvyn puolesta mahdollista. Hänet on kutsuttava asiakassuunnitelmanneuvotteluihin. Hän käyttää lastensuojeluasiassa vastaavaa puhevaltaa lapsen puolesta, kuin huoltajalla olisi.

⁵² Lastensuojelulaki 32 a § 1 mom.

⁵³ Lastensuojelulaki 32 a § 2 mom.

⁵⁴ Vrt. lastensuojelulaki 5 §, perustuslaki 6 §

⁵⁵ Vrt. YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 12 ja Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä (https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804b2cf3).

⁵⁶ Lastensuojelulaki 22 §

⁵⁷ Yleiskommentti 12, 36–37 art., YK:n sijaishuollon ohjeet, lastensuojelulaki 22 §

Holhoustoimilain⁵⁸ mukaan kuka tahansa voi tehdä ilmoituksen Digi- ja väestötietoviraston toimipisteesseen edunvalvonnan tarpeesta olevasta henkilöstä. Huostaanotetun lapsen kohdalla ensisijaista on kuitenkin keskustella tarpeesta lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa.

Lastensuojelun edunvalvonnasta lisää Lastensuojelun käsikirjassa⁵⁹.

⁵⁸ Laki holhoustoimesta 91 §

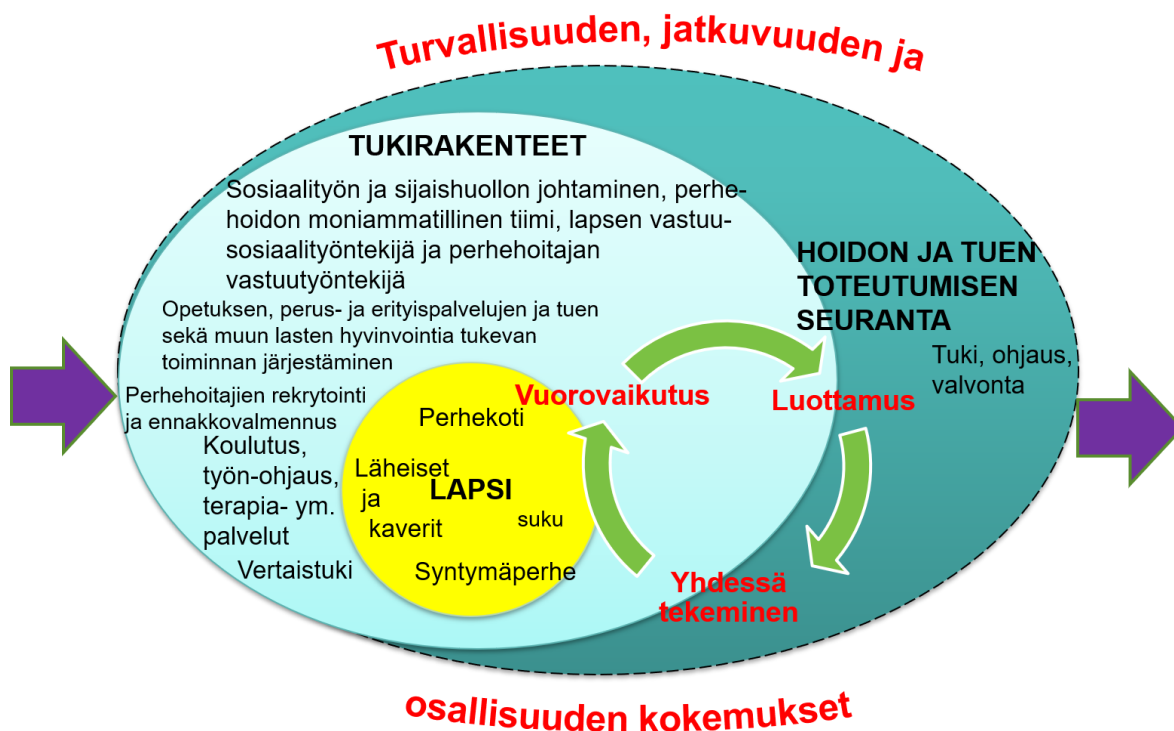
⁵⁹ https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun_kasikirja/tyoprosessi/lastensuojelun-edunvalvonta

3 Kunta perhehoidon järjestäjänä

Perhehoidon järjestämisvastuussa olevan kunnan tulisi perhehoitoa järjestettäessään huomioida lastensuojelun laatusuosituksen⁶⁰ mukaiset periaatteet sekä siihen sisältyvät sijaishuollon laatuksiteerit. Lastensuojelun perhehoidon kokonaisuutta johdettaessa laatusuosituksen periaatteista erityisesti *turvallisuuden, osallisuuden, jatkuvuuden ja ennustettavuuden* tulisi toteutua läpi koko perhehoidon prosessin erityisesti lapsen näkökulmasta.

Lastensuojelun perhehoidon kokonaisuutta tulisi ohjata ja johtaa tunnistuen sen erityisyys suhteessa muuhun perhehoitolain mukaiseen perhehoitoon. Johtamiselta edellytetään mukaan vahvaa osaamista ja sitoutumista systeemiseen työskentelyyn sekä lasten ja perheiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaamiseen.⁶¹

Kuviossa 1 kuvattu lasten ja perheiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaavan laadukkaan perhehoidon malli kattaa koko sijoitusprosessin: toiminnan ennen lapsen sijoittamista perhehoitoon, toiminnan perhehoidon aikana sekä perhehoidon tavoitteen toteutumisen vahvistamisen vielä sijoituksen päätyttyä.

Kuvio 1: Lasten ja perheiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaava laadukas perhehoito (Heino & Säles, 2017, 47).

Perhehoidon järjestämisestä vastaava taho huolehtii siitä, että lapsen ja syntymäperheen tarvitsemat perus- ja erityispalvelut järjestyvät ajallaan ja että ne vastaavat asiakkaiden tarpeeseen riittävästi määrän ja laadun puolesta. Johdon tehtävä on myös huolehtia siitä, että perhehoidon tukirakenteet ja niiden resurssointi mahdollistavat laadukkaan perhehoidon jokaiselle perhehoidossa olevalle lapselle.

Mallin ytimessä on lapsi ja lapselle merkitykselliset ihmissuhteet. Lapsen ja hänen molempien perheidensä, muiden läheisten ja ystävien väliset ihmissuhteet ja vuorovaikutuksen laatu määrittelevät pitkälti sitä, millaiseksi lapsi kasvu ympäristönsä ja lapsuutensa kokee. Systeemisesti työskentelevä ja organisoitu

⁶⁰ Lastensuojelun laatusuositus (STM ja Kuntaliitto 2019) <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4067-3>

⁶¹ Heino, Tarja & Säles, Emilia (2017) Lasten ja perheiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaava perhehoito: Kohti perhehoidon laadun vahvistamista. THL työpaperi 20/2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-857-9>

lastensuojelun tiimi kiinnittää aiempaa enemmän huomiota vuorovaikutussuhteisiin ja hyvään kohtaamiseen⁶², ja pystyy vastaamaan perhehoidon osapuolten kokonaisvaltaiseen tuen tarpeeseen. Perhehoidon tiimin kaikkien jäsenten tulee tuntea hyvin perhehoidossa olevan lapsen tai nuoren tilanne. Lastensuojeluun kehitettävässä tiimityöskentelyssä sekä lapsen että syntymäperheen keskenään erillinen ja yhteinen tuen tarve huomioidaan ja tilanteeseen vastataan kokonaisuutena. (emt. 48–49)

Kunnan vastuulla on oman kunnan sijoittamien lasten perhehoidon järjestäminen, joko oman tai toisen kunnan alueella. Kunnan tuottaessa perhehoidon palvelun itse, se vastaa omassa palvelutuotannossaan jokaisen sijoittamansa lapsen edun mukaisesta palvelusta. Tämän lisäksi kunta ohjaa ja valvoo ostopalveluna hankitun perhehoidon tuottamista ja toteuttamista saman periaatteen mukaisesti. Sijoittajakunta ja sijaintikunta toimivat valvovina viranomaisina suhteessa toimeksiantosuhteisiin perhehoitajiin ja ammatillisiin perhekoteihin. Ammatillisia perhekoteja valvovat lisäksi aluehallintovirastot ja tietyissä tilanteissa myös Valvira. Myös kunnan oma toiminta kuuluu laillisuusvalvonnan piiriin ja siitä tulee laatia sosiaalihuoltolain 47§:n mukainen omavalvontasuunnitelma. (ks. luku 9)

Jokaisella perhehoidossa olevalla lapsella tulee olla oma sosiaalityöntekijä (= lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä), joka on lapsen sijoittaneen kunnan nimetty työntekijä, joka vastaa lapsen asioista hänen asiakkautensa ajan.⁶³ Kunta voi järjestää perhehoitoa kokonaan omana palvelutuotantonaan tai osittain ostopalveluna. Kunnan järjestäessä perhehoidon palvelukokonaisuuden itsenäisesti se rekrytoi, valmentaa, kouluttaa ja järjestää tuen perhehoitajille. Myös toimeksiantosuhteisen perhehoidon yksityinen palveluntuottaja voi huolehtia perhehoitajien rekrytoinnista, valmennuksesta ja arvioinnista sekä tuesta sijoituksen aikana.

Sijoittajakunnan nimeämä perhehoidon vastuutyöntekijä vastaa siitä, että perhehoitaja saa tukea. Vastuutyöntekijä nimetään jokaista hoidettavaa kohden.⁶⁴ Lapsen vastuusosiaalityöntekijä ja perhehoitajan vastuutyöntekijä voivat olla sama työntekijä tai eri työntekijät, ja kunta voi myös hankkia perhehoitajan tuen yksityiseltä palveluntuottajalta.

Kunta tekee aina toimeksiantosopimuksen perhehoitajan kanssa⁶⁵. Jos perhehoito hankitaan yksityiseltä palveluntuottajalta, kunta huolehtii siitä, että toimeksiantosopimus tehdään ennen lapsen sijoittamista perheeseen ja etteivät toimeksiantosopimus ja sopimus perhehoitopalvelujen järjestämisestä⁶⁶ ole keskenään ristiriidassa. Kunta voi myös sijoittaa lapsen ammatilliseen perhekotiin. Yksityiset ammatilliset perhekodit tarvitsevat toiminnalleen aluehallintoviraston tai Valviran luvan⁶⁷.

Palveluntuottajien osalta kunta voi käyttää erilaisia hankintamenettelyjä kuten kilpailutusta, puitesopimuksia tai tehdä suorahankintoja⁶⁸. Konsensuskokouksen (ks. liite 1) lausuman mukaan kunnan tulee varmistaa kaikissa hankinta- ja sopimusmenettelyissä, että lapsen yksilöllisiin tarpeisiin vastataan ja että hankinta- ja sopimuskäytännöt eivät vaaranna yksittäisten lasten edun toteutumista. Hankintakäytännöt eivät saa esimerkiksi vaarantaa lapsen tai nuoren sijaishuoltopaikan pysyvyyttä tai tarvittavaa hoitoa tai luonnollisesti muutoinkaan johtaa lastensuojelulain vastaiseen toimintaan. Toimeksiantosopimuksia ei voi yksipuolisesti muuttaa esimerkiksi hankintasopimusten muuttumisen myötä. Lapsen etu ja lapsen tarpeisiin vastaava perhehoito määritellään aina yksilöllisesti jokaisen lapsen osalta erikseen. Hankinnoissaan kunta luo palveluntuottajille haluamansa laatukriteerit, joiden suositellaan olevan yhtenevät sijaishuollon valtakunnallisten laatukriteerien⁶⁹ kanssa.

Kunta ja yksityinen palveluntuottaja laativat lapsikohtaisen sopimuksen perhehoidon järjestämisestä⁷⁰. Hyvänä käytäntönä pidetään, että kunnan ja palveluntuottajan sosiaalityöntekijät toimivat tiiviissä yhteistyössä.

⁶² Kohti suomalaista systeemistä lastensuojelun toimintamallia: Keskeisiä periaatteita ja reunaehtoja. Lahtinen, Pia; Männistö, Leena; Raivio, Marketta (2017). <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-827-2>

⁶³ Lastensuojelulaki 13b §

⁶⁴ Perhehoitolaki 15 §

⁶⁵ Perhehoitolaki 10 §

⁶⁶ Perhehoitolaki 11 §

⁶⁷ Perhehoitolaki 4 § ja laki yksityisistä sosiaalipalveluista (922/2011) 7 §

⁶⁸ Laki julkisista hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista (1397/2016)

⁶⁹ Lastensuojelun laatusuositus (STM ja Kuntaliitto 2019) <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4067-3>

⁷⁰ Perhehoitolaki 11 §

Kun kunta sijoittaa lapsen yksityisen palveluntuottajan valmentaman perhehoitajan luokse, kunta samalla hyväksyy perhehoitajan. Ensin kunta kuitenkin varmistuu siitä, että perhehoitaja on saanut asianmukaisen ennakkovalmennuksen, arviointi on suoritettu asianmukaisesti ja että perheellä on valmiudet vastata juuri kyseisen lapsen tarpeisiin ja sijoituksen tavoitteisiin palveluntuottajan tuella.

Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä tulee olla käytettävissään moniammatillista asiantuntemusta⁷¹. Kunnan tulee johtaa perhehoidon toimintakokonaisuutta siten, että perhehoitajien tukena toimivilla muillakin työntekijöillä on käytettävissään moniammatillista osaamista ja pitämällä asiakasmäärät kohtuullisina. Kunnan on turvattava mahdollisuus työskentelyyn, joka huomioi kaikkia perhehoidon osapuolia riittävästi. Mikäli perhehoidon tuki hankitaan yksityiseltä palveluntuottajalta kunta varmistaa, että palvelu sisältää riittävän tuen.

Kunnan on varmistettava, että lasten asioista vastaavilla sosiaalityöntekijöillä ja muilla perhehoidon tehtävissä työskentelevillä on riittävästi osaamista sijoitettujen lasten ja perhehoitajien kanssa työskentelyyn. Perhehoidon osaamisen kulmakivinä voidaan pitää sijoitettujen lasten taustojen ja tarpeiden ymmärtäminen (esim. traumatietoisuus, kiintymyssuhteet, ihmissuhteiden katkeamiset, kehitysviiveet, neuropsykiatriset ongelmat), perhehoitajana toimimisen haasteiden ja arjen ymmärtäminen (lapsen korostunut tarve turvaan ja huolenpitoon, struktuuriin, tunne-elämän haastavuus, ammatillisverkoston suuruus, läheisverkoston moninaisuus ja vuorovaikutuksen haasteet, oman kodin avaaminen vieraille) ja lasten perus- ja ihmisoikeuksien hahmottaminen erilaisissa lastensuojelun perhehoitoon liittyvissä vaiheissa ja tilanteissa. Jotta perhehoidon sosiaalityöntekijä onnistuu tehtävässään, hänellä on oltava hyvät vuorovaikutustaidot sekä tietoa sijoitettujen lasten erityisistä tarpeista. Lapsen kanssa työskentelevällä työntekijällä tulisi myös olla erityistä osaamista lasten kuulemiseen ja lasten oikeuksien toteuttamiseen liittyen. Työntekijöiden täydennyskoulutuksesta ja työnohjauksesta huolehditaan myös.

Jos lapsi on sijoitettu jonkin muun kuin sijoituksen tehneen kunnan alueelle (sijoituskunta), tulee sijoittajakunnan ilmoittaa lapsen sijoituksesta ja sen päättymisestä sijoituskunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jonka on pidettävä rekisteriä alueelleen sijoitetuista lapsista.⁷² Näin mahdollistetaan palveluiden ja tukitöiden järjestäminen lapselle kuntien välisenä yhteistyönä. Kotikunta ei muutu, jos asuminen toisella paikkakunnalla johtuu perhehoitoon sijoittamisesta⁷³. Jos perhekoti sijaitsee sijoittajakunnan ulkopuolella, merkitään perhekodin sijaintikunta lapsen muuttoilmoitukseen tilapäiseksi asuinkunnaksi.

YK:n sijaishuollon ohjeissa suositellaan lisäksi, että sijaishuoltopalvelujen tarjoajista pidetään rekisteriä yksityiskohtaisine tietoineen palveluntarjoajan toiminnasta ja taloudellisista seikoista. Tämä parantaa edellytyksiä valvoa sijaishuoltopaikkoja. Myös sijaishuollon ohjauksen ja valvonnan mallintamisen työryhmä on esittänyt, että kaikki sijaishuollossa toimivat, myös perhehoitajat, rekisteröitäisiin yhteiseen valtakunnalliseen sijaishuoltopaikkarekisteriin⁷⁴.

3.1 Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä lapsen oikeuksien turvaajana

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ensisijainen velvollisuus perhehoidossa on huolehtia lapsen oikeudesta tarvitsemaansa hoivaan, huolenpitoon ja kasvatukseen. Lapselle nimetty sosiaalityöntekijä seuraa ja arvioi lapsen sijaishuollon tavoitteiden toteutumista ja vastaa siten lapsikohtaisesta valvonnasta.

Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on tehtävä asiakassuunnitelma, jonka tekeminen ja päivittäminen on lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuulla. Asiakassuunnitelma on laadittava ja tarkistettava, ellei siihen ole ilmeistä estettä, yhteistyössä lapsen, vanhemman tai muun huoltajan sekä tarvittaessa lapsen muun laillisen edustajan (esim. lastensuojelun edunvalvojan), ja perhehoitajan kanssa. Asiakassuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa, kuitenkin vähintään kerran vuodessa.⁷⁵ Sijaishuollossa

⁷¹ Lastensuojelulaki 14 §

⁷² Lastensuojelulaki 78 §

⁷³ Kotikuntalaki 201/1994, 3 §

⁷⁴ Hoikkala S. ym (2017) Sijaishuollon ohjauksen ja valvonnan malli. THL työpapereita 19/2017.

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-855-5>

⁷⁵ Lastensuojelulaki 30 §

olevan lapsen asiakassuunnitelmaa tulee tarvittaessa täydentää erillisellä hoito- ja kasvatussuunnitelmalla.⁷⁶

Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on koko sijaishuollon ajan velvollisuus varmistua siitä, että sijaishuoltopaikka vastaa lapsen etua. Arviointi ei ole mahdollista ilman, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä käy säännöllisesti sijaisperheessä tai perhekodissa ja tapaa lasta henkilökohtaisesti⁷⁷ sekä keskustelee muiden perheen jäsenten kanssa. Sijoittajakunnan ja erityisesti lapsen vastuusosiaalityöntekijän tehtävänä on valvoa, että lapsen sijoitus perhehoitoon toteutuu lastensuojelulain mukaisesti ja lapsi saa sijoituksen aikana ne tarvitsemansa palvelut ja tukitoimet, jotka sijoituskunnan on järjestettävä⁷⁸ (ks. luku 5.6).

On myös sijoitetun lapsen edun mukaista, että muut perheessä asuvat lapset voivat hyvin. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on hyvä yhteistyössä perhehoitajan vastuutyöntekijän, perhehoitajien ja mahdollisten muiden sijoittavien tahojen edustajien kanssa huolehtia siitä, että kaikkien perheessä elävien lasten oikeudet toteutuvat.

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on siis valvottava kaikin puolin lapsen edun toteutumista. Hänen tulee avustaa lasta tai nuorta puhevallan käytössä ja tarvittaessa ohjattava lapsi oikeusavun piiriin. Lisäksi vastuusosiaalityöntekijän tulee huolehtia siitä, että lapselle haetaan lain edellyttämässä tilanteissa edunvalvojaa.⁷⁹ (tästä tarkemmin luvussa 2.7)

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän ja sijaishuoltopaikan tulee olla yhteistyössä lapsen ja hänen vanhempansa ja huoltajansa sekä perhehoitajan kanssa lapsen huollon jatkuvuuden turvaamiseksi⁸⁰.

Sosiaalityöntekijän tehtävä on huolehtia lapsen osallisuudesta häneen liittyvissä asioissa. Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota mm. siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle mahdollisuuden osallistua ja vaikuttaa omissa asioissaan⁸¹. (ks. luku 2.3) Sosiaalityöntekijän on hyvä tarkastella valmisteilla olevien ja jo tehtyjen päätösten vaikutusta kaikkiin perheessä eläviin lapsiin; tämä vaikuttaa myös sosiaalityöntekijän vastuulla olevan lapsen hyvinvointiin.

Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tutustuu kaikkiin sijaisperheen jäseniin ja luo turvallisen suhteen erityisesti sijoitettuun lapseen. Saadakseen käsityksen lapsen kasvuolosuhteista hänen tulee kuitenkin tuntee kaikki perheen lapset. On tärkeää, että tehdään yhteistyötä yli kuntarajojen, jos perheeseen on sijoitettu lapsia eri kunnista⁸². Yhteistyötä vaativat myös muun muassa sijaisperheen kaikkien lasten sisarusuhteiden vahvistaminen, perhehoitajan vapaan järjestäminen ja valvontakäyntien tarkoituksenmukainen organisointi.

Sosiaalityöntekijällä on velvollisuus jatkuvasti sijaishuollon aikana arvioida, millä tavoin lapsen yhteydenpito-oikeutta toteutetaan hänen etunsa mukaisesti, ja olla aktiivinen yhteydenpidon edistämisessä⁸³. Yhteydenpidosta on sovittava asiakassuunnitelmassa, eikä sopimista voida jättää perhehoitajien tehtäväksi. Jos yhteydenpidosta ei voida sopia, tulee tehdä päätös yhteydenpidon rajoittamisesta⁸⁴. Erityisesti pitkäaikaiseksi tarkoitettussa perhehoidossa lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä arvioi lapsen yhteydenpitoon liittyviä järjestelyjä lapsen edun ja sijoituksen jatkumisen varmistamisen näkökulmasta. Tarvittaessa tapaamisjärjestelyjä pohditaan ammattilaisten kesken yli kuntarajojen.

On viime kädessä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävä ennen toimeksiantosopimuksen tekemistä varmistaa, että perhehoitaja on tietoinen lainsäädännön asettamista reunaehdoista, lapsen tarpeista sekä lapsen sijoituksen seurauksista muille perheenjäsenille. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityönteki-

⁷⁶ Lastensuojelulaki 30 a §

⁷⁷ Lastensuojelulaki 29 §

⁷⁸ Lastensuojelulaki 79 § 1 mom

⁷⁹ Lastensuojelulaki 22 § - 24 §; <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojelun-edunvalvonta>.

⁸⁰ Lastensuojelulaki 52 §

⁸¹ Lastensuojelulaki 4 § 2 momentti 6. kohta

⁸² Vrt. LSL 79 § 1–2 momentti, jonka mukaan sijoittaja- ja sijoituskuntien tulee toimia yhteistyössä toteuttaessaan sijaishuoltopaikan valvontaa.

⁸³ Lastensuojelulaki 54 §

⁸⁴ Lastensuojelulaki 62 § ja 63 §

jän ja perhehoidon vastuutyöntekijän tulee varmistaa, että perhehoitaja on tietoinen toimivallastaan, esimerkiksi siitä, ettei perhehoitaja voi hoitaa huoltajan tehtäviä mm. käyttämällä puhevaltaa lapsen asiassa, vaitiolovelvollisuudesta ja rajoitetusta oikeudesta tehdä päätöksiä lasta koskevista asioista.

3.2 Asiakasosallisuus ja kokemusasiantuntijatoiminta

Perhehoidossa olevan lapsen osallisuuden (ks. luku 2.3) turvaamisen lisäksi kaikessa toiminnassa on hyvä varmistaa myös muiden perhekodin jäsenten osallisuus. Laadukkaaseen perhehoidon järjestämiseen kunnassa kuuluu palautteen kerääminen lapsilta, vanhemmilta ja sijaisperheen jäseniltä heidän oikeuksiensa toteutumisesta sekä tuen saatavuudesta ja sen toteutumisesta.⁸⁵ Palautetta voidaan pyytää suullisesti eri osapuolien tapaamisten yhteydessä ja esimerkiksi kerran vuodessa myös kirjallisesti.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukainen lapsen oikeus osallistua koskee myös lapsia ryhmänä, esimerkiksi kuntatasolla. Kuntien tulee kuulla lapsia ja nuoria lastensuojelupalvelujen kehittämisessä ja laadun arvioinnissa.⁸⁶ Tämän tueksi voidaan järjestää esimerkiksi kokemusasiantuntijatoimintaa, joka varmistetaan osana kunnan rakenteita. Toiminta sisältää sekä osallisuutta palveluiden suunnittelussa ja kehittämisessä että vertaistoimintaa tukimuotona perhehoidon eri osapuolille. Kokemusasiantuntijoilla tarkoitetaan niin perhehoidossa olevia lapsia ja nuoria, sijoitettuina olleita kuin syntymäperheitä ja perhehoitajia perheineen.

⁸⁵ Lastensuojelun laatusuositus (STM ja Kuntaliitto 2019) <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4067-3>

⁸⁶ Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) 10 §; Hoikkala, ym (2017). Sijaishuollon ohjauksen ja valvonnan malli. THL työpapereita 19/2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-855-5>

4 Ennen lapsen muutttoa sijaisperheeseen tai perhekotiin

4.1 Paikan valinta ja lapsen valmistelu sijoitukseen

Onnistunut sijoitus alkaa hyvin valmistellusta huostaanotto- ja sijoitusprosessista, jossa lapsen ja syntymäperheen osallisuus toteutuvat. Sijaishuoltomuodon ja –paikan valinta tulee tehdä huolellisesti ottamalla huomioon lapsen yksilölliset tarpeet. Valinnassa tulee kiinnittää erityistä huomiota huostaanoton perusteisiin, lapsen tarpeisiin sekä lapsen sisarusuhteiden ja muiden läheisten ihmissuhteiden ylläpitämiseen ja hoidon jatkuvuuteen. Lisäksi tulee ottaa huomioon lapsen kielellinen, kulttuurinen sekä uskonnollinen tausta.⁸⁷

Perhekodin olosuhteiden tulee olla sellaiset, että ne turvaavat parhaalla mahdollisella tavalla juuri kyseiseen perhekotiin tulevalle lapselle turvallisen elinympäristön. Olosuhteilla tarkoitetaan ennen kaikkea henkistä ilmapiiriä, jossa hoidettava perhekodissa elää, kuitenkin unohtamatta perhekodin muita olosuhteita.

Perhekodin sopivuutta harkittaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota perhekodin ihmissuhteisiin sekä perhehoitajan mahdollisuuksiin ottaa huomioon ja vastata perhehoitoon sijoitettavan tarpeisiin hänen etunsa mukaisesti. Lisäksi on selvitettävä, hyväksyvätkö muut perhekodin jäsenet (mukaan luettuna aiemmin sijoitetut lapset sekä perhehoitajien omat lapset ja muut kodissa asuvat) perhehoitoon sijoitettavan ja voiko perhehoitoon sijoitettava lapsi saada perhekodin muihin jäseniin nähden tasavertaisen aseman.⁸⁸ Jotta tasa-arvoinen asema voi käytännössä toteutua, sitä on tarkasteltava kaikkien perheen lasten näkökulmasta.

Avoimuus ja vuoropuhelu ovat tuloksellisen yhteisen arvioinnin kulmakiviä ja ensisijaisesti tulee pyrkiä yhteistyöhön ja luottamukseen lapsen edun varmistamiseksi. Ennen sijoitusta lasta koskevaa tietoa voi luovuttaa tulevalle perhehoitajalle sellaisessa muodossa, että lasta ja perhettä ei voida tunnistaa. Tiedonsaanti on tärkeää, koska perhehoitajan tulee huolellisesti arvioida mahdollisuutensa vastata lapsen yksilöllisiin tarpeisiin.⁸⁹ Mikäli lapsi ja/tai hänen laillinen edustajansa antavat suostumuksensa lasta koskevan tiedon luovuttamiseen, tietoja voidaan luovuttaa myös tunnistettavasti. Mikäli lapsen kasvuolosuhteita koskeva tieto sisältää tietoa sisaruksista tai kolmannelta osapuolelta, kuten esim. uusperheen muusta jäsenestä, myös heidän ja/tai heidän laillisen huoltajansa lupa tarvitaan tietojen luovuttamiseen.⁹⁰ Mikäli suostumusta ei saada tai voida hankkia, lastensuojelu voi antaa tietoa mahdolliselle tulevalle perhehoitajalle julkisuuslain 26 § 3 momentin nojalla. Tällöin viranomainen voi luovuttaa tietoja, jos se on välttämätöntä lapsen perhehoidon toteuttamisen kannalta.

Vammaisen lapsen paikan valinnassa on kiinnitettävä erityistä huomiota viranomaisyhteistyöhön ja siitä sopimiseen yli sektorirajojen. Esimerkiksi vammaiselle lapselle perhettä valittaessa ja palveluja järjestettäessä tehdään yhteistyötä lapsen ja hänen erityistarpeensa tuntevan vammaispalvelujen työntekijän kanssa. Erityistä huomiota on kiinnitettävä myös perhehoitajien mahdollisuuteen vastata lapsen hoidon tarpeisiin ja kodin soveltuvuuteen vammaisen lapsen asumiseen. Vammaisen lapsen perhehoitajille tulee tarjota sijoituksen tarpeita vastaavat tiiviimmät tukipalvelut ja kohdennettua koulutusta. Tehtävän kuormitus on huomioitava perhehoitajan vapaan järjestämisessä.

⁸⁷ Lastensuojelulaki 50 §

⁸⁸ Perhehoitolaki 5 §; *STM (2017) Hyvä perhehoito –työryhmä. Perhehoitolain toimeenpanon tuki. Raportteja ja muistioita 2017:25.*

⁸⁹ Sijaishuollon laatukriteerit julkaisussa Lastensuojelun laatusuositus (2019) <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4067-3>

⁹⁰ Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 15 § ja 16 §; sosiaalihuollon asiakkaana oleva lapsi päättää itse tietojensa luovuttamisesta, kun hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen.

Lapsen osallisuus sijaisperhettä tai perhekotia valittaessa

Lapsen tarpeet ja etu tulee arvioida fyysisen, psyykkisen, sosiaalisen ja kulttuurisen näkökulman puitteissa laajasti⁹¹. Lapsen kanssa asioita voi prosessoida hänen minäkuvansa kautta pohtien yhdessä millainen lapsi on luonteeltaan ja mikä hänelle on tärkeää. Esimerkiksi ystävät sekä koulun ja harrastusten sijainti tulee myös huomioida läheisten yhteydenpidon lisäksi. Mikäli lapsella on useampi sisarus, joita ei olla sijoittamassa samaan paikkaan tai osa jää syntymäkotiin, tulee yhteydenpidosta sopia. Perhehoitajan tulee sitoutua sisarusuhteiden ylläpitämiseen lapsen asiakassuunnitelman mukaisesti.

Kaikilla sijoitetuilla lapsilla on oma ainutlaatuinen menneisyytensä, joka voi tuottaa perhehoitoon monia erityistarpeita. Lapsilla on myös mielipiteitä ja erilaisia kiinnostuksen kohteita. Lapset pelkäävät erilaisia asioita ja he saavat turvaa erilaisista asioista. Lapsen kanssa onkin keskusteltava hänen ikänsä ja kehitystasonsa huomioiden ja hänen mielipidettään perhehoitopaikasta on aina kysyttävä. Lapsella voi olla toiveita esim. sijaisperheen sijainnin ja ympäristön, muitten lasten määrän ja sukupuolen ja sijaisperheen kiinnostuksenkohteiden suhteen. Jos lapsella on ollut lemmikki, lapsi saattaa toivoa mahdollisuutta ottaa lemmikki mukaan uuteen kotiin ja tämä myös toteutetaan aina kun se on mahdollista.

Mikäli lapsi on jo kiireellisen sijoituksen tai muun toimenpiteen kautta sijoitettuna perheeseen, tulee myös perhehoitajalle tarjota tukea ja ohjausta lapsen osallisuuden tukemiseen valintatilanteessa. Myös biologiset vanhemmat ovat ensiarvoisen tärkeässä asemassa lapsen kuulluksi tulemisessa. Kaikkien aikuisten yhteistoiminta on tärkeää, jotta sijaishuoltopaikan valinnassa tulee selvitettyä ja huomioitua mahdollisimman tarkasti ja monipuolisesti lapsen elämän kokonaisuus ja hyvinvointi.

Kulttuurisen, kielellisen ja uskonnollisen taustan huomioiminen

Asiakkaan äidinkieli ja kielellinen tausta tulee ottaa huomioon sosiaalihuoltoa toteuttaessa⁹². Kaksikielisen kunnan on järjestettävä sosiaalipalveluja sekä suomen että ruotsin kielellä. Lapsen sijaishuoltopaikkaa valittaessa lapsen kulttuuri-, kieli- ja uskontotaustaa kunnioitetaan. Paikkavalinnassa se on otettava huomioon toiveiden ja mahdollisuuksien mukaan.⁹³

Suomen perustuslaki takaa jokaiselle mm. uskonnon ja omantunnon vapauden sekä oikeuden omaan kieleen ja kulttuuriin⁹⁴. Jokaisella on siis oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumustaan ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan sekä lisäksi oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.

Sekä kulttuuriseen vähemmistöön että valtaväestöön kuuluvan lapsen kohdalla on huomioitava kulttuurisensitiivisyys, myös lapsen biologisen perheen- ja perhehoitajien näkökulmasta. Lapsen edun perusteella on ratkaistava esimerkiksi, vastaako toisesta kulttuurista tulevan lapsen yksilöllisiin tarpeisiin kantasuomalainen perhehoitaja, joka kenties edistää integroitumista yhteiskuntaan, vai saman kulttuuritaustan perhehoitaja, jolla saattaa olla paremmat mahdollisuudet vaalia lapsen oman uskonnon ja kulttuurin säilymistä.

Perhehoitajien tukeminen, koulutus ja ymmärrys erilaisten kulttuurien ja uskontojen traditioista ja merkityksestä on tärkeää. Lisäksi hyvin merkityksellistä sijoitetulle lapselle on, että hän pääsee edelleen osallistumaan oman kulttuurinsa toteuttamiseen ja uskonnollisiin yhteisöihin sekä pitämään yhteyttä niihin läheisiin, jotka voivat tätä tukea. Sijoitettujen lasten tukemiseen vertaisryhmätapaamiset voivat olla hyvin merkittäviä. Myös perhehoitajat tarvitsevat erityistukea ja koulutusta sekä yhteistä arviointia siitä, kuinka toteuttaa ja vastata kokonaisvaltaisesti monikulttuurisen lapsen tarpeisiin.

Monikulttuurista perhehoitoa toteutettaessa on hyvä hyödyntää erilaisia yhteistyötahoja, mm. järjestöjen ja yhdistysten osaamista. Kuten muissakin perhehoidon sijoituksissa, lapsen yksilölliset tarpeet on aina huomioitava ja niihin on vastattava. Kulttuurin, kielen ja uskonnon huomioimisessa ei vain ole kyse oikeuksista vaan myös lapsen turvallisuuden tunteen vahvistamisesta tuttujen asioiden jatkuvuutena.

⁹¹ Lastensuojelulaki 4 §

⁹² Laki sosiaalihuollon asemasta ja oikeuksista (812/2000) 4 §, sosiaalihuoltolaki (1301/2014) 4 § ja 5 §

⁹³ Lastensuojelulaki 4 § ja 50 §; Kielilaki (423/2003) 23 §

⁹⁴ Perustuslaki 11 ja 17 §

Terveydentilan tutkiminen

Lastensuojelulain mukaan sijaishuoltoon sijoittamisen yhteydessä lapsen terveydentila on tutkittava, ellei terveydentilaa ole ollut mahdollista tutkia aikaisemmin tai muusta syystä ei ole käytettävissä riittäviä tietoja lapsen hoidon järjestämiseksi sijaishuollon aikana⁹⁵. Terveydentilan tutkiminen suositellaan tehtäväksi aina laajan terveystarkastuksen⁹⁶ mukaisesti ennen sijoitusta. Tällä turvataan se, että lapsi saa heti sijaishuollon alkaessa asianmukaista hoitoa ja huolenpitoa ja se, että sijaishuoltopaikka saa tiedon lapsen terveydentilasta sekä tarvittaessa ajantasaiset hoito-ohjeet.

Kunnassa tulisi olla nimetty taho, joka vastaa sijoitusta edeltävistä terveystarkastuksista. Fyysisen terveyden kartoituksen lisäksi ja yhteistyössä ko. lääkärin kanssa tehdään psyykkisen terveydentilan kartoitus esim. tähän tehtävään nimetyn psykologin tai lapsen mahdollisen psykiatrisen hoitosuhteen työntekijän tapaamisella, joko erikseen tai lääkärintarkastuksen yhteydessä. Psyykkisen terveydentilan selvittäminen ja siihen vaikuttavat taustat tulee huomioida oleellisena osana lapsen terveydentilaa.

Kunnan tasolla on tärkeä vahvistaa entisestään terveydenhuollon arvioinnin osuutta sijoitustilanteessa. Menneisyyden kartoituksessa otetaan huomioon sosiaalityöntekijän ja sosiaalitoimen tiedot ja läheisverkon mahdolliset kertomukset, mutta kartoitus ei saa jäädä niiden varaan.

Sijaishuollon aikana lapsella on oikeus tarvitsemiinsa terveydenhuollon palveluihin. Terveyskeskuksen ja sairaanhoitopiirin on annettava lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelussa asiantuntija-apua ja tarvittaessa järjestettävä lapsen tutkimus sekä hoito- ja terapiapalveluja lapselle. Lasten tarvitsemat seksuaalisen hyväksikäytön tai pahoinpitelyn epäilyn selvittämiseen liittyvät palvelut on järjestettävä kiireellisinä.⁹⁷

4.2 Perhehoitajien rekrytointi ja valmennus

Jokaisella perhehoitoon sijoitetulla lapsella on oikeus hyvin valmennettuun sijaisperheeseen, joka pystyy vastamaan juuri hänen yksilöllisiin tarpeisiinsa. Kunta perhehoidon järjestäjänä vastaa siitä, että käytettävissä on riittävä määrä eri-ikäisille ja tarpeiltaan erilaisille lapsille sopivia perhehoitajia suhteessa sijaishuoltopaikkaa tarvitseviin lapsiin. Kunnan tulee myös varmistaa, että eri kieli- ja kulttuuritaustan omaavia perhekoteja on tarjolla. Perhehoitajien rekrytoinnin suunnitelmallinen ja jatkuva toteuttaminen on kunnan vastuulla. On suositeltavaa, että rekrytointi ja valmennus järjestetään riittävän laajalla väestöpohjalla esim. maakuntatasoisesti.

Perhehoitajien valmennuksen ja hyväksymisen kautta varmistetaan, että perhehoitajilla on perhekotina toimimisen edellytykset ja että heillä on riittävästi osaamista tehtävässä toimimisessa. Tämä on yksi kunnan vastuulle kuuluva perhehoidon ennakkollisen valvonnan muoto.

Rekrytointivaiheessa perheille annetaan perustietoa perhehoidosta ja siitä, millaiseen tehtävään perhehoitajia etsitään. Tämän jälkeen kunta vastaa siitä, että perhehoitajaksi hyväksytään vain sellaiset henkilöt, jotka koulutuksensa, kokemuksensa tai henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella ovat sopivia antamaan perhehoitoa. Ennen toimeksiantosopimuksen tekemistä perhehoitajaksi aikovan henkilön on suoritettava tehtävän edellyttämä ennakkovalmennus⁹⁸.

Kun kunta rekrytoi muualla ennakkovalmennuksen saaneen perhehoitajan, kunta varmistaa, että ennakkovalmennus on ollut riittävän kattava ja että perhehoitajana toimimisen edellytykset täyttyvät. Tämän lisäksi ennakkollisen valvonnan toimenpiteenä kunta varmistaa perhehoitajan toimintaedellytykset olemalla yhteydessä kuntiin tai yksityisiin palveluntuottajiin, jonka perhehoitajana tämä on aikaisemmin toiminut. Jos kunta selvitystensä perusteella päättää olla aloittamatta yhteistyötä perhehoitajan kanssa, hänelle kerrotaan päätökseen johtaneet syyt. On tärkeää, että molemmille osapuolille jää todenmukainen ja yhtenevä käsitys päätöksen perusteista.

Ennen toimeksiantosopimuksen tekemistä kunnalla on velvollisuus pyytää nähtäväksi perhehoitajaksi aikovan rikostaustaote oikeusrekisterikeskuksesta⁹⁹. On suositeltavaa, että pyydetään nähtäväksi myös

⁹⁵ Lastensuojelulaki 51 §

⁹⁶ <https://thl.fi/fi/web/lastenneuvolakasikirja/maaraaikaistarkastukset/terveystarkastusten-tarkempi-sisalto>

⁹⁷ Lastensuojelulaki 15 §, Terveydenhuoltolaki (1326/2010) 69 § 1 momentti

⁹⁸ Perhehoitolaki 6. § 2 mom

⁹⁹ Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä (504/2002) 5 §

lääkärinlausunto terveydentilasta, perhehoitajan kotikunnan sosiaalitoimen lausunto sekä poliisirekisteritiedot. Poliisirekisteritietojen pyytäminen on perusteltavissa lapsen edun ensisijaisuudella suhteessa perhehoitajan yksityisyydensuojaan¹⁰⁰. Poliisille, sosiaalitoimeen ja terveydenhuoltoon tehtävien tietopyyntöjen tulee kuitenkin olla tarkoitukseensa nähden yksilöityjä, rajattuja ja perusteltuja.

Arvioitaessa perhehoitajan soveltuvuutta tehtävään sosiaalityöntekijällä tulee olla moniammatillinen tuki käytettävissään. Arviointi tehdään yhdessä perhehoitajaksi ryhtyvän kanssa. Ennakoarvioinnissa tulee arvioida perhehoitajan kykyä, taitoa ja muuta soveltuvuutta toimia perhehoitajana. Perhehoitajana toimiminen edellyttää oman kodin avaamista niin sosiaalihuollon ammattilaisille kuin sijoitetun lapsen läheisille, mikä edellyttää joustavuutta ja avoimuutta. Lapsen taustan ja elämäntilanteen työstäminen lapsen kanssa sekä yhteistyön tekeminen eri osapuolten kanssa edellyttävät lisäksi vuorovaikutustaitoja ja enakkoluulottomuutta. Tämän lisäksi lapsen emotionaalisiiin tarpeisiin vastaamiseksi perhehoitajilla tulisi olla empatiakykyä, kykyä mentalisaatioon sekä kykyä kiintyä lapseen. Perhehoitajiksi ryhtyviltä vaaditaan myös epävarmuuden sietokykyä. Joidenkin perhehoitoon sijoitettavien lasten tarpeisiin vastaaminen edellyttää perhehoitajalta vankkaa lastenhoitokokemusta ja kokemusta erityistarpeisista tai haavoittavissa olosuhteissa eläneiden lasten kanssa toimimisesta.

Soveltuvuutta arvioitaessa tärkeää on varmistaa perhehoitajan kyky suojella ja hoivata lasta sekä luoda hänelle turvallinen ympäristö (fyysinen, psyykkinen, emotionaalinen, seksuaalinen). Perhehoitajalla tulisi olla osaamista kuunnella lasta niin, että hän kokee tulevaisuuden ymmärretyksi ja saavansa tukea vaikeiden asioiden ja ristiriitojen käsittelemisessä. Lapsen tunne-elämän kehitystä ja myönteisen minäkuvan rakentamista tulee tukea. Perhehoitajan tehtävänä on huolenpito ja hoiva, johon sisältyy myös lapsen perushoidosta vastaaminen; vaatetuksesta, ruokailusta, riittävästä levosta, hygieniasta, terveydestä ja hyvinvoinnista hänen ikänsä huomioiden. Sen lisäksi tehtävään kuuluu iänmukainen kasvatus sisältäen turvallisten rajojen asettaminen ja vastuunkannon harjoittelua itsestään ja toiminnastaan.

Samalla perhehoitajalla tulee olla kyky ja halu tukea lapsen suhteita syntymävanhempiinsa ja turvata lapsen muiden läheisten ihmissuhteiden jatkuminen. Perhehoitajan tulee myös olla valmis sitoutumaan lapseen ja toimia hänelle luotettavana aikuisena tarvittaessa koko elämän ajan. Perhehoitajalla tulee näiden lisäksi olla kykyä ja halua tehdä yhteistyötä lapsen asioissa myös viranomaisten ja hoitotahojen kanssa. Näistä asioista on varmistuttava ennen toimeksiantosopimuksen tekemistä ja lapsen sijoitusta perheeseen.

Ennakovalmennus

Soveltuvuuden arviointi kietoutuu ennakovalmennukseen, joka on hyvä toteuttaa prosessinomaisesti. Valmennuksen yhtenä keskeisenä tavoitteena onkin selvittää perhehoitajaksi aikovan henkilön valmiudet toimia perhehoitajana¹⁰¹. Jotta tämä olisi mahdollista tulee valmennuksen olla riittävän pitkäkestoinen. Yleisen soveltuvuuden lisäksi arvioidaan perhehoitajan kykyä ja mahdollisuuksia vastata tietyn lapsen yksilöllisiin tarpeisiin, kun sijoitus tulee ajankohtaiseksi. Valmennusta järjestetään myös läheisverkostosta tuleville perhehoitajille.¹⁰²

Ennakovalmennuksen tavoitteena on taata jokaiselle perhehoitoon tulevalle lapselle mahdollisuus päästä hyvin valmennettuun perhehoitoon, jossa hänen yksilöllisiin tarpeisiinsa voidaan vastata, ja jonka aikuiset kykenevät tekemään yhteistyötä lapsen kannalta tärkeiden ihmisten kesken ja tuen ja ohjauksen avulla huolehtimaan kaikkien perheessä elävien lasten oikeuksien toteutumisesta.

Perhehoitajien tulee saada valmennuksessa tietoa asemastaan, oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan sekä perhehoidossa olevan asemasta, oikeuksista ja velvollisuuksista¹⁰³. Perhehoitajuutta harkitsevan on tärkeää saada ennakkoon sekä riittävästi tietoa että tukea sen pohtimiseen, miten perhehoitajuus vaikuttaa omaan ja perheen hyvinvointiin ja miten omat valmiudet vastaavat perhehoitajalta vaadittuja valmiuksia. Perhehoito-perheenä toimiminen vaikuttaa monin tavoin myös perhehoitajien biologisten ja adoptoitujen lasten arkeen.

¹⁰⁰ Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta 16 § ja 20 §, LOS 3 artikla

¹⁰¹ Perhehoitolaki 15 §

¹⁰² HE 256/2014 vp

¹⁰³ HE 256/2014 vp Hallituksen esitys eduskunnalle perhehoitolaiksi, s. 26.

Kunta järjestäjänä huolehtii siitä, että toimeksiantosuhteiset perhehoitajat saavat riittävän ennakkovalmennuksen.

Ennakkovalmennus järjestetään ensisijaisesti ryhmämuotoisena prosessina, joka tukee kunkin osallistujan omaa arviointiprosessia ja joka syventää ymmärrystä perhehoitajuudessa tarvittavista valmiuksista ja perhehoitajan tehtävästä. Ryhmämuotoisuus mahdollistaa yhteisen reflektoinnin ja vertaiskokemusten kuulemisen samassa tilanteessa olevien kanssa. Ryhmä mahdollistaa myös monipuolisten valmennusmenetelmien käytön ja syventää kunkin omaa oppimisprosessia. Kaikkien perheenjäsenten huomioiminen jo ennakkovalmennusvaiheessa on tärkeää. Mikäli perhehoitajan perheessä on kaksi vanhempaa, molemmat vanhemmat osallistuvat ennakkovalmennukseen. Päätöksen perhehoitajiksi ryhtymisestä on oltava yhteinen. Myös perheessä jo oleville, esimerkiksi biologisille tai adoptoiduille lapsille varataan mahdollisuus käsitellä asiaa ja saada vastauksia heitä askarruttaviin kysymyksiin. Ennakkovalmennuksen aikana on suositeltavaa järjestää valmennukseen osallistuvien perheiden lapsille mahdollisuus omaan 1–3 kertaa koontuvaan ryhmään. Mikäli lastenryhmää ei voida järjestää, työntekijät tapaavat lapsia henkilökohtaisesti ja keskustelevat heidän kanssaan, tarvittaessa lasten ikään ja tilanteeseen sopivia menetelmiä käyttäen.

Valmennus voidaan järjestää esimerkiksi PRIDE-ennakkovalmennuksena, joka on Suomessa laajasti käytössä oleva ryhmämuotoinen valmennus. PRIDE-valmennus on prosessi, joka koostuu yhdeksästä ryhmätapaamisesta ja niihin liittyvistä yksilökohtaisista tehtävistä sekä vähintään neljästä perhekohtaisesta tapaamisesta. Valmennus päättyy yhteiseen, kirjalliseen arviointiin perhehoitajilta edellytettävistä valmiuksista. PRIDE-valmentajina toimivat valmentajakoulutuksen käyneet lastensuojelun sosiaalityöntekijä ja perhehoitaja yhdessä. Perhehoitajan toimiminen toisena valmentajana on hyväksi havaittu ja suositeltava käytäntö.

Valmennuksessa on tärkeää huomoida perhehoidon moninaisuus. Sijoitetut lapset ovat eri-ikäisiä ja tarpeiltaan erilaisia. Tämän lisäksi he tulevat monenlaisista kulttuuritaustoista. Ennakkovalmennukseen on olemassa lisäkoulutusta muun muassa nuoruusikäisten, monikulttuurisuuteen ja lyhytaikaiseen perhehoitajuuteen. Mikäli perhehoitaja erikoistuu lyhytaikaisen perhehoidon antajaksi, esimerkiksi kriisitilanteissa pienten vauvojen vastaanottoon, tulee kuntien huomoida tämä perhehoitajalle annettavassa valmennuksessa ja muussa tuessa.

Läheis- ja sukulaissijoitusten määrän kasvaessa on entistä tärkeämpää huomoida näihin sijoituksiin liittyvät erityispiirteet jo ennakkovalmennusvaiheessa. Lapsen oikeus ennakkovalmennettuun perhehoitoon ja perhehoitajan oikeus saada harkita rauhassa perhehoitajaksi ryhtymistä koskee kaikkia perhehoidon muotoja, myös läheisperheisijoituksia. Tästä syystä ennakkovalmennuksen loppuun suorittaminen on suositeltavaa myös ennen läheisperheisiin sijoittamista.

Lapsen edun mukaista saattaa kuitenkin joskus olla, että sijoitus toteutetaan hyvin nopeasti lapsen läheisen luokse. Esimerkiksi tämän vuoksi ennakkovalmennus voidaan erityisistä syistä suorittaa loppuun vuoden kuluessa sijoituksen alkamisesta¹⁰⁴. Tällainen tilanne voi syntyä esimerkiksi, jos arvioidaan, että lapsen edun mukaista on asua läheisen luona ja sijoittamisen tarve on akuutti. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on kuitenkin huolehdittava, että myös ilman ennakkovalmennusta perhehoitajaksi ryhtyvä läheinen on tietoinen asemastaan ja velvollisuuksistaan. Mikäli lapsi sijoitetaan vasta valmennuksessa olevan perhehoitajan luokse on erityisen tärkeää että kokonaistilanne arvioidaan valmennuksen päättyttyä.

Mikäli kunta ostaa perhehoidon palveluita yksityiseltä perhehoidon palveluntuottajalta, sovitaan perhehoitajien koulutuksesta ja tuesta sopimuksessa perhehoidon järjestämisestä¹⁰⁵. Koulutus ja tuki on kuitenkin kirjattava myös perhehoitajan ja kunnan väliseen toimeksiantosopimukseen perhehoitolain 10 §:n mukaisesti. Toimeksiantosopimukseen on kirjattava vähintään se, mitä kunnan ja palveluntuottajan välillä asiasta on sovittu, eli esimerkiksi mitä koulutusta ja tukea kunta palveluntuottajalta edellyttää.

Jokainen sijoitettava lapsi on yksilö, jolla on oma historiansa. Ennakkovalmennuksessa opitut asiat ja perheen ihmissuhteet tulevat siksi koetukselle jokaisen uuden sijoituksen myötä, ja tätä tosiasiaa on tasapainotettava perhehoitajalle annettavalla tuella ja ohjauksella (ks. luku 6).

¹⁰⁴ Perhehoitolaki 6 § 2 mom

¹⁰⁵ Perhehoitolaki 11 §

Ammatillisten perhekotien perhehoitajien koulutus ja osaaminen

Perhehoitajaksi voidaan hyväksyä henkilö, joka koulutuksensa, kokemuksensa tai henkilökohtaisten ominaisuuksiensa vuoksi on sopiva antamaan perhehoitoa. *Ammatillisessa perhehoidossa* edellytetään lisäksi, että siinä on vähintään kaksi perhehoitajaa, joista ainakin yhdellä hoito- ja kasvatustehtäviin osallistuvista on tehtävään soveltuva koulutus ja riittävä kokemus hoito- ja kasvatustehtävistä.¹⁰⁶ Jos perhekodin toiminnassa tarvitaan ulkopuolista henkilökuntaa perhehoitajien lisäksi, perhekodissa on oltava osaamista myös työnantajavelvoitteiden hoitamiseen.

Yksityisiä sosiaalipalveluja tuottavalla toimintayksiköllä tulee olla vastuuhenkilö, joka vastaa siitä, että palvelutoiminta täyttää sille asetetut vaatimukset. Ammatillisen perhekodin vastuuhenkilö nimitään toiminnan aloittamisilmoituksen tai lupamenettelyn yhteydessä. Vastuuhenkilön vaihtumisesta on ilmoitettava ilmoituksen vastaanottaneelle tai luvan myöntäneelle valvontaviranomaiselle.¹⁰⁷

Ammatillisen perhekodin vastuuhenkilönä toimivalla henkilöllä tulee olla riittävä työkokemus alalta eli vähintään 2–3 vuotta¹⁰⁸ työskentelyä lastensuojelun piiriin kuuluvien asioiden parissa. Myös muilla perhekodissa työskentelevillä tulee olla vastaavaa kokemusta. Työkokemus on tärkeää, jotta perhekotia suunnittelevalle on realistinen käsitys siitä, mitä käytännön hoito- ja kasvatustyö sijoitettujen lasten kanssa on. Sijoitettujen lasten hoitaminen ja kasvattaminen on erityisen osaamisen alue ja tämä on huomioitava henkilöstön osaamista arvioitaessa.

Ammatillisessa perhehoidossa on siis koulutusvaatimuksia, joita toimeksiantosopimussuhteisessa perhehoidossa ei ole. Ennakkovalmennuksen kaltaisia ammatillisiksi perhehoitajiksi ryhtyville tarkoitettuja koulutuksia, joissa perehdytään edellä kuvattuihin asioihin ja valmistaudutaan myös tunnetasolla sijoitetun lapsen vanhempana toimimiseen, ei kuitenkaan ole ollut saatavilla. Laki ei edellytä ammatillisilta perhehoitajilta ennakkovalmennusta vaikka ammatillisessa perhehoidossa muodostetaan perhesiteitä ja kiintymyssuhteita samalla tavalla kuin toimeksiantosopimussuhteisessa perhehoidossa.

Lapsella on oikeus päästä ennakkovalmennettuun perheeseen myös silloin, kun sijoituspaikkana on ammatillinen perhekoti. On siis suositeltavaa, että ammatillisiksi perhehoitajiksi ryhtyvät käyvät läpi prosessinomaisen ennakkovalmennuksen. Ammatillisiksi perhehoitajiksi ryhtyville on tähän mennessä vain pilotoitu koulutusta ja joillakin paikkakunnilla he ovat osallistuneet samaan valmennukseen kuin muutkin perhehoitajat. Ammatillisille perhehoitajille räätälöityjä ennakkovalmennuksia tulee kehittää edelleen ja jatkossa järjestää kunnissa.¹⁰⁹

Hoidettavien lasten määrä

Sijoittava kunta varmistaa, että lapsi sijoitetaan sellaiseen perheeseen, jossa perhehoitolain mukainen hoidettavien enimmäismäärä ei ylitä. Hoidettavien määrää arvioitaessa kyseessä on kokonaisarvio, jossa keskeisenä tekijänä on perhehoidossa hoidettavan kodinomaisen hoidon, osallisuuden ja läheisten ihmissuhteiden turvaaminen sekä sijoitettavan lapsen tai nuoren perusturvallisuuden ja sosiaalisten suhteiden edistäminen.

Perhehoitajalla ei ole oikeutta tiettyyn määrään hoidettavia, vaan perhehoidon sijoituksista päättää aina kunta hoidettavien tarpeiden pohjalta. Sijoitusta tehdessä tulee niin perhehoitolain kuin muidenkin asiakkaan asemaa turvaavien säännösten perusteella ottaa ensisijaisesti huomioon sijoitettavan lapsen tai nuoren etu.¹¹⁰ Sijoitus ei myöskään saa vaarantaa perheessä jo elävien lasten tai muiden hoidettavien etua. Perhekodissa saadaan samanaikaisesti hoitaa enintään neljää lasta hoitajan kanssa samassa taloudessa asuvat alle kouluikäiset lapset ja muut erityistä hoitoa tai huolenpitoa vaativat henkilöt mukaan luettuina. Perhekodissa saadaan kuitenkin hoitaa samanaikaisesti enintään kuutta lasta, jos perhekodissa annettavasta hoidosta,

¹⁰⁶ Perhehoitolaki 6 §1 mom ja 3 mom

¹⁰⁷ Laki yksityisistä sosiaalipalveluista 5§ 3 mom ja 12 §

¹⁰⁸ Aluehallintovirasto tai Valvira arvioi työkokemuksen riittävyyden toimilupaa myönnettäessä

¹⁰⁹ Konsensuskokouksessa 30.10.2018 sovittu (liite 1)

¹¹⁰ STM (2017) Hyvä perhehoito –työryhmä. Perhehoitolain toimeenpanon tuki. Raportteja ja muistioita 2017:25. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3875-5>

kasvatuksesta tai muusta huolenpidosta vastaa vähintään kaksi hoitopaikassa asuvaa henkilöä, joista ainakin toisella on perhehoitolain 6 §:n 1 momentissa ja toisella 3 momentissa säädetty kelpoisuus.¹¹¹

Edellytyksenä oleva ”perhekodissa asuminen” ei tarkoita sitä, että molempien perhehoitajien täytyy olla päätoimisia perhehoitajia. Silloin kun hoidettavia on enemmän kuin neljä, on hoidettavien huolenpidosta ja arjesta vastaamisen mahdollisuudet arvioitava suhteessa järjestelyihin ja aikaan, jota hoidettavien yksilöllinen hoito ja huolenpito edellyttävät hoitajilta.¹¹² Arviointi tehdään yhteistyössä jo sijoitettuna olevien lasten vastuutyöntekijöiden ja perhehoitajan vastuutyöntekijän kanssa.

Ammatillisen perhehoidon osalta perhekodissa hoidettavien enimmäismäärä on säädetty seitsemäksi, eli käytännössä yhtä hoidettavaa suuremmaksi kuin toimeksiantosopimussuhteisessa perhehoidossa. Ammatillisessa perhehoidossa edellytetään perhehoitolain 6 § 1 momentin mukaisen kelpoisuuden (koulutus, kokemus tai henkilökohtaiset ominaisuudet) lisäksi 3 momentin mukaisesti, että kahdesta perhekodissa asuvasta perhehoitajasta ainakin yhdellä hoito- ja kasvatustehtäviin osallistuvista tulee olla tehtävään soveltuva koulutus ja riittävä kokemus hoito- ja kasvatustehtävistä. Samassa taloudessa asuvat alle kouluikäiset tai muuta erityistä hoitoa tai huolenpitoa vaativat henkilöt lasketaan mukaan enimmäismäärään.¹¹³

Samanaikaisesti hoidettavien määrästä voidaan poiketa vain tietyissä tilanteissa sekä toimeksiantosopimussuhteisessa että ammatillisessa perhehoidossa. Erityistilanteita, joissa poikkeamista voidaan harkita, ovat tietyn lapsen väliaikainen sijoittaminen hänelle tuttuun perheeseen tai vaara siitä, että jo perheeseen sijoitetun sisarus jouduttaisiin sijoittamaan eri paikkaan tai vastoin hänen etuaan esimerkiksi laitoshoittoon.¹¹⁴ Erityiset syyt suhteutetaan sekä kaikkien hoidettavien yksilöllisiin tarpeisiin, toimintakykyyn ja yhteisölliseen kanssakäymiseen että perhekodin olosuhteisiin vastata kokonaisuutena hoidettavien turvallisuudesta.

Hoidettavien määrä on säädettyjen reunaehtojen lisäksi suhteutettava perhehoitajien lukumäärään, hoidettavien tarvitsemaan hoitoon ja kasvatukseen sekä toiminnan luonteeseen.¹¹⁵ Tämä tarkoittaa sitä, että määrää arvioitaessa tulee huomioida muun ohella myös laissa perhehoidolle asetetut tavoitteet eli että hoidon tavoitteena on antaa perhehoidossa olevalle lapselle mahdollisuus kodinomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin sekä edistää hänen perusturvallisuuttaan ja sosiaalisia suhteitaan. Lisäksi luvanvaraisen ammatillisen perhehoidon osalta on huomioitava, kuinka monelle lapselle lupa on myönnetty. Näissä tilanteissa voi olla perusteltua konsultoida asiassa luvan myöntänyttä aluehallintovirastoa tai Valviraa.

Mikäli perhekoti toimii myös tukiperheenä, ei tukiperhelapsia lähtökohtaisesti lasketa mukaan hoidettavien lasten määrään. Kokonaisarviossa tulee ottaa huomioon toiminnan luonne, perheen jaksaminen, sijoitettujen lasten hyvän hoidon takaaminen sekä perheessä jo asuvien lasten mielipide ja hyvinvointi. Kuntien tulee tehdä yhteistyötä keskenään ja valvoa perhekodin lapsilukua.

Odotusajan tuki perhehoitajalle

Ennakkovalmennuksen suorittaneet perhehoitajat saattavat joutua odottamaan sijoitusta pitkään. Odotusaika tarjoaa sijoittaville tahoille mahdollisuuden syventää ennakkovalmennuksessa saavutettuja valmiuksia. Tänä aikana riittävä motivaatiota ylläpitävän toiminnan järjestäminen ja yhteydenpito ovat perhehoidosta vastaavan tahon tehtäviä. Tulevalle perhehoitajalle ja hänen perheenjäsenilleen on hyvä tarjota mahdollisuuksia osallistua erilaisiin koulutuksiin. Myös vertaistuki ensimmäistä sijoitustaan odottaville on hyvä käynnistää heti ennakkovalmennuksen jälkeen. Näin luodaan uusille perhehoitajille tärkeitä vertaisverkostoja, joista on mahdollista saada tukea heti sijaisperhe-toiminnan käynnistyessä. (ks. luku 6.4 vertaistuesta)

Ennakkovalmennuksen jälkeisen odotusajan yhteydenpidossa, koulutuksissa ja vertaistuessa on huomioitava tuleva sijaisperhe kokonaisuudessaan. Tämä tarkoittaa esimerkiksi perheessä jo asuvien lasten huomioimista ja keskinäisen verkostoitumisen mahdollisuuden tarjoamista.

¹¹¹ Perhehoitolaki 7§

¹¹² STM (2017) Hyvä perhehoito –työryhmä. Perhehoitolain toimeenpanon tuki. Raportteja ja muistioita 2017:25.

¹¹³ Perhehoitolaki 8 §

¹¹⁴ Konsensuskokouksessa 30.10.2018 sovittu (liite 1). Vrt. perhehoitolain 9 § 1 momentti, jonka mukaan hoidettavien enimmäismäärästä voidaan poiketa, jos kyse on hoidon antamisesta sisaruksille tai saman perheen jäsenille.

¹¹⁵ Perhehoitolaki 9 § 3 momentti

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuulla on valmistaa lasta ja vanhempia lapsen muuttoon sijaisperheeseen (ks. luku 4.1).

5 Lapsi perhehoidossa

5.1 Lapsen turvallinen muutto

Kun lapsi tulee perhehoitoon, alkaa kaikilla osapuolilla sopeutumisvaihe. Sopeutuminen koskee sijaisperheen tai ammatillisen perhekodin jäseniä sekä lasta ja hänen läheisiään. Kun perheeseen muuttaa uusi jäsen, koko perheen arki muuttuu ja ihmissuhteet muotoutuvat uudelleen.

Lapselle sijoitus perhehoitoon on aina iso muutos riippumatta siitä, mitkä ovat olleet hänen lähtöolosuhteensa. Sijoitus perhehoitoon on toteutettava turvallisesti ja niin suunnitelmallisesti kuin mahdollista. Lapsen tulee saada kokea muuttonsa sijaisperheeseen tai perhekotiin turvallisena¹¹⁶. Lapsen näkökulmasta hänen elämänsä järkkyy ja kaikki tuttu muuttuu. Tämän vuoksi on tärkeää, että sekä ammatillaiset että perhehoitajat tukevat lasta mahdollisimman hyvin ja ottavat muutostilanteen herkkyyden huomioon. Lapsi voi reagoida muutoksiin sekä muille että itselleen ennakkoimattomilla tavoilla. Jos sijoittaminen tapahtuu yhteistyössä vanhempien kanssa, vanhempien on tärkeää olla mukana prosessissa lapsen tukena. Jos vanhemmat eivät pysty olemaan lapsensa tukena, läheisverkostosta pyritään löytämään joku muu henkilö tukemaan lasta.

Kun kyseessä on sukulais- tai läheisperheeseen sijoittaminen, on paikka usein tuttu lapselle, mikä helpottaa siirtymistilannetta. Silti kyseessä on valtavan iso asia niin perheelle kuin lapselle ja tässäkin tapauksessa ihmissuhteet muotoutuvat uudelleen.

Lapsella on oikeus tietää perustelut huostaanottoon ja sijoitukseen¹¹⁷. Sijoitusta valmistelevat työntekijät käyvät lapsen kanssa keskustelua sijoituksen tarpeesta ja sen perusteista, sijoittamisen merkityksestä ja miten lapsi tulee pitämään yhteyttä läheisiinsä. Työntekijät kertovat aina kun se on mahdollista, perhekodista lapselle etukäteen ja järjestävät lapselle mahdollisuuden sekä tutustua perheen jäseniin että siirtyä asumaan perhekotiin vaiheittain. Tutustuminen ennen pysyvää muuttoa perheeseen on hyvin tärkeää niin perhekodin jäsenille kuin lapselle, jotta kaikki voivat mahdollisuuksiensa mukaan työstää tulevaa elämänmuutosta. Lapselle turvaa tuottavat aikuiset ovat lapsen rinnalla sijoitusprosessin aikana. Lapsen kanssa keskustellaan hänen oikeuksistaan ja kirjataan ylös hänen ajatuksiaan asioista.

Lapsen siirtymää ja tulevaa perhehoitoa helpottaa, jos lapsen historia (esim. valokuvat) ja hänelle tärkeät lelut ja muut tavarat seuraavat hänen mukanaan. Tieto siitä, että vanhemmasta ja muista läheisistä kuten sisaruksista huolehditaan, on lapselle tärkeää. Näin lapsi voi vapautua heistä huolehtimisen taakasta. Lapsen kannalta on myös merkityksellistä, että vanhempia autetaan hyväksymään lapsensa sijoitus tai ainakin toimimaan lapsen edun mukaisesti, jolloin lapsella on sisäinen lupa ja mahdollisuus kiintyä perhehoitajiinsa ja muihin perhekodin jäseniin. Jos perheessä on ollut lemmikki, joka ei ole muuttamassa lapsen kanssa, lapselle voi myös olla tärkeää tietää, että lemmikki on jatkossa turvassa. Lapselle tutut tavat ja rutiinit, kuten iltatoimet, raportoidaan perhehoitajalle, jotta hän voi ottaa ne huomioon lapsen kanssa toimiessaan.

Perhehoitoon sijoittamistilanteita ja perhekoteja on hyvin erilaisia. Perhehoitoon sijoittaminen voi olla nopeasti syntyvä kriisitilanne, jolloin lasta ei ole pystytty lainkaan ennalta valmentamaan tulevaan muutokseen. Tällaisia ovat kiireellisen sijoituksen tilanteet, joissa lapsen nopea turvaan saaminen on ensisijaista. Tällöin on usein kyseessä vastaanottoperheeseen sijoittaminen. Myös näissä tilanteissa on tärkeää, että rinnalla oleva työntekijä varmistaa, että lapsi tietää mihin hän on matkalla ja miksi, sekä mitä seuraavaksi on tapahtumassa.

Kun lapsi on tarkoitus sijoittaa pitkäaikaisesti, on yleensä kysymys huostaanotosta. Näissä tilanteissa huolellinen valmistelu on tärkeää, jotta perhehoitoon tuleminen vaihe sujuisi hyvin ja perhehoito voi jatkosakin onnistua mahdollisimman hyvin.

¹¹⁶ Sijaishuollon laatukriteerit julkaisussa Malja, Marjo; Puustinen-Korhonen, Aila, Petrelius, Päivi ja Eriksson, Pia (2019) STM ja Kuntaliitto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4067-3>

¹¹⁷ Lastensuojelulaki 53 §

5.2 Lapsen hoiva, huolenpito ja kasvatusta

Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Perhehoidossa tapahtuvan huollon ja kasvatuksen tulee turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä.¹¹⁸

Perhehoitajat, kuten muutkin vanhemmat, kasvattavat lapsia ensisijaisesti omalla esimerkillään, kaikkien perheessään elävien lasten edun huomioiden. Lapsella on oikeus saada sijaishuoltopaikassa hyvää hoitoa ja huolenpitoa, joihin kuuluvat myös iän ja kehitystason mukaiset kasvatukselliset rajat. Mikäli kysymys on lapsen hoidosta ja huolenpidosta ja siihen sisältyvästä tavanomaisten rajojen asettamisesta sekä lapsen kasvun ja kehityksen tukemisesta, kysymys ei ole lastensuojelulain tarkoittamista rajoitustoimenpiteistä¹¹⁹.

Lapsen kasvun turvaaminen sisältää lapsen hengen ja terveyden turvaamisen ja siihen liittyvän valvonnan tarpeen. Nämä tarpeet vaihtelevat eri ikäkausina ja riippuvat myös lapsen kehitystasosta ja henkilökohtaisista kyvyistä. Lapsen hyvinvoinnin tai hengen tai terveyden turvaamiseen voi kuulua esimerkiksi lapsen kädestä kiinni pitämistä tai tielle juoksemisen estämistä.¹²⁰ Lasta tulee suojata, jotta hän ei vahingoita itseään tai muita ja pienen lapsen voi rauhoittaa syliin.

Tavanomaisia kasvatuksellisia keinoja ovat mm. kotiintuloaikojen ja ystävien vierailuaikojen määrittäminen. Myös ruokailuaikojen määrittäminen, pöytätapojen opettelu sekä rahan käytön harjoittelu kuten myös syy- ja seuraussuhteiden, kotitöiden tekemisen ja muun vastuunkannon opettelu kuuluvat tavanomaiseen hyvään kasvatukseen.

Puhelimen käytön rajoittaminen hyväksyttävänä kasvatuksellisenä toimenpiteenä tai perheen sääntönä voi tulla kyseeseen esim.:

- öiseen aikaan, mikäli näin turvataan lapsen tarvitsema riittävä lepo yöllä tai mikäli sille on muu hyväksyttävä peruste,
- lapsi käy koulua tai lukee läksyjä,
- lapsi osallistuu perheen yhteiseen toimintaan esimerkiksi yhteisissä juhlissa tai ruokailutilanteissa.

Älypuhelimia käytetään moneen muuhunkin asiaan kuin yhteydenpitoon. Myös tablettien ja muiden laitteiden sovellusten, internetin käytön ja pelaamisen valvominen ja rajoittaminen tarvittaessa on perhehoitajan tehtävä. Mikäli internetin käyttö tai pelaaminen alkaa olla lapselle haitallista, on suositeltavaa keskustella lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa siitä, mikä on kyseiselle lapselle hänen ikänsä, kehitystasonsa ja arjen rutiinit huomioiden sopiva määrä. Perhehoitajan toimivaltaan kuitenkin kuuluu perheen arjessa esimerkiksi peliaikojen määrittely. Perhehoitaja huolehtii myös viranomaisten peleille, palveluille ja erilaisille mediasisällöille asettamien ikärajojen noudattamisesta. On olemassa sovelluksia, joilla pystytään esimerkiksi hallinnoimaan ns. ruutuaikaa ja estämään lasta näkemästä hänelle sopimatonta sisältöä.

Mikäli puhelimen käyttöä joudutaan merkittävästi rajoittamaan, on suositeltavaa keskustella lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa, koska tämä saattaa muodostaa esteen yhteydenpidolle läheisiin, jolloin on sovittava, miten lapsen oikeus pitää yhteyttä läheisiinsä toteutuu (ks. 5.3).

5.3 Rajoitukset

Lastensuojelulain mukaisista rajoituksista vain yhteydenpidon rajoittaminen on mahdollista perhehoitoon sijoitetun lapsen kohdalla¹²¹.

¹¹⁸ Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1 §

¹¹⁹ Lastensuojelulaki 61 § ja 4 a § 2 momentti

¹²⁰ HE 237/2018 Lastensuojelulain muuttamiseksi

¹²¹ Lastensuojelulaki 61 § 1 momentti

Jos lapsen ja läheisten yhteydenpidosta ei päästä sopimukseen, on tehtävä valituskelpoinen päätös yhteydenpidon rajoittamisesta. Päätöksenteosta vastaa sosiaaliviranomainen. Yhteydenpidon rajoittamista voidaan tehdä:

- jos yhteydenpidosta ei ole voitu asiakassuunnitelmassa tai erityisestä syystä muutoin sopia lapsen ja hänen vanhempiansa tai muiden läheisten kanssa,
- jos yhteydenpito vaarantaa sijaishuollon tarkoituksen toteuttamisen ja rajoittaminen on lapsen hoidon ja kasvatuksen kannalta välttämätöntä
- jos yhteydenpidosta on vaaraa lapsen hengelle, terveydelle, kehitykselle tai turvallisuudelle
- jos rajoittaminen on välttämätöntä vanhempien, perheen muiden lasten tai perhekodin (tai laitoksen) muiden lasten tai perhehoitajan turvallisuuden vuoksi
- jos 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa yhteydenpitoa; sama koskee myös 12 vuotta nuorempaa lasta, jos hän on niin kehittynyt, että hänen tahtonsa voidaan kiinnittää huomiota.¹²²

Yhteydenpidon rajoittaminen niin, että lapsen puheluja kuunnellaan kaiuttimen kautta, ei ole mahdollista edes yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen nojalla¹²³. Perhehoitaja voi tarpeen mukaan auttaa pientä lasta puhelinlaitteen hallinnassa ja istua lapsen lähellä puhelun aikana, jos lapsi niin toivoo esimerkiksi turvallisuuden tunteen säilyttämiseksi.

On tärkeää, että rajoitustoimenpiteitä koskevat säännökset tunnetaan myös niissä sijaishuoltopaikoissa, joissa niitä ei saa käyttää¹²⁴. Säännökset määrittävät sen, mitä ei voida pitää hyväksyttävänä hoito- ja kasvatuskeinoina. Perhekodeissa suositellaan harkittavan hyvää kohtelua koskevan suunnitelman laatimista, vaikka sitä ei laki edellytä kuten lastensuojelulaitoksissa¹²⁵. Jos lapsen hoito ja huolenpito edellyttäisi rajoitustoimenpiteiden käyttämistä, eikä sijoituspaikalla ole lain mukaan oikeutta niitä käyttää, on harkittava, onko sijaishuoltopaikka oikea.

Jos perhekodilla ei ole lain mukaan oikeutta rajoitustoimenpiteiden käyttämiseen, ei voida toimia siten, että toimenpiteitä tosiasiaassa käytetään, mutta ne jätetään kirjaamatta ja asianmukaiset päätökset tekemättä. Yksittäisessä tilanteessa on kuitenkin aina toimittava siten, ettei lapsen henki, terveys tai turvallisuus vaarannu. Lapsen huolenpito ja valvonta arjessa on järjestettävä siten, ettei lapsi pääse vahingoittamaan itseään tai muita. Esimerkiksi vahingollisten esineiden pois ottaminen hyvin pieniltä lapsilta on normaalia turvallisuuden varmistamista, mikä ei edellytä erillisen päätöksen tekemistä. Kriisitilanteista on ilmoitettava välittömästi lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle (tarvittaessa sosiaalipäivystyksen kautta). Sosiaalityöntekijä arvioi tarvittavat jatkotoimet selvittäen kokonaistilanteen ja arvioiden, mikä on lapsen etu. Tilanteesta riippuen kyseeseen voi tulla esimerkiksi keskustelu lapsen kanssa, neuvottelu lapsen asioissa, kiireellinen sijoitus tai viimesijaisesti sijaishuoltopaikan muuttaminen.

Ennen sijaishuoltopaikan vaihtamista on pohdittava esimerkiksi:

- saako perhehoitaja riittävästi tukea?
- saako lapsi tarvitsemansa tuen ja palvelut?
- onko lapsella erityisen tuen tarvetta?

Jos lapsi käyttäytyy väkivaltaisesti, saattaa tulla kyseeseen rikoslaissa säädetty hätävarjelu¹²⁶. Sen mukaan aloitetun tai välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi tarpeellinen puolustusteko on hätävarjeluna sallittu, jollei teko ilmeisesti ylitä sitä, mitä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana. Arvioinnissa otetaan huomioon hyökkäyksen laatu ja voimakkuus, puolustautujan ja hyökkääjän henkilö sekä muut olosuhteet. Hätävarjelua voidaan käyttää myös toisen henkilön suojaamiseen, esimerkiksi suojattaessa lasta toisen lapsen hyökkäykseltä. Tilanteet arvioidaan oikeuskäytännössä

¹²² Lastensuojelulaki 62 §: <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/rajoitustoimenpiteet-sijaishuollossa/yhteydenpidon-rajoittaminen>

¹²³ KHO:2015:38

¹²⁴ ks. Rajoitustoimenpiteet pätkinäkuoressa <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/rajoitustoimenpiteet-sijaishuollossa>

¹²⁵ Lastensuojelulaki 61 b §

¹²⁶ Rikoslaki 4 luku 4 §

aina yksittäistapauksellisesti ja kyseessä on aivan viimesijainen keino. Kasvatukselliset keinot ovat aina ensisijaisia.¹²⁷

5.4 Yhteydenpito omaan sosiaalityöntekijään

Lapselle on tarjottava mahdollisuus tavata kahden kesken omaa, sijoittajakunnan nimeämää sosiaalityöntekijää tai muuta lastensuojelun työntekijää riittävän usein¹²⁸. Lapsella on oikeus luottamukselliseen suhteeseen vastuutyöntekijänsä kanssa. Kunnan on tärkeä huolehtia siitä, että sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus on mahdollisimman alhainen jotta jatkuvuus suhteissa varmistetaan.

Huostaanoton perusteet ja ne lastensuojelun toimet, joihin on ryhdytty, on käytävä lapsen kasvaessa läpi aina uudelleen lapsen kehitystason mukaisesti ja iän myötä yksityiskohtaisemmin, jotta lapselle muodostuu todenmukainen kuva omasta menneisyydestään ja nykyisestä tilanteesta¹²⁹.

Lapsen ja hänen sosiaalityöntekijänsä tai muun lastensuojelun työntekijän väliset tapaamiset tulee kirjata asiakassuunnitelmaan¹³⁰. Sijoittavan kunnan työntekijä saa tapaamisissa tietoa lapsen sijaishuollon toteutumisesta ja voi valvoa lapsen edun toteutumista. Tapaamisen sisällöt kirjataan lapsen asiakaskertomukseen.

Lapsen on voitava luottaa siihen, että hänen luottamuksellisesti kertomansa asiat eivät välity sosiaalityöntekijältä eteenpäin ilman perusteltua syytä. Joissakin tapauksissa on välttämätöntä luovuttaa tai välittää lapsen antamaa tietoa eteenpäin. Jos lapsen kertomat asiat kirjataan asiakirjoihin ja niiden perusteella tehdään asiassa lasta koskevia päätöksiä, asianosaisilla on oikeus tähän tietoon¹³¹. Sosiaalityöntekijän tulee kertoa lapselle, millä edellytyksillä lapsen kertomat asiat on luovutettava huoltajille tai perhehoitajille.

Henkilökohtaisten tapaamisten lisäksi on tärkeää mahdollistaa myös muu yhteydenpito. Vuorovaikutus lapsen ja sosiaalityöntekijän välillä tulee olla mahdollisimman helppoa ja toteutettavissa lapsen toivomassa muodossa. Digitaalisuus on osa nykyarkea ja lapsille ja nuorille luontevaa vuorovaikutusta. Vuorovaikutusta tulee olla mahdollista ylläpitää eri kanavia pitkin lapsen yksilöllisten tarpeiden mukaisesti.

Lapsen yhteydenpitoa omaan vastuusosiaalityöntekijään tuetaan varmistamalla sijoitetulle lapselle hänen ikänsä ja kehitystasonsa sen salliessa tarvittavat välineet digitaaliseen yhteydenpitoon (esim. älypuhelin tai tabletti). Häntä tuetaan ja opastetaan laitteiden käytössä. Kunta ja lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä vastaavat siitä, että lapsella on tarvittava laite ja yhteydenpitoon luodut tietoturvalliset ratkaisut.¹³²

5.5 Yhteydenpito läheisiin ihmisiin

Sijaishuollossa lapselle on turvattava hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. Lapsella on oikeus tavata vanhempiaan, sisaruksiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä vastaanottamalla vieraita tai vierailemalla perhekodin ulkopuolella sekä pitää heihin muuten yhteyttä käyttämällä puhelinta tai lähettämällä ja vastaanottamalla kirjeitä tai niihin rinnastettavia muita luottamuksellisia viestejä taikka muita lähetyksiä.¹³³ Lapsen sisarusuhteiden vaalimiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota. On tärkeää, että lapsi saa itse määritellä, ketkä ovat hänen läheisiään. Myös aikaisempien sijaishuoltopaikkojen ihmissuhteet voivat olla lapselle tärkeitä.

Yhteydenpidosta tulee sopia lapsen asiakassuunnitelmassa¹³⁴. Sosiaalitoimen ja perhehoitajien on tuettava ja edistettävä lapsen ja hänen vanhempiensa sekä lapsen ja muiden hänelle läheisten henkilöiden yhteydenpitoa. Tapaamisjärjestelyissä tulee huomioida myös perhekodin turvallisuus ja arjen sujuminen kaik-

¹²⁷ <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/rajoitustoimenpiteet-sijaishuollossa>

¹²⁸ Lastensuojelulaki 29 § 1 mom, Lastensuojelun laatusuositus (STM ja Kuntaliitto 2019)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4067-3>

¹²⁹ Vrt. LSL 53 § 1 mom

¹³⁰ Lastensuojelulaki 29 § 1 mom ja 53 § 2 mom

¹³¹ Viranomaisten julkisuudesta annetussa laissa (621/1999) 11 § 2 momentissa on säädetty tähän poikkeuksia, esimerkiksi tilanne, jos tiedon luovuttaminen olisi vastoin lapsen etua tai muuta erittäin tärkeää yksityistä etua.

¹³² Konsensuskouksessa 30.10.2018 sovittu (liite 1)

¹³³ Lastensuojelulaki 54 §

¹³⁴ Lastensuojelulaki 30 § 3 mom

kien perheenjäsenten osalta. Parhaiten lapsen etu toteutuu tilanteissa, joissa hänen ympärillään olevat aikuiset tulevat keskenään toimeen ja tuntevat toisensa riittävän hyvin.

Perhehoitajan tehtävään kuuluu ymmärtää yhteydenpidon merkitys lapselle ja ottaa vastaan lapsen tunteet, jotka voivat vaihdella laidasta laitaan myös silloin, kun yhteydenpito on lapselle hyväksi. Perhehoitajan tehtävään kuuluu myös raportoida lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle lapsen reaktioista yhteydenpitoa koskien ja lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä hyödyntää näitä tietoja yhteydenpidon suunnittelussa.

Jos lapsen tapaamiset järjestetään perhehoitajan tai vanhemman kotona, kunta vastaa tapaamisten turvallisuudesta ja tapaamiseen osallistuvien henkilöiden kunnan tarkistuksesta ennen tapaamista. Kunnan vastuulla on tukea sekä perhehoitajan että vanhempien kotona tapahtuvia tapaamisia ja muuta yhteydenpitoa myös silloin, kun ne vaikuttavat sujuvan ongelmattomasti. Tapaamisten aikaisen vuorovaikutuksen laadulla on suora yhteys lapsen hyvinvointiin. Osallistumalla tapaamisiin lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tai muu työntekijä saa hyvän käsityksen lapsen ja häntä tapaavien henkilöiden välisestä vuorovaikutuksesta, sen vahvuuksista ja mahdollisista haasteista. Samalla työntekijöillä on tarvittaessa mahdollisuus ohjata vuorovaikutusta lapsen kasvua ja kehitystä tukevaan suuntaan. Tapaamisia ei voida kuitenkaan valvoa ilman tapaavan henkilön ja/tai lapsen suostumusta, jos sille ei ole perustetta. Mikäli asiasta ei voida sopia, kyseeseen voi tulla yhteydenpidon rajoittamispäätös.

Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä vastaa siitä että lapsen kotilomista sovitaan riittävän tarkasti asiakassuunnitelmassa. SOS-Kehittäjänuoret ovat ehdottaneet, että lapsen turvallisuuden tunnetta kotilomilla vahvistettaisiin tarkemmalla suunnitelmalla¹³⁵. Kotilomien turvallisuuskäytäntöihin liittyvän suunnitelman voi sisällyttää osaksi lapsen hoito- ja kasvatussuunnitelmaa.

Jos tapaamisia ei syystä tai toisesta voida toteuttaa perhekodissa tai vanhemman kotona, tapaamispaikana voi toimia myös julkinen paikka, sukulaisen tai ystävän koti tai muu tarkoitukseen soveltuva paikka. Mikäli tapaaminen valvotusti on lapsen edun mukaista, on kunnalla velvollisuus järjestää tapaamisille paikka esim. ”tapaamispaikassa”, joita on oltava lapsenhuoltolain mukaisten tapaamisten järjestämiseen. Niitä on oltava riittävästi, niiden on oltava tiloiltaan ja varustukseltaan eri-ikäisten lasten tapaamisiin soveltuvia, ja niissä on oltava riittävä määrä koulutettua henkilökuntaa. Valvojalla on oltava tehtävään soveltuva ammattitutkinto tai muu soveltuva koulutus¹³⁶. Mikäli tapaamisten valvonta on lapsen turvallisuuden kannalta perusteltua, tapaamispaikassa voidaan toteuttaa ns. tuettuja tai valvottuja tapaamisia. Tällöin tapaamispaikan henkilökunta vastaa turvallisuudesta tapaamisen aikana. Perhehoitaja ei voi toimia tapaamisten valvojana, mutta hän voi tukea lapsen ja tämän läheisen välisen tapaamisen toteutumista asiakassuunnitelmassa sovittavalla tavalla.

Joissakin erityistapauksissa saattaa olla perusteltua sijoittaa lapsi sellaiseen sijaishuoltopaikkaan, joka katkaisee yhteydenpitoa rajoittamalla lapsen kehityksen kannalta vahingolliset ihmissuhteet. Tällöinkin on huolehdittava siitä, että lapsi voi ylläpitää muita hänelle tärkeitä ja turvallisia ihmissuhteita.

5.6 Lapsen tuki ja palvelut

Sijaishuollossa oleva lapsi on oikeutettu saamaan sijoituskunnasta hänen hoitonsa ja huoltonsa kannalta tarvittavat palvelut ja tukitoimet (esim. terveydenhuollon palvelut, erikoissairaanhoidon palvelut, päivähoido- ja koulupalvelut)¹³⁷. Palveluiden ja etuuksien hakemisesta tulee aina neuvotella sopien tehtäväjaosta sijaishuoltopaikan ja sijoittajakunnan kesken. Vastuu etuuksien hakemisesta sekä erityisen tuen ja palveluiden organisoimisesta ja maksusitoumuksista on sijoittajakunnalla, joka järjestää palveluja yhteistyössä sijoituskunnan kanssa.¹³⁸

Sijaisperheet ovat muiden lapsiperheiden tavoin oikeutettuja peruspalveluihin, kuten varhaiskasvatukseen ja sosiaalihuoltolain mukaisiin palveluihin, kuten lapsiperheiden kotipalveluun ja perhetyöhön. Eritys-

¹³⁵ <https://www.sos-lapsikyla.fi/blog/2020/06/22/sijoitetut-nuoret-toivovat-turvaa-laheisten-tapaamisiin/>

¹³⁶ Sosiaalihuoltolaki 27 §

¹³⁷ Lastensuojelulaki 16 b § 1 mom

¹³⁸ Lastensuojelulaki 16 a ja 16 b §

tason palvelut tulee järjestää mahdollisimman lähellä lapsen kotia eli perhehoidossa asuvan lapsen kohdalla lähellä perhekotia.

On myös huomioitava lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän velvollisuus tehdä yhteistyötä lapsen, vanhemman, huoltajan ja perhehoitajan kanssa lapsen huollon jatkuvuuden turvaamiseksi¹³⁹. Vaikka päätösvalta tietyissä lapsen asioissa on sosiaalitoimella, tulee työntekijän pyrkiä yhteistyöhön huoltajan ja perhehoitajan kanssa, ja kuulla heidän näkemyksensä asiassa. Tämä koskee myös tuen ja palvelujen tarpeen arviointia ja niiden järjestämistä lapselle.

Lapsen asiakassuunnitelmaan tulee kirjata, miten lapsen terveydenhuolto, varhaiskasvatus, perusopetus ja muu opetus järjestetään.¹⁴⁰

Asiakassuunnitelman yhteydessä käydään läpi lapsen tilanne, varhaiskasvatukseen, koulunkäyntiin ja harrastuksiin liittyvät konkreettiset käytännöt sekä mm. arkeen liittyvien päätösten ja asiakirjojen allekirjotusoikeus (esim. kokeet, kuljetus- ja retkiluvat sekä poissaolokuittaukset).

Varhaiskasvatus

Kaikilla lapsilla, myös perhehoitoon sijoitetuilla lapsilla, on oikeus varhaiskasvatukseen. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä hakee tarvittaessa lapselle varhaiskasvatusta tämän asuinkunnasta. Sijoittava kunta maksaa varhaiskasvatuksen kokonaiskustannukset tai hakee maksuvapautuksen¹⁴¹. Vastuunjaosta ks. seuraava alaluku (koulu).

Koulu

Sijoitetulla lapsella on oikeus käydä koulua asuinpaikkakunnallaan ja saada tarvitsemaansa tukea koulunkäyntiin perusopetuslain mukaisesti. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ilmoittaa lapsen tiedot sijoituskunnan opetustoimeen mahdollisimman ajoissa. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä huolehtii siitä, että koululla on lapsen *opetuksen järjestämisen kannalta* tarpeelliset tiedot lapsen taustasta ja tilanteesta.¹⁴² Ensisijaista on, että tiedot luovutetaan yhdessä huoltajan ja lapsen kanssa¹⁴³. Tällaisia tietoja voivat olla esimerkiksi:

- oppilaan sairaus tai vamma, joka vaikuttaa koulunkäyntiin esim.
 - koulukuljetuksen tarve
 - koulupäivän aikana tarpeellinen lääkehoito
 - oppimisen tuki
- tieto huostaanotosta tai kiireellisestä sijoituksesta
- tieto mahdollisista muutoksista huoltajuudessa sekä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja perhehoitajan yhteystiedot.

Opetukseen liittyvä päätösvalta sijaishuollon aikana siirtyy kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle siltä osin kuin se on huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi tarpeen¹⁴⁴. On lapsikohtaisesti arvioitava, käyttääkö kouluasioissa lapsen puolesta puhevaltaa huoltaja vai sosiaalitoimi. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee varmistaa, että päätösvalta selvitetään jokaisen lapsen kohdalla niin pian kuin mahdollista sijaishuollon alkaessa. Jos puhevaltaa käyttää sosiaalitoimi, tulee lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän hakea esim. koulupaikkaa sekä perusopetuslaissa tarkoitettua palvelua tai etuutta. Koulun on varattava sosiaalityöntekijälle tai huoltajalle tilaisuus tulla kuulluksi ennen hallintopäätöksen tekemistä sekä annettava päätös tiedoksi. Sosiaalityöntekijä hakee päätökseen tarvittaessa muutosta.

¹³⁹ Lastensuojelulaki 52 §

¹⁴⁰ Lastensuojelulaki 30 § 3 mom

¹⁴¹ Lastensuojelulaki 16 b § 1 mom ja 52 a §

¹⁴² Lastensuojelulaki 16 b § 2 mom ja 52 a §

¹⁴³ Vrt. asiakaslaki 16 § - 17 §

¹⁴⁴ Lastensuojelulaki 45 § 1 mom

Asiakassuunnitelmaan kirjataan, miten perusopetus tai muu opetus järjestetään sijaishuollon aikana. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on tehtävä yhteistyötä opetuksen järjestäjän kanssa sijoituksen valmistelun ja sijoituksen aikana. Lapsen asioista vastaavaan sosiaalityöntekijän on edistettävä huoltajan, sijaishuoltopaikan ja koulun välistä yhteistyötä.¹⁴⁵

Yhteistoimintaan kuuluu mm. tiedon antaminen huoltajalle, keskustelu lapsen koulunkäynnin järjestämisestä ja huoltajan näkemysten selvittäminen ennen lasta koskevien ratkaisujen tekemistä, jos huoltaja ei niitä voi tehdä. (ks. 7.1). Sosiaalityöntekijän tehtävä on myös varmistaa, että huoltajat osallistuvat kouluyhteistyöhön lapsen edun mukaisella tavalla. Perhehoitajan tehtävä on omalta osaltaan varmistaa, että koulu-yhteistyö toteutuu asiakassuunnitelmassa sovitulla tavalla.

Asiakassuunnitelmassa sovitaan koulunkäyntiin liittyvät konkreettiset käytännöt. Perhehoitaja vastaa kouluarjen sujuvuudesta ja voi siinä roolissa allekirjoittaa tietyt luvat ja ilmoitukset (esim. retket ja poissaolot) ja kokeet. Arjen huolenpidon ja kasvatuksen kannalta perhehoitajalle annetaan Wilman tai muun vastaavaan sähköisen järjestelmän käyttöoikeudet.

Jos huoltaja on passiivinen lapsen asioissa tai päätöksenteko muutenkin kuuluu opetukseen liittyvissä asioissa sosiaalityöntekijälle, tämä vastaa lapsen todistuksen ja opetussuunnitelman allekirjoittamisesta, opetukseen liittyvien palveluiden hakemisesta ja niihin liittyvästä muutoksenhausta.

Koululla on yleinen velvollisuus toimia yhteistyössä oppilaan kotien kanssa¹⁴⁶. Perhehoidossa elävän lapsen kohdalla koululla on kolme yhteistyötahoa: perhehoitajat, sosiaalityöntekijä ja huoltaja. Koulun tehtävä on varmistaa, että sen osalta opetuksen järjestämiseen liittyvissä asioissa yhteistyö sijoitetun lapsen perhehoitajien, huoltajien ja sosiaalityöntekijän kanssa toteutuu osapuolten kanssa sovitulla tavalla.

Perhehoitaja on avainhenkilö myös lapsen erityistä tukea järjestettäessä. Sosiaalityöntekijän on kuitenkin lapsen mahdollisena laillisenä edustajana tärkeää olla läsnä esimerkiksi kouluneuvotteluissa ja pääsääntöisesti myös huoltajaa tulee tukea osallistumaan niihin. Koulu on merkittävä osa lapsen arkea ja sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus tukea koulun moniammatillista tiimiä lapsen edun mukaisen kouluarjen järjestämisessä.

Huoltajalla on aina oikeus saada tietoa sekä esittää näkemyksensä lapsen opetuksen järjestämisestä¹⁴⁷ ja päättää lapsen osallistumisesta uskonnon tai elämäkatsomustiedon opetukseen.

Myös yksilökohtaisen oppilashuollon osalta on arvioitava tapauskohtaisesti, onko lapsen laillinen edustaja huoltaja vai lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. On myös huomioitava, että yksilökohtaisessa oppilashuollossa alaikäinen voi tietyin edellytyksin kieltää tietojen luovuttamisen lailliselle edustajalleen¹⁴⁸.

Kuntaliitto on koonnut keinoja¹⁴⁹ sijaishuollossa asuvan lapsen sivistyksellisten oikeuksien vahvistamiseksi.

Harrastukset

Lapsella on oikeus harrastaa itselleen tärkeää asiaa, josta hän on kiinnostunut¹⁵⁰. Niin perhehoitajan, ammatillisen perhehoitajan kuin lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävään kuuluu tukea häntä tässä. Normaalit harrastuskulut kuuluvat toimeksiantosuhteisen perhehoitajan kulukorvaukseen, jollei kunnassa ole erikseen määriteltyä harrastusrahaa. Harrastusrahaa voi käyttää niin ohjatun harrastuksen kuluihin kuin omaehtoiseen harrastamiseen ja harrastamisessa tarpeellisiin välineisiin. Myös ammatillisten perheho-

¹⁴⁵ Lastensuojelulaki 52 a §

¹⁴⁶ Perusopetuslaki 3 § 3 mom

¹⁴⁷ Ellei ole esim. lapsen etuun liittyvää tietojen antamisen rajoitusperustetta julkisuuslain 11 § - 12 §:n nojalla.

¹⁴⁸ Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 18 § 2 momentti; STM:n Kuntainfo 13 a/2015: *Uusi soveltamisohje oppilas- ja opiskelijahuoltolainsäädännön toteuttamisen tueksi*.

¹⁴⁹ Puustinen-Korhonen, A. & M. Sjöström, 2020. Kuinka voimme vahvistaa sijaishuollossa asuvan lapsen sivistyksellisiä oikeuksia?

<https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Lapsen%20sivistyksellisi%C3%A4%20oikeuksia%20vahvistetaan%20sijaishuollon%20aikana%20koulun%20ja%20lastensuojelun%20yhteisty%C3%B6ll%C3%A4.pdf>

¹⁵⁰ Sijaishuollon laatukriteerit julkaisussa Lastensuojelun laatusuositus (2019) <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4067-3>; YK:n lapsen oikeuksien sopimus 31 artikla.

tien toiminnassa ja sopimuksissa tulee huomioida lasten harrastukset, niihin kuljettaminen sekä niissä tukeminen.

Käyttövara ja pankkitili

Sijaishuollossa olevaa lasta ja jälkihuollossa olevaa nuorta on tuettava taloudellisesti opinnoissa ja harrastuksissa. Lisäksi annetaan käyttövaroja kalenterikuukausittain henkilökohtaisia tarpeita varten.

Alle 15-vuotiaille ei ole laissa kiinteää määrää, vaan käyttövarat määräytyvät lapsen yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Sen sijaan 15 vuotta täyttäneille minimi on 1/3 elatustuen määrästä (vuonna 2021 elatus-tuki on 167,35 euroa / kk, joten käyttövara on minimissään oltava 55,78 euroa / kk).¹⁵¹

Lapselle maksettavia käyttövaroja ei ole tarkoitettu kattamaan lapsen koulunkäyntiä tai harrastuksia, vaan kyse on taskurahan luonteisista varoista, joiden käytöstä lapsi saa itse päättää. Käyttövaroja ei ole myöskään tarkoitettu käytettäväksi sellaisten hygieniatuotteiden hankkimiseen, joiden on katsottava kuuluvan osaksi perhehoitoa. Lapsella on oikeus itse päättää henkilökohtaiseen käyttöön saamistaan käyttövaroista ja opetella itsenäistä rahan käyttöä perhehoitajan tukemana. Lapsen edunvalvoja (yleensä huoltaja) ei ole siten oikeutettu määräämään varojen käytöstä. Käyttövarojen määrään ja maksamiseen ei saa vaikuttaa lapsen käyttäytyminen sijaishuoltopaikassa.

Perhehoidossa olevan lapsen varoista (käyttövaroja lukuun ottamatta) huolehtiminen kuuluu ensisijaisesti huoltajalle tai lapsen edunvalvojalle, jos hänelle kuuluu myös taloudellisten asioiden edunvalvonta¹⁵². Perhehoitaja ei siis vastaa sijoitetun lapsen taloudenpidosta. Alle 18-vuotiaalle voidaan määrätä huoltajan sijaan taloudellisten asioiden edunvalvoja¹⁵³. Myös perhehoitaja voidaan hänen suostuessaan määrätä holhoustoimilain nojalla toimimaan perhehoidossa olevan lapsen taloudellisten asioiden edunvalvojana tai yksityisvarojen hoitajana.

Perhehoitajan tulee pitää kirjaa ja raportoida vuosittain lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle lapselle annettujen käyttövarojen maksamisesta ja siten huolehtia lapsen oikeusturvan toteutumisesta. Tarvittaessa lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä voi arvioida, miten käyttövaroja on lapselle maksettu ja mihin niitä on käytetty.¹⁵⁴ Lapsen taloudellisten asioiden edunvalvojalla (huoltaja tai määrätty edunvalvoja) on myös oikeus saada selvitys käyttövarojen maksamisesta sijaishuollon aikana.

Perhehoidossa olevan lapsen tai nuoren tulee olla yhdenvertaisessa asemassa suhteessa muihin perhehoidossa oleviin lapsiin ja nuoriin. Tasavertaisuuden on toteuduttava myös tietyssä perhekodissa elävien lasten kesken sekä lasten ja nuorten arkiyhteisöissä kuten varhaiskasvatuksessa ja koulussa. Lapsen käyttövaroihin liittyen yhteiset toimintakäytännöt vahvistavat lapsen yhdenvertaisuutta sijaisperheessä suhteessa perheen lapsiin sekä suhteessa lähiyhteisössä vallitseviin tapoihin vähentäen eriarvoisuuden kokemuksia. Jos perheessä on tapana maksaa lapsen kuukausirahat tilille, johon hänellä on helppo pääsy esim. pankkikortin avulla, myös sijoitetun lapsen käyttövarat voidaan maksaa samalla tavalla.

Alle 15-vuotiaiden lasten osalta perheeseen sijoitettujen lasten ja biologisten lasten käyttövarojen (esim. viikkoraha) suuruuden määrittelyperusteet (esim. iän mukaan) on kaikille lähtökohtaisesti sama. Mikäli 15 vuotta täyttäneille lapsille maksetaan käyttövaroja yli lastensuojelulaissa säädetyn minimin, maksetaan ne määrältään lähtökohtaisesti samoin määrittelyperustein kuin perheen muille lapsille. Kaikki perheen lapset ovat tällöin samassa asemassa käyttövarojen suhteen. Mikäli samat määrät eivät sijaisperheessä ole mahdollista lasten yksilöllisten tarpeiden kuten iän vuoksi, tulee määrän perusteiden olla määriteltynä.¹⁵⁵

Myös sijoitetulla lapsella tulee olla mahdollisuus pankkipalvelujen käyttämiseen ja rahan säästämiseen tilillään. Lapsen käyttövarojen maksamisesta tilille tulisi sopia toimeksiantosopimuksessa. Pankkitili voi olla lapsen nimissä tai perhehoitaja voi avata itselleen tilin, johon lapsella on käyttöoikeus. Näihin tileihin

¹⁵¹ Lastensuojelulaki 55 §

¹⁵² Esim. lastensuojelulain 22 §:n nojalla määrätty edunvalvoja valvoo huoltajan sijaan lapsen etua vain lastensuojeluasioissa, ei taloudellisissa tai muissa asioissa.

¹⁵³ Holhoustoimilaki 442/1999

¹⁵⁴ LSL 55 § 4 momentti; <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/hoito-ja-kasvatus-sijaishuollossa/lapsen-oikeudet-sijaishuollossa#Lapsen%20k%C3%A4ytt%C3%B6varat%20sijaishuollon%20aikana>

¹⁵⁵ Konsensuskokouksessa 30.10.2018 sovittu (liite 1)

pääsevät myös lapsen huoltajat. Mikäli on perusteltu syy epäillä, että lapsen vanhempi tai muu huoltaja käyttää oikeuttaan väärin ja nostaa lapsen rahoja omaan käyttöön, sosiaalityöntekijän tulee harkita edunvalvojan hakemista lapselle taloudellisiin asioihin. Lisää edunvalvojan määräämisestä luvussa 2.7.

Passi ja matkustuslupa

Huostaan otetun alaikäisen osalta sosiaalihuollon toimitilin antaa luvan passia varten¹⁵⁶. Perhehoitaja voi hakea lapselle passia jättämällä hakemuksen passiviranomaiselle. Hakemukseen liitetään lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän lupa passin myöntämiseksi. Huostaan otettu lapsi voi matkustaa ulkomaille, kun lapsen asioista vastaavalta sosiaalityöntekijältä on siihen lupa. Sosiaalityöntekijä kirjoittaa englanninkielisen matkustuslupan, jossa käy ilmi, että sijoitettu lapsi saa matkustaa perhehoitajan kanssa joko yleisesti tai tiettyyn maahan tiettyä aikana.

Perhehoitajan tehtävä on tarkistaa hyvissä ajoin matkan järjestävältä taholta kuten laivayhtiöltä tai matkatoimistolta tai, jos kyseessä on omatoimimatka, kohdemaan viranomaisilta, minkälainen lupa matkustamiseen tarvitaan ja että matkan järjestäjä ymmärtää sijoitetun lapsen kohdalla luvan antajan olevan huoltajan asemesta lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä.

Sijoitetun lapsen huoltajille on hyvä tiedottaa matkasta hyvissä ajoin.

¹⁵⁶ Passilaki (671/2006), 7 § 2 momentti.

6 Yhteinen ja yksilöllinen tuki perhehoidon osapuolille

Perhehoidon onnistumisen edellytyksenä on kaikille perhehoidon osapuolille yhdessä ja erikseen annettu oikea-aikainen ohjaus ja tuki. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävä on varmistaa lapselle, vanhemmalle, perhehoitajille ja muille perheissä asuville lapsille tukipalveluita¹⁵⁷. Lapsen vanhemman tukeminen vähentää lapsen huolta vanhemman voinnista ja auttaa vanhempaa tukemaan lastaan sijoituksen eri vaiheissa. Kaikkien sijaisperheen jäsenten tukeminen on perusteltua esimerkiksi siksi, että mitä paremmin koko sijaisperhe voi, sen parempaa hoitoa lapsi perheessä saa.

Perhehoidossa rinnakkaisen vanhemmuuden syntyminen ja ylläpitäminen vaativat moniammatillista sijaisperheen ja lapsen läheisverkoston vuorovaikutuksen tukemista. Perhehoidon alkuvaiheessa osapuolten tutustuminen toisiinsa edellyttää työntekijöiltä herkkyyttä tunnistaa eri osapuolten pelkoja, odotuksia, ennakkoluuloja ja toiveita. On tärkeää, että työntekijät pyrkivät sanoittamaan ja avaamaan nämä alusta asti, jotta väärät käsitykset ja ennakkoluulot saadaan purettua heti. Työntekijöiden tehtävänä on huolehtia, että kaikkien osapuolten tunteet tulevat huomioduksi ja että tunteiden näyttäminen mahdollistuu. Tavoitteena on, että sekä vanhemmat että perhehoitajat pystyvät työskentelemään lapsen edun mukaisesti.¹⁵⁸

Vuorovaikutuksen tukeminen jatkuu koko sijoituksen ajan. Esimerkiksi lapsen kasvaminen sekä vanhempien ja sijaisperheen elämäntilanteen muutokset tuovat vuorovaikutukseen aina uusia haasteita, joiden kanssa heitä ei saa jättää yksin. Ammatillisille, perhehoitajille ja vanhemmille voidaan järjestää yhteisiä koulutuksia esimerkiksi vuorovaikutuksesta. Kunta voi kutsua virkistätymistilaisuuteen sijaisperheen, lapsen vanhemmat ja muut läheiset.

Joskus sijoitetut lapset ja nuoret toivovat juuri heille tarkoitettuja tukimuotoja ja joskus perhehoitajien biologiset tai adoptoidut lapset tarvitsevat mahdollisuuden käsitellä asioita ja keskustella niistä omasta näkökulmastaan käsin. Usein lapset ja nuoret kuitenkin toivovat tulevaisuuden kohdatuiksi tasa-arvoisesti riippumatta siitä, miten he ovat perheeseen tulleet. Perheen kaikille lapsille yhdessä tarjottava tuki vahvistaa lasten ja nuorten tasa-arvoisuuden kokemusta ja vahvistaa sijaisperheiden sisarusuhteita. Yhteisen tuen järjestäminen lapsille antaa myös ammatillisille paremman kokonaiskuvan sijaisperheen tilanteesta.

6.1 Tuki perhehoitajalle

Tuki ja palvelut sijaisperheelle perhehoitoon sijoittamisen vaiheessa suunnitellaan yhdessä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja perhehoitajan vastuutyöntekijän kanssa. Tavoitteena on, että niin lapsi kuin sijaisperhe saavat mahdollisimman hyvän tuen, jotta sijoituksen alku toteutuu mahdollisimman hyvin. Tukeen vaikuttavat sijoitetun lapsen yksilölliset tarpeet, perhehoitajan perheen kokonaisuus ja perhehoitajien valmiudet. Suunnitelma tuesta kirjataan ylös esim. toimeksiantosopimuksen liitteeksi ja sen toteutumista ja tuen vaikuttavuutta ja tarkoituksenmukaisuutta arvioidaan viimeistään silloin, kun lapsen asiakassuunnitelmaa tarkistetaan.

Perhehoitajat tarvitsevat täsmätietoa hoitaakseen parhaalla mahdollisella tavalla juuri kyseistä lasta. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, perhehoitajan vastuutyöntekijä ja näiden ympärille muodostuvat lastensuojelun tai perhehoidon tiimit ovat ensisijainen tuen lähde, mutta joskus perhehoitaja tarvitsee mahdollisuutta konsultoida eri alojen asiantuntijoita, kuten psykiatria, neurologia, päihdeasiantuntijaa ym. suoraan. Lapsi tuo tullessaan oman perheensä toimintamallin sijaisperheeseen ja nostaa samalla esiin monia kysymyksiä ja myös keinottomuuden ja neuvottomuuden tunteita. Käyty valmennusprosessi on vasta alku perhehoitajuudelle. On olennaista, että perhehoitajalla on mahdollisuus monenlaiseen yksilö- ja vertais-

¹⁵⁷ Vrt. perhehoitolaki 15 §, joka säätelee perhehoitajan oikeudesta tukeen. Perhehoitajan tukeminen ja lapsen sijoituksen onnistumisen tukeminen yleensä edellyttää koko perhehoitajan perheen tukemista.

¹⁵⁸ Heino, Tarja & Säles, Emilia (2017) Lasten ja perheiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaava perhehoito: Kohti perhehoidon laadun vahvistamista. THL työpaperi 20/2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-857-9>

ryhmätukeen. Perhehoitajan on tärkeää ottaa itselleen vastaan apua ja tukea, mikäli sen katsotaan olevan lapsen hyvän hoidon ja huolenpidon edistämiseksi tarpeellista.

Perhehoitajan lakisääteinen tuki

Perhehoitajan lakisääteinen tuki muodostuu nimetyn vastuutyöntekijän tuesta ja yhteistyöstä, ennakkovalmennuksesta (ks. 4.2), täydennyskoulutuksesta, työnohjauksesta, taloudellisesta tuesta (ks. 13), vapaasta, hyvinvointi- ja terveystarkastuksista¹⁵⁹ sekä kaikille lapsiperheille kuuluvista kunnan perus- ja erityispalveluista. Kunta voi itse vastata perhehoitajan tuesta tai hankkia tukipalveluja yksityiseltä perhehoidon palveluntuottajalta.

Perhehoitajan vastuutyöntekijän tuki

Perhehoidon onnistumisen edellytyksenä on perhehoitajalle annettu oikea-aikainen ohjaus ja tuki. Mikäli kunta itse vastaa perhehoidon tuesta, tulee perhehoitajalle nimetä oma vastuutyöntekijä. Mikäli palveluntuottaja vastaa tuesta, tekee sen nimeämä vastuutyöntekijä aktiivisesti yhteistyötä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa. Vastuutyöntekijän työ on luonteeltaan vuorovaikutustyötä, jossa perhehoitajaa tuetaan, neuvotaan, autetaan ja ohjataan tarpeen mukaan. Tämän lisäksi voidaan järjestää perhehoitajan tarvitsemia palveluita. Näitä voivat olla esim. sijaishoitaja, perhetyöntekijän tai perheohjaajan apu tai siivousapu.

Perhehoitajan vastuutyöntekijään tai hänen varahenkilöönsä on saatava yhteys tarvittaessa, myös kiireellisissä tapauksissa. Vastuutyöntekijän ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on oltava aktiivisia ja ennakoivia perhehoitajan ja hänen perheensä tuen ja palvelujen järjestämisessä.

Täydennyskoulutus

Kunta vastaa perhehoitajalle annettavasta lisä- ja täydennyskoulutuksesta toimeksiantosopimukseen kirjattavalla tavalla¹⁶⁰. Täydennyskoulutustarpeissa on yleisiä kaikkia perhehoitajia hyödyttäviä aiheita, joita voi järjestää suuremmalle joukolle. Tällaisia ovat mm. perhehoitajan asemaan, lapsen oikeuksiin ja kiintymyssuhteeseen liittyvät aiheet.

Kunta vastaa myös lapsikohtaisen täsmäkoulutuksen järjestämisestä. Perhehoitaja saattaa tarvita lapsikohtaisesti valmennusta juuri tietyn lapsen hoitamiseksi. Lapsella saattaa esim. olla erityisiä neurologisia vaikeuksia tai hän voi olla traumatisoitunut, mikä vaatii kohdennettua täydennyskoulutusta.

Työnohjaus

Perhehoitajille järjestetään tarpeenmukaista yksilötyönohjausta, perhekohtaista työnohjausta tai ryhmätyönohjausta, jolla tuetaan hoito- ja kasvatustyötä, perhehoitajan jaksamista ja voimavaroja¹⁶¹. Sijoittava kunta vastaa työnohjauksen järjestämisestä. Työnohjauksesta sovitaan toimeksiantosopimuksessa. Työnohjaus voi olla jatkuvaa tai tiettyyn tarpeeseen (perhehoidon aloitus tai päättäminen, kriisitilanne) kohdistuvaa. Jatkuva työnohjaus ennaltaehkäisee ongelmatilanteita ja perhehoitajan uupumista ja toimii siten ennakollisen valvonnan tukena, vaikka työnohjaus itsessään ei olekaan valvontaa. Työnohjauksen toimivuus edellyttää neutraaliutta, joka voidaan saavuttaa vain, jos työnohjaaja ei kuulu lapsen sijoittaneen tahon organisaatioon. Sijoittava kunta voi osallistua työnohjauksen tavoitteiden määrittelyyn. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tai perhehoitajan vastuutyöntekijä voivat osallistua työnohjaukseen perhehoitajan kanssa, kun työnohjaustarve lapsen asiassa on yhteinen. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai perhehoitajan vastuutyöntekijän neuvonta tai ohjaus on tarpeellinen ja ensisijainen tuki perhehoitajalle, mutta se ei kuitenkaan korvaa perhehoitolain 15 §:ssä säädettyä työnohjausta.

¹⁵⁹ Perhehoitolaki 15, 15a, 16, 17 ja 18 §

¹⁶⁰ Perhehoitolaki 15 §

¹⁶¹ Perhehoitolaki 15 §

Hyvinvointi- ja terveystarkastukset

Päätoimiselle perhehoitajalle tulee järjestää mahdollisuus hyvinvointi- ja terveystarkastukseen joka toinen vuosi¹⁶².

Hyvinvointi- ja terveystarkastuksella tarkoitetaan perhehoidossa ”kliinisillä tutkimuksilla tai muilla tarkoituksenmukaisilla ja luotettavilla menetelmillä suoritettua hyvinvoinnin, terveydentilan ja toimintakyvyn tarkastusta sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen liittyvää terveydentilan selvittämistä ja neuvontaa”¹⁶³. On suositeltavaa, että tarkastuksen tekee perhehoidon kysymyksiin perehtynyt terveydenhuollon ammattihenkilö, kuten terveydenhoitaja. Tarkastukset ovat perhehoitajalle maksuttomia ja vapaaehtoisia.

Sosiaalitoimesta ohjataan perhehoitajaa itse varaamaan aika tai pyydetään suostumus tietojen luovuttamiselle. Ilman suostumusta sosiaalitoimi ei saa luovuttaa perhehoitajan tietoja eteenpäin. Sekä päätoimiselle perhehoitajalle että perhehoitajille jotka käyvät ansiotyössä perhehoitoperheen ulkopuolella on suositeltavaa järjestää säännöllisiä tarkastuksia, koska sitäkin kautta voidaan paremmin ehkäistä lapsen perhehoidon ongelmia. On suositeltavaa, että kunnan perhehoidosta vastaava yksikkö sopii terveystoimen tai yksityisen palveluntuottajan kanssa terveystarkastuksen toimintatavan. Perhehoitajien hyvinvointi- ja terveystarkastusten sisällön suunnittelussa voidaan soveltaa omaishoidon tuen osalta annettua sosiaali- ja terveysministeriön kuntainfoa¹⁶⁴.

Muu lakisääteinen tuki

Sosiaalihuoltolain mukaiset tukimuodot ja muut kunnan peruspalvelut kuuluvat kaikille, myös perhehoitajalle ja hänen perheelleen ja sijoitettuna elävälle lapselle tai nuorelle. Muun muassa varhaiskasvatus sekä neuvolan, perheneuvolan, kotipalvelun ja koulun tukipalvelut kuuluvat siten myös sijaisperheille.

Perhehoitajan muu tuki

Muuta perhehoitajalle ja hänen perheelleen annettavaa tukea voi olla esimerkiksi kodinhoito- ja lastenhoitoapu, järjestöjen tieto ja tuki (esim. Perhehoitoliitto, ADHD-liitto, Kehitysvammaliitto), perhehoitajan Kiila-kuntoutus, yhteysneuvottelu ja vapaaehtoisten antama tuki (esim. PePpi-perhekaveritoiminta).

Osa perhehoitajalle annettavasta tuesta perustuu vertaisuuteen. Vertaisuuteen perustuva tuki voi olla esimerkiksi mentorointia, perhehoidon asiamiestoimintaa, vertaisryhmiä ja vertaisviikonloppuja, perhehoitajien paikallisyhdistysten toimintaa tai muuta järjestötoimintaa sekä tuettuja lomia.

Vertaisuuteen perustuvassa tuessa ja mentoroinnissa on huomioitava perhehoitajan vaitiolovelvollisuus toimeksiantosuhteessa saaduista tiedoista¹⁶⁵. On mahdollista keskustella yleisesti perhehoitoon liittyvistä asioista, mutta lapsen ja hänen läheistensä tietoja ei saa paljastaa. Jos haasteet lapsen kanssa aiheuttavat ongelmia, tulee kääntyä lasta auttavien ammattilaisten puoleen, yhteistyössä sosiaalityöntekijän kanssa.

Mentorointi

Perhehoidon mentorointi on kokeneen, mentorointikoulutuksen saaneen perhehoitajan antamaa asiantuntija-apua aloittelevalle tai haasteellisissa tilanteissa olevalle toiselle perhehoitajalle. Mentorointia voidaan käyttää esimerkiksi perhehoitajuuden aloitus- ja päättymisvaiheissa, haastavissa kasvatus- ja vuorovaikutustilanteissa sekä erilaisissa perhehoitajuuteen liittyvissä kriisitilanteissa. Mentoroinnista tehdään sopimus yhteistyössä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai perhehoitajan vastuutyöntekijän, mentorin ja perhehoitajan kanssa. Lapsen sijoittanut kunta maksaa mentorin palkkion ja matkakulut. Mentoroinnissa on muistettava perhehoitajan vaitiolovelvollisuus lapsen ja muiden henkilöiden tiedoista. (ks. luku 11.3)

¹⁶² Perhehoitolaki 15 a §

¹⁶³ STM:n kuntainfo 7/2016: ”Perhehoitolain muutoksia 1.7.2016 lukien”.

¹⁶⁴ STM:n kuntainfo 3/2015: ”Omaishoitajien hyvinvointi- ja terveystarkastusten toteuttaminen”. Osoitteessa https://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/genomforande-av-undersokningar-av-narstaendevardarnas-valmaende-och-halsa.

¹⁶⁵ Lisätietoa: https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/sijaishuollon-muodot/perhehoito/perhehoitajan-asema#Emotionaalinen_tuki

Virkistys

Perhehoitajat voivat hakea normaalihaun kautta virkistyslomia. Perhehoitoliitto ry:n sivuilla on tietoa virkistystoiminnasta ja Sinut ry:n nuorten toiminnasta. Paikalliset perhehoitajien yhdistykset järjestävät myös virkistystoimintaa jäsenistölleen. Kunnan on hyvä tarjota perhehoitajille kootusti tietoa saatavilla olevasta koulutus- ja virkistystarjonnasta.

6.2 Tuki sijaissisarukselle

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsen oikeudet kuuluvat kaikille lapsille¹⁶⁶. Ne kuuluvat siis myös kaikille sijaisperheissä asuville lapsille. Sijaissisarukset, kuten perhehoitajien biologiset ja adoptoidut lapset tai muut perheeseen sijoitetut lapset, voivat parhaimmillaan olla merkittävä voimavara sijoitetulle lapselle. Vastavuoroisten, lämpimien sisarusuhteiden syntymisellä perhehoidossa voi olla sijoitetun lapsen elämänsäkaressa ja muissa ihmissuhteissa pitkäkestoinen, myönteinen merkitys. Niin perhehoidon alkuvaiheessa kuin myöhemminkin on hyvä kuulla aina perheen kaikkien lasten ajatuksia, jotta lapsia voidaan tarvittaessa tukea sisarusuhteiden muodostamisessa ja ylläpitämisessä.

Perhehoitajan kotona vieraillessaan sosiaalitoimen edustajan on kiinnitettävä huomiota kaikkien perheen lasten kohtaamiseen. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja perhehoitajan vastuutyöntekijän tai perhehoidon tiimin muiden jäsenten vieraillessa perheessä yhdessä heillä on mahdollisuus jakaa huomiotaan lasten kesken ja esimerkiksi keskustella sijaissisarusten kanssa erikseen.¹⁶⁷

Monet sijaissisarukset kaipaavat vertaistukea, toiset puolestaan eivät koe tarvitsevansa sitä. Sijaissisaruksille tarjottavan tuen tulee olla jatkuvasti saatavilla, monipuolista ja lähtökohdiltaan vapaaehtoista. Perheeseen sijoitettuja lapsia koskevat lastensuojelun päätökset koskettavat usein myös sijaissisarusten elämää ja arkea. Tämä tulee huomioida päätöksiä tehtäessä.¹⁶⁸

6.3 Tuki vanhemmalle ja hänen perheelleen

Vanhemmuus jatkuu huostaanoton jälkeen, vaikka olosuhteet ovatkin erilaiset. Myös huoltajuus säilyy lapsen vanhemmalla tai vanhemmilla. Vanhempien tukeminen ja uudenlaisen vanhemmuuden roolin löytäminen on tärkeää lapsen perhehoidon onnistumisen ja lapsen tulevaisuuden kannalta.

Sijoitetun lapsen vanhemmalle tehdään oma asiakassuunnitelma, ellei se ole ilmeisen tarpeetonta. Suunnitelma laaditaan tarvittaessa yhteistyössä muun sosiaali- ja terveydenhuollon, kuten päihde- ja mielenterveyshuollon, kanssa.¹⁶⁹ Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä vastaa vanhemmille annettavan tuen kirjaamisesta lapsen asiakassuunnitelmaan ja tuen koordinoimisesta. Vanhempien kanssa on sovittava yhteydenpidosta lapsen kanssa, mutta lapsen mielipide yhteydenpidosta on aina huomioitava. Jos sopimukseen ei päästä, voidaan tehdä päätös yhteydenpidon rajoittamisesta, kun sen edellytykset täyttyvät.¹⁷⁰

Vanhemmalla on oikeus saada tarpeidensa mukainen monipuolinen tuki ja muu kunnassa tarjolla oleva hoito ja palvelu. Tämä tarkoittaa myös vanhemman motivointia ja psyykkisen tuen, kuten terapian, aktiivista järjestämistä yhteistyössä vanhemman ja ammatillisten verkostojen kanssa. Vanhempien mahdollisten läheisten vahvuuksia ja voimavaroja selvitetään tässä yhteydessä yhtenä tuen lähteenä, ja niiden aktivoimista vahvistetaan pitkäjänteisesti yhdessä vanhempien kanssa.¹⁷¹

Lapsen vanhempaa tuetaan myös lasta sijoitettaessa. On suositeltavaa nimetä vanhemmalle oma vastuutyöntekijä jo ennen sijaishuollon alkamista. Vastuutyöntekijä tukee vanhempaa yhteistyössä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa sijoitukseen liittyvien tunteiden ja sijaishuollon aikana syntyneiden

¹⁶⁶ Lasten oikeuksien sopimus 1–2 artikla

¹⁶⁷ Heino, Tarja & Säles, Emilia (2017) Lasten ja perheiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaava perhehoito: Kohti perhehoidon laadun vahvistamista. THL työpaperi 20/2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-857-9>

¹⁶⁸ kts. edellinen viite

¹⁶⁹ Lastensuojelulaki 30 § 3 momentti

¹⁷⁰ Lastensuojelulaki 62 §

¹⁷¹ Heino, Tarja & Säles, Emilia (2017) Lasten ja perheiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaava perhehoito: Kohti perhehoidon laadun vahvistamista. THL työpaperi 20/2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-857-9>

epäselvyyksien ja ristiriitojen käsittelyssä sekä tukee vanhemman ja koko syntymäperheen osallisuutta sijoituksen aikana.

Vanhemman kanssa on hyvä keskustella kaikista niistä asioista, jotka vanhempi kokee tarpeellisiksi. Sen lisäksi vanhemman vastuutyöntekijä herättelee vanhempaa pohtimaan tilannetta sijoitettavan lapsen ja mahdollisten muiden lastensa näkökulmasta, esimerkiksi lapsen oikeuksien kautta (ks. luku 2). Vanhemman kanssa voidaan pohtia, miten hän voi omalla toiminnallaan tukea lapsensa oikeuksien toteutumista.

Vanhempaa tuetaan mm. huostaanoton syiden poistumiseksi¹⁷². Ei voida olettaa, että vanhempi itsenäisesti osaa hakea kaikkea tarvitsemaansa apua ja tukea palvelujärjestelmässä. Vanhemman itsetuntemusta ja ymmärrystä omasta tilanteestaan ja sen vaikutuksesta lapseen työtetään yhdessä vanhemman kanssa.

Vanhemman on saatava myös työstää ammattilaisten ja mahdollisesti vertaistuenkin voimin omia kokemuksiaan. Tällaisia voivat olla esimerkiksi huostaanottoon ja lapsen sijoitukseen tai vanhemman omaan taustaan liittyvät asiat, kuten mahdolliset väkivaltakokemukset tai vanhemman oman lapsuuden kipukohdat.

Vanhemmalle tulee antaa tietoa siitä, mitkä ovat hänen oikeutensa sosiaalihuollon asiakkaana ja sijoitetun lapsen mahdollisena huoltajana, sekä mitkä ovat hänen velvollisuutensa lapsen sijaishuollon aikana. Pelkkä tiedon antaminen ei kuitenkaan riitä. Vanhempaa tuetaan myös velvollisuuksien toteuttamisessa. Vanhemmalle kerrotaan perhehoidon käytännöistä ja siitä, miten hän vanhempänä voi tukea lasta ja edistää hänen hyvinvointiaan perhehoidon aikana. Vanhemman vuorovaikutusosaamisen kehittymistä tuetaan ja hänen hyvät puolensa ja taitonsa huomioidaan. Vanhempaa tuetaan vanhemmuuteen liittyvien kehityskohdeiden tunnistamisessa ja motivoidaan häntä työskentelyyn. Keskeistä on viestittää jatkuvasti vanhemmalle, ettei hänen aikaisempi toimintansa määrittele hänen tulevaisuuttaan, vaan hänellä on mahdollisuus toimia jatkossa toisin ja vastuuta ottamalla myös jossain määrin korjata aiempia toimiaan.

Vanhemman tukeen liittyy hänen tukemisensa sijoitetun lapsen ja tämän mahdollisten sisarusten edun mukaiseen ajatteluun, ja koko perheen tukeminen. Tämä edellyttää, että sijoitetun lapsen sisarukset ja heidän hyvinvointinsa on myös vanhemman vastuutyöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän mielessä. Esim. Kasvatus- ja perheneuvonta Kasper ry neuvoo kotiin jäävien lasten ja nuorten tukemisessa ja hallinnoi heille suunnattua vertaistukiryhmämallia. Vanhempien kanssa tulee myös työskennellä ja auttaa heitä rinnakkaisen vanhemmuuden positioon, mikäli se on lapsen edun mukaista.

Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on vastuussa lapsen edun mukaisesta yhteydenpidosta ja siitä sopimisesta. Hänen on myös tuettava lapsen yhteydenpitoa muihin lapselle lapsen itsensä mielestä läheisiin henkilöihin lapsen edun mukaisesti. Yhteydenpidon tukeen kuuluu lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän, vanhemman vastuutyöntekijän ja muun lastensuojelun työntekijän konkreettinen vuorovaikutuksen tuki esimerkiksi perhehoitajan tai vanhemman kotona tapahtuvilla lapsen tapaamisilla. Konkreettinen vuorovaikutuksen tuki tarkoittaa esimerkiksi tapaamisiin osallistumista ja tapaamisten kulun reflektointia yhdessä vanhemman kanssa.

6.4 Vertaistuki

Toimiva vertaistuki on suunnitelmallista, vapaaehtoista ja tuen saajan kokemaan tarpeeseen perustuvaa toimintaa, jota voi tarjota ainoastaan vertainen. Vertaistuki on merkityksellistä niin sijoitetuille lapsille, sijaissisaruksille, perhehoitajille kuin vanhemmille. Vertaistukea antavat henkilöt tarvitsevat myös ammatillista ohjausta ja heille on suositeltavaa maksaa korvaus vertaistukityöhön käytetystä ajasta.

Vertaistuki voi olla henkilökohtaista (tukihenkilö) tai ryhmämuotoista. Tukihenkilö voidaan myöntää sosiaalihuoltolain tai lastensuojelulain nojalla sosiaalityöntekijän arvion perusteella riippuen mm. siitä, kuka on palvelun saaja. Tukihenkilönä voi toimia tehtävään sopiva vertainen tai muu henkilö. Tukihenkilönä toimivalle maksetaan palkkio ja kulukorvaus. Samoin vertaisryhmien vetäjille maksetaan palkkio.

Perhehoitoliitto ry:n nuorisotyö ja Suomen Sijaiskotinuoret Sinut ry tarjoaa vertaistukitoimintaa sijoitetuille lapsille ja perhehoitajien biologisille ja adoptoiduille lapsille. Kunnat voivat järjestää Meidän sakki®-sisarusryhmiä, jotka ovat kaikille sijaisperheiden lapsille ja nuorille tarkoitettuja sisarussuhteiden vahvis-

¹⁷² Lastensuojelulaki 4 § 3 mom, jonka mukaan sijaishuoltoa toteutettaessa on otettava lapsen edun mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä.

tamiseen keskittyneitä vertaisryhmiä. Perhehoitoliitto ry kouluttaa ryhmille ohjaajia. Myös Pesäpuu ry:n ja Osallisuuden aika ry:n vertaisryhmät ja kokemusasiantuntijuuden kehittämisfooromit ja -ryhmät tukevat ja antavat samalla paljon arvokasta tietoa lastensuojeluun. Nämä ovat hyödynnettävissä kuntien perhehoidossa ja ovat myös pohjana kehitettävälle kunnan omille käytänteille sijoitettujen lasten kanssa työskentelyssä.

Perhehoitajat ovat vaitiolovelvollisia lapsesta ja hänen läheisistään saamistaan tiedoista. Pelkästään se, että lapsi on lastensuojelun asiakas, on pidettävä salassa. Perhehoitajat eivät ole työsuhteessa, joten heiltä puuttuu työyhteisö, jonka jäsenten kanssa olisi mahdollista päivittäin tai edes viikottain keskustella. Kunnan on huolehdittava perhehoitajien mahdollisuudesta keskustella säännöllisesti ja luvallisesti tärkeään tehtäväänsä liittyvistä asioista.

VOIKUKKIA-ryhmät ovat ammattilaisten ohjaamia huostaanoton kokeneiden vanhempien vertaisryhmiä. Ryhmän tavoitteena on vanhemman oman elämän ja selviytymisen tukeminen ja vanhemmuuden vahvistuminen sekä sitä kautta myös lasten hyvinvoinnin lisääntyminen. Ryhmässä on tilaa käsitellä huostaanoton aiheuttamia tunteita ja saada niihin tukea muilta. Lapsen huostaanotto herättää monissa vanhemmissa voimakasta häpeää ja voi johtaa vetäytymiseen, kun leima tuntuu loistavan otsassa. Muihin saman kokeneisiin tutustuminen auttaa näkemään, ettei ole ainoa ja vähentämään häpeän tunnetta.¹⁷³

Perhehoidon aikainen vertaistuki on monelle vanhemmalle erittäin tärkeää. Jos vanhempi ei halua vertaistukea heti perhehoidon alkuvaiheessa, sitä on tarjottava uudelleen aika ajoin. Jokainen vanhempi käy läpi oman prosessinsa ja voi hyötyä vertaistuesta tämän yksilöllisen prosessin eri vaiheissa.

Jos kunta ei itse tuota vertaistukea, sen on hyvä huolehtia siitä, että kaikki perhehoidon osapuolet saavat vertaistukea ammattilaisten ohjaamana. Vertaistuki voi toteutua kasvokkaisten tapaamisten lisäksi puhelin-keskusteluihin, videoneuvotteluihin ja tekstipohjaisiin viestisovelluksiin.

¹⁷³ www.voikukkia.fi

7 Perhehoidon turvallisuus

Perhehoidossa olevalla lapsella on oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun.¹⁷⁴ Perhehoidon tavoitteena on muun muassa edistää lapsen perusturvallisuutta¹⁷⁵.

Turvallisuuteen kuuluu sekä fyysinen että psyykinen turvallisuus. Ennakkovalmennusta edeltäen ja sen aikana selvitetään perhekodin olosuhteet ja fyysisten tilojen turvallisuus. Sijoitusprosessin aikana sijoittajakunnasta tehdään kotikäynti, jolloin on jo tiedossa, minkä ikäisestä lapsesta on kysymys. Sisätiloissa, pihassa ja lähiympäristössä, mukaan lukien koulutiet, on huolehdittava siitä, että tarpeenmukaiset turvajärjestelyt on tehty. Lisäksi otetaan huomioon lemmikit ja muut lapsen arkeen vaikuttavat tekijät. Psyykkistä turvallisuuden tunnetta lisäävät perhehoitajan perheenjäsenten yhdenvertaisuus, johdonmukaiset kasvatusperiaatteet ja toisia kunnioittava vuorovaikutus.

Perhehoidon tulee olla turvallista kaikille osapuolille. Perhekotien turvallisuus tulee varmistaa ja sitä tulee myös valvoa (ks. luku 9). Sijoitetun lapsen vanhempi pitää voida luottaa lapsen olevan turvassa ja perhehoitajien on saatava luottaa siihen, että heitä ei jätetä yksin selviytymään vaikeista tilanteista, joita voivat kärsiä sekä sijoitettujen tai omien lasten oirehdinta että lapsen kriisissä oleva lähiverkosto.

Perhehoitajalle tulee sijoituksen alkaessa ja ensimmäisen vuoden aikana järjestää vahvaa tukea. Perhehoitajan vastuutyöntekijä huolehtii siitä, että sijaisperhe saa tarvittavan tuen. Arjen turvallisuuden lisäksi lapsen ja vanhempiensa tapaamisten aikaiseen turvallisuuteen tulee kiinnittää huomiota (ks. 5.5). Kaikkien osapuolten tukea on käsitelty tarkemmin luvussa 6.

Sijoittajakunnan sosiaalityön tehtävänä on tukea kaikkia perhehoidon osapuolia hyvään vuorovaikutukseen. Hankalissa tilanteissa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän, perhehoitajan vastuutyöntekijän tai vanhemman vastuutyöntekijän rinnalle voi tulla työpari ja mahdollisen lastensuojelun tiimin ammattitaito otetaan muutoinkin tehokkaaseen käyttöön. Systeeminen työskentelytapa¹⁷⁶ tuo järkevyyttä ja avoimuutta myös lasten läheisten kanssa työskentelyyn.

Ammattilaisten ja perhehoitajien tulee toimia yhteistyössä keskenään lapsen edun toteutumiseksi, ja pyrkiä siihen vanhempien kanssa. Vanhempia tulee kannustaa yhteistyöhön. Hyvään yhteistyöhön ei kuulu sanallinenkaan uhkailu tai häirintä. Vanhempia on tuettava siihen, että he ymmärtäisivät esimerkiksi perhehoitajiin kohdistamiensa sanallisten tai muunlaisten tekojen vaikuttavan lapsen turvallisuuden tunteeseen. Tarvittaessa väkivallan uhasta ilmoitetaan välittömästi poliisille¹⁷⁷. Lapsen siirtäminen pois sijaisperheestä tai perhekodista on viimesijainen keino tilanteen turvaamiseksi myös siinä tilanteessa, että uhka kohdistuu lapseen. Jatkuvuuden turvaamiseksi kaikki muut lapsen ja sijaisperheen tai perhekodin turvallisuutta lisäävät keinot on käytettävä ennen sijaishuoltopaikan muutosta.

Perhehoitajien ja vanhempien hyvä yhteistyö ja rinnakkainen vanhemmuus nähdään merkittävänä tekijänä lapsen näkökulmasta, sillä se luo lapselle jatkuvuuden ja turvallisuuden tunnetta sekä vahvistaa lapsen kiinnittymistä perhekotiin. Vanhemman tukeminen vahvistaa mahdollisuutta hyvään yhteistyöhön.

Huostaanoton valmistelussa tulee joskus eteen tilanteita, jolloin yhteistyö voi osoittautua niin vaikeaksi, että turvallisuuden kannalta on parempi anoa turvakieltoa Digi- ja väestötietovirastolta lapsen olinpaikan salaamiseksi. Hakijana on näissä tilanteissa kunnan sosiaalihuollosta vastaava toimielin lapsen laillisena edustajana. Turvakielto voidaan myöntää, jos henkilön turvallisuuteen kohdistuu ilmeinen uhka. Turvakielto määräys voi ensimmäisellä kerralla olla voimassa enintään viisi vuotta. Sitä voidaan jatkaa kaksi vuotta

¹⁷⁴ Lastensuojelulaki 4 §

¹⁷⁵ Perhehoitolaki 1 §

¹⁷⁶ esim. Kohti suomalaista systeemistä lastensuojelun toimintamallia : Keskeisiä periaatteita ja reunaehtoja

Lahtinen, Pia; Männistö, Leena; Raivio, Marketta (2017) <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-827-2> ja

¹⁷⁷ Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 18 § 3 momentti; https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/toimijat-tyon-tuki-hallinto/hallinto-tiedon-hankkiminen-lastensuojelun-tarpeisiin-ja-sen-luovuttaminen/sosiaalihuollon-viranomaisen-oikeus-luovut-taa#Salassa_pidett_vien_tietojen_antaminen_asiakkaan_suostumuksesta_riippumatta_er_iss_muissa_tilanteissa

kerrallaan.¹⁷⁸ Myös lapsen olinpaikan ilmoittamatta jättäminen vanhemmille tai huoltajille lastensuojelulain nojalla voi tulla kyseeseen¹⁷⁹.

Yhteydenpidon rajoittamisesta lisää luvussa 5.3. Kriisi- ja väkivaltatilanteita käsitellään luvussa 7.2.

7.1 Tiedon antaminen, salaaminen ja säilyttäminen

Sekä tiedon salaaminen, tiedon antaminen että tiedon säilyttämiseen liittyvät ratkaisut liittyvät perhehoidon turvallisuuteen. Lastensuojelusta tulee antaa perhehoitajalle sellaiset lasta koskevaa tietoa, jotka ovat välttämättömiä lapsen asianmukaisen hoidon järjestämiseksi perhehoidossa¹⁸⁰.

Mikäli vasta arvioidaan perhehoitajan sopivuutta tietyllä lapselle, eikä toimeksiantosopimusta ole vielä tehty, voidaan välttämättömiä tietoja luovuttaa sosiaalihuollon asiakaslain 17 § 4 momentin nojalla¹⁸¹. Sijoituksen jo tapahduttua tietoa voidaan antaa yhtä laajasti tai suppeasti sijaishuollon muodosta riippumatta. Perhehoitajalla on tärkeää olla kaikki lapsen hoidon kannalta välttämättömät tiedot, jotta hän voi parhaalla mahdollisella tavalla tukea lasta. Oleellista on, että tietoja luovutetaan sen mukaan kuin sijaishuollon järjestämiseksi on välttämätöntä. Perhehoidon turvallisuuden ja asiakassuunnitelmaan kirjattujen perhehoidon tavoitteiden toteutumisen mahdollistamiseksi perhehoitajan on saatava lapsen hoitamista varten lapsesta, hänen menneisyydestään ja hänen verkostostaan riittävästi tietoa. Myös muut lapsen kanssa työskentelevät tahot, kuten varhaiskasvatuksen ja koulun henkilökunta, tarvitsevat tietoa lapsesta. On lapsen etu, että ne tahot, jotka ovat läsnä hänen arjessaan, voivat kohdata hänen yksilölliset tarpeensa ja ennaltaehkäistä esimerkiksi tilanteita, joissa lapsi kuormittuu liikaa.

Ensisijaista on, että lapsi ja hänen vanhempansa ovat mukana, kun lasta koskevaa tietoa luovutetaan perhehoitajalle. Toissijaisesti pyydetään lupa tietojen luovuttamiseen. Jos alaikäinen kykenee ymmärtämään asian merkityksen, suostumus häntä itseään koskevien tietojen luovuttamiseen on pyydettävä häneltä itseltään, muutoin suostumuksen antaa hänen laillinen edustajansa. Lapsen asiakastiedoissa on yleensä myös muita perheenjäseniä koskevia tietoja ja heiltä tulee kysyä suostumus.

On tilanteita, jolloin yhden tai kaikkien osapuolten suostumusta ei saada tai sitä ei voida pyytää. Esimerkiksi tilanteissa, jossa lapsi joudutaan sijoittamaan kiireellisesti perhehoitoon perheen sisäisen pahoinpitely- tai hyväksikäyttör rikoksen epäilyn vuoksi, voidaan olla ilmaisematta lapsen olinpaikkaa vanhemmalle¹⁸². Esimerkiksi tällöin voi tulla eteen tilanteita, jolloin vanhemmilta ei voida pyytää suostumusta.

Lapsen ja hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajan pyytäessä lastensuojelun asiakasasiakirjoja nähtäväkseen, tulee heidän pyytää niitä lapsen asioista vastaavalta sosiaalityöntekijältä, koska lapsen sijoittanut kunta on rekisterinpitäjä. Sen tulee informoida asiakkaita (lasta ja hänen laillista edustajaansa), mihin henkilörekisteriin lasta koskevat tiedot tallennetaan¹⁸³.

Sosiaalihuollon asiakkaan hyvään kohteluun kuuluu myös asiakkaasta kerättyjen ja asiakkaaseen liittyvien tietojen oikeanlainen säilytys. Sosiaalihuollon asiakkaalla ja hänen laillisella edustajallaan on asiakirjojen säilyttämiseen liittyen oikeus saada tietää, mihin henkilörekisteriin asiakasta koskevat tiedot tallennetaan. Sosiaalihuollon asiakirjat, jotka sisältävät tietoja sosiaalihuollon asiakkaasta tai muusta yksityisestä henkilöstä, ovat salassa pidettäviä. Salassa pidettävää asiakirjaa tai sen kopiota tai tulostetta siitä ei saa näyttää eikä luovuttaa sivulliselle eikä antaa sitä teknisen käyttöyhteyden avulla tai muulla tavalla sivulli-

¹⁷⁸ Laki väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista (661/2009) 36 §

¹⁷⁹ Lastensuojelulaki 62 § 3 mom

¹⁸⁰ Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 26 § 3 momentti

¹⁸¹ ”Lisäksi sosiaalihuollon viranomainen saa 1 momentin 1–3 kohdassa säädetyillä edellytyksillä antaa tietoja asiakkaan lailliselle edustajalle taikka muulle henkilölle tai yhteisölle, jolle tiedon antaminen on välttämätöntä asiakkaan tahdon tai sosiaalihuollon tarpeen selvittämiseksi taikka sosiaalihuollon toimenpiteen toteuttamiseksi.”; <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/toimijat-tyon-tuki-hallinto/hallinto/tiedon-tiedon-hankkiminen-lastensuojelun-tarpeisiin-ja-sen-luovuttaminen/sosiaalihuollon-viranomaisen-oikeus-luovuttaa#Tietojen%20luovuttaminen%20asiakkaan%20hoidon%20ja%20huollon%20turvaamiseksi>

¹⁸² Lastensuojelulaki 62 § 3 momentti

¹⁸³ Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 11.2 § ja henkilötietolaki (523/1999) 24 §.

sen nähtäväksi tai käytettäväksi. Niin perhehoitaja kuin perhehoitoon liittyvät viranomaiset ja työntekijät ovat vastuussa siitä, miten asiakirjoja säilytetään.¹⁸⁴

Perhehoitajan ja hänen perheensä yksityisyyden suojaa käsitellään tarkemmin luvussa 11.5.

7.2 Kriisi- ja väkivaltatilanteet

Perhehoidon kriisi- tai väkivaltatilanteita tulee pyrkiä ehkäisemään ennalta. Esimerkiksi jos lapsella on taipumusta reagoida väkivaltaisesti tietyn tyyppisissä tilanteissa, tulee tilanteita perhehoidossa ennakoida, ja esimerkiksi hakea yhteistyössä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa apua toimintakäytäntöihin. Perheessä voi tulla eteen haastavia tilanteita, joissa normaalit kotikasvatuksen periaatteet ja käytännöt eivät tunnu riittävän. Tällöin perhehoitajalla on sekä oikeus saada että velvollisuus hakea tukea ja apua kotikasvatukseen, sisarussuhteisiin ja perhehoitajien jaksamiseen.

Perhehoitajan perheessä ja lähipiirissä voi sattua kriisitilanne, joka välillisesti vaikuttaa perhehoidossa olevaan lapseen. Perhehoitajan tulee ilmoittaa lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle kriisitilanteista, jotta sosiaalityöntekijällä on ajantasainen tieto lapsen asioista ja elämästä. Perhehoitajan, hänen perheensä ja sijoitetun lapsen tulee saada sekä ottaa vastaan asianmukaisia palveluja, tukitoimia ja kriisiapua.

Perhehoitajien erotilanteissa tai perhehoitajan kuollessa tilannetta selvitetään perhekodin, sosiaalityöntekijän ja lapsen läheisten kanssa tai tarpeenmukaisen kriisiavun ja terapiatuen turvin, jotta lapsen kannalta mahdollisimman hyvä ratkaisu löytyy ja osapuolet saavat apua yllättävässä tilanteessa.

Akuuteissa kriisi- ja väkivaltatilanteissa otetaan yhteyttä asiasta vastaavaan viranomaiseen ja palveluihin (sosiaalipäivystys, poliisi, ambulanssi, pelastuslaitos). Kriisien jälkihoidossa huomioidaan koko perhe.

Lapsen katoaminen

Perhehoitoon sijoitetun lapsen kadotessa perhehoitajan tulee ottaa yhteyttä poliisiin tai hätäkeskukseen ja toimia saatujen ohjeiden mukaisesti. Tämän jälkeen hänen tulee viipymättä ilmoittaa asiasta lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle sekä perhehoitolain 21 § mukaisen ilmoittamisvelvollisuuden mukaan myös hänelle määrättylle vastuutyöntekijälle. Perhehoitajalla on mahdollisuus saada itselleen kriisitilanteissa myös perhehoitolain 15 § määrittämää tukea ja tavata vastuutyöntekijäänsä.

Lapsen kuolema

Perhehoitoon sijoitetun lapsen menehtyessä perhehoitajan tulee olla yhteydessä poliisin/hätäkeskukseen ja toimia näiltä tahoilta saatujen ohjeistusten mukaisesti. Perhehoitajan tulee ilmoittaa tapauksesta myös lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle ja perhehoitajan omalle vastuuhenkilölle. Viranomaisten tulee tiedottaa asiasta viipymättä lapsen huoltajille. Kriisitilanteissa perhehoitajalla on mahdollisuus saada myös itselleen ja perheelleen perhehoitolain 15 §:n määrittämää tukea ja ohjausta.

¹⁸⁴ Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 3 luku

8 Perhehoidon muutostilanteet

Perhehoidon alkamista käsitellään luvuissa 4 ja 5.1.

8.1 Sijaishuoltopaikan muutos

Sijaishuoltopaikan muutos tulee toteuttaa mahdollisimman suunnitelmallisesti kaikkia osapuolia tukien. Muutos toteutetaan aina huomioiden lapsen yksilölliset tarpeet ja etu. Vaikka kyseessä olisi suunniteltu muutos, se on kaikille osapuolille, niin lapselle, perhehoitajalle, vanhemmille että (sijais)sisaruksille, totutteleminen vaativa asia, johon he tarvitsevat tukea. Lapsen yhteydenpidosta hänelle läheisiksi tullessiin perhekodin jäseniin on sovittava lapsen edun mukaisella tavalla.

Sijaishuoltopaikan muutos voidaan tehdä kiireellisenä esim. kriisitilanteessa. Silloin kunnan tarjoama tuki kaikille osapuolille on yhtä tärkeä ja usein erityisen tarpeellinen.

8.2 Perheen jälleenyhdistäminen

Laki velvoittaa arvioimaan huostassapidon jatkamisen edellytyksiä lapsen asiakassuunnitelman tarkistuksen yhteydessä, lapsen tai huoltajan hakiessa huostassapidon lopettamista tai kun se muutoin osoittautuu tarpeelliseksi¹⁸⁵. Huostassapidon lakkaaminen ja perheen jälleenyhdistäminen ei kuitenkaan saa olla lapsen edun vastainen. Huomioon on otettava mm. sijaishuollon kesto aika, lapsen ja perhehoitajan välillä vallitsevan kiintymyssuhteen laatu, lapsen ja hänen vanhempiansa välinen kanssakäyminen sekä lapsen mielipide¹⁸⁶.

Perheen jälleenyhdistäminen on suunnitelmallinen, kaikkien osapuolien tiedossa oleva ja riittävän pitkäkestoinen prosessi, jonka aikana osapuolet voivat kasvaa muuttuvaan tilanteeseen. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on vastuussa prosessista ja huolehtii siitä, että eri osapuolet tietävät roolinsa ja velvollisuutensa jälleenyhdistämiseen liittyen. Tavoitteita ja niiden toteutumista arvioidaan ja seuraavaan vaiheeseen edetään, jos tavoitteet ovat toteutuneet.

Turvallisten ja pysyvien ihmissuhteiden merkitys on huostaanotetulle lapselle erityisen suuri, koska hänellä on usein jo sijaishuollon alkaessa taustallaan epävakaa ja epäsuotuisat ihmissuhteet ja kasvuolosuhteet. Mitä useampia muutostilanteita lapsi kohtaa, sitä huonommin hän yleensä pystyy selviytymään niistä. Huostassapidon lopettamista on valmisteltava vähintään yhtä huolellisesti kuin huostaanottoa. Pitkään jatkuneen huostassapidon ja sijoituksen päättymisen vaikutukset lapsen kehitykselle on arvioitava erityisen huolellisesti¹⁸⁷.

Perheen jälleenyhdistämisen prosessissa kaikki osapuolet tarvitsevat tukea. Kuten perhehoitoon siirtyessä tai sijaishuoltopaikan muuttuessa, myös vanhempien luokse palatessaan lapsi kokee suuren muutoksen, joka voi sisältää myönteisten tunteiden lisäksi myös vaikeita tunteita. Lapsi voi esimerkiksi surra eroa perhehoitajastaan, sijaissisaruksistaan, perheen lemmikeistä ja asuinalueen ystävistä sekä kokea pelkoa näiden asioiden menettämisestä samalla tavoin, kun hän on kokenut menetystä sijaishuoltoon siirtyessään. Lasta on jälleen tuettava oman historian ja hänelle tärkeiden ihmisten, asioiden ja tavaroiden säilymisessä ja hänen vaihtelevia tunteitaan on kuunneltava aidosti ja kiinnostuneena.

Perhehoitajat ja sijaissisarukset tarvitsevat myös tukea jälleenyhdistämisprosessissa monenlaisten tunteiden käsittelyyn. Sijaissisaruksien on tärkeää saada riittävästi tietoa jälleenyhdistämisen tai muutoksen todellisista syistä ja seurauksista. Perhehoitajia on kannatettava luopumisen ja muutokseen liittyvän epävarmuuden tunteiden keskellä, jotta he pystyvät parhaalla mahdollisella tavalla tukemaan kaikkia lapsia prosessin aikana. Perhehoitajalle ja/tai sijaisperheelle tulee järjestää heidän tarvitsema tuki. Tukimuodot

¹⁸⁵ Lastensuojelulaki 4 § 3 mom

¹⁸⁶ Lastensuojelulaki 47 §

¹⁸⁷ <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/perheen-jalleenyhdistaminen>

valitaan yhdessä perhehoitajien kanssa ennen jälleenyhdistämisprosessin alkamista ja niitä voidaan täydentää prosessin aikana.

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee huomioida perheen jälleenyhdistämistä (tai sijaishuoltopaikan muutosta) toteuttaessaan, miten yhteydenpitoa sijaisperheen ja lapsen välillä jatkossa edistetään ja tuetaan. Tuomioistuimien voi vahvistaa lapselle oikeuden tavata hänelle erityisen läheistä henkilöä, jonka kanssa hänellä on lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen verrattava vakiintunut suhde. Määräys voidaan panna täytäntöön, kuten muutkin määräykset tapaamisoikeudesta.¹⁸⁸

Vanhempi, jonka luokse lapsi on palaamassa, on luonnollisesti innokas saamaan lapsen luokseen mahdollisimman pian. Lapsen paluuseen liittyy kuitenkin myös epävarmuutta ja pelkojakin, joista vanhemman saattaa olla hankala puhua. Lapsi voi reagoida vanhempaa kuormittavilla tavoilla huolimatta siitä, että haluaa itsekin jälleenyhdistämistä. Myös lapsen sisarukset voivat tarvita tukea, vaikka lapsen paluu onkin iloinen asia, sillä lapsen paluu muuttaa jälleen osaltaan perheen vuorovaikutussuhteita. On äärimmäisen tärkeää, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ja/tai vanhemman vastuutyöntekijä ovat muodostaneet ennen perheen jälleenyhdistämisen prosessin alkamista vanhempaan luottamuksellisen suhteen, jonka turvin myös vaikeista asioista ja tunteista voidaan keskustella ja että huostaanoton syiden poistumisen eteen on työskennelty aktiivisesti. Vanhemmalle on tehtävä selväksi, että omien epävarmuuksien esille nostaminen ei ole este kotiutukselle, vaan päinvastoin merkki vanhemman vahvuudesta ja kyvystä tunnistaa ja käsitellä tunteita, eli vanhemmuuden taidoista, joista myös lapsi hyötyy.

Perheen jälleenyhdistämisen prosessi ei pääty lapsen muuttoon. Yhteinen elämä on rakennettava uudelleen eron jälkeen. Lapsi saattaa uskaltaa näyttää vanhemmalle koko tunteidensa kirjon vasta jonkin aikaa muuton jälkeen. Kun vanhempi nyt on lapsen saatavilla, lapsella on mahdollisuus uudella tavalla esimerkiksi purkaa vanhempaan kiukkuaan siitä, että on ylipäättään joutunut muuttamaan pois kotoa. On tärkeää, että kunnan tuki jatkuu muuton jälkeen ja että vanhemmalla ja lapsella on tieto, mistä he voivat pyytää apua jatkossa. Tuen päättymisen liian aikaisessa vaiheessa lisää riskiä jälleenyhdistämisen epäonnistumiseen ja uuteen sijoitukseen. Jälleenyhdistämisen jälkeinen tuki voi olla esimerkiksi lyhytaikaista perhehoitoa vanhassa perhekodissa tai osavuorokautista perhehoitoa jälleenyhdistetyn perheen kotona. Näin tuki kohdistuu arkeen ja on ihmissuhdeperustaista.

8.3 Jälkihuolto ja itsenäistyminen

Lapsella on oikeus jälkihuoltoon sijaishuollon jälkeen. Oikeus koskee myös tilannetta avohuollon sijoituksen jälkeen, jos sijoitus on kestänyt yhtäjaksoisesti vähintään puoli vuotta ja on kohdistunut lapseen yksin. Sijaishuolto päättyy viimeistään täysi-ikäistymiseen, jolloin jälkihuolto-oikeus päättyy nuoren täytettyä 25 vuotta. Nuorelle voidaan järjestää jälkihuoltoa, vaikka sijoitus olisi kestänyt alle puoli vuotta. Näin voidaan tukea nuoren itsenäistymistä, vaikka ehdotonta jälkihuoltovelvollisuutta ei olisikaan.¹⁸⁹

Perhehoidossa eläneillä on tarve ja oikeus pysyviin ihmissuhteisiin myös aikuisuudessa. Perhehoidossa muodostuneet ihmissuhteet tarjoavat parhaimmillaan luonnollista tukea opintoihin, työelämään ja parisuhteen rakentamiseen. Aikaisemmin perhehoitajina toimineiden ja sijaissisarusten kannustuksella ja tuella voi olla ratkaiseva merkitys ylisukupolvisen huono-osaisuuden katkaisemisessa. Siksi ihmissuhteiden tukemiseen on kiinnitettävä jälkihuollossa erityistä huomiota.

Jälkihuolto voidaan järjestää myös perhehoitona. Huostaanotto päättyy viimeistään lapsen täyttyessä 18 vuotta ja kunnan sosiaalityöntekijän tulee silloin arvioida nuoren asiakamaksukyky perhehoitopalvelusta tai tehdä päätös maksuvapautuksesta. Perhehoitona toteutettavasta jälkihuollosta tehdään päätös ja perhehoitajan kanssa tehdään määräaikainen toimeksiantosopimus. Perhehoitoa voidaan tarjota myös lyhytaikaisesti esimerkiksi siten, että muutoin itsenäisesti elävä nuori viettää viikonloppuja ja tai loma-aikoja perhehoidossa. Perhehoitoa voidaan tarjota myös nuoren omaan kotiin osavuorokautisena perhehoitona, nuoren itsenäistymisen tuen palveluna. Sijaisperhe voi myös toimia jälkihuollon aikana nuoren tukiperheenä. Jälkihuoltoon siirtyessä on myös tärkeää, että sama sosiaalityöntekijä jatkaa mahdollisuuksien mukaan nuoren kanssa työskentelyä.

¹⁸⁸ Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 c §

¹⁸⁹ Lastensuojelulaki 75 §

Jälkihuollossa olevalle lapselle tai nuorelle on laadittava jälkihuollon asiakassuunnitelma.¹⁹⁰ Jälkihuollon asiakassuunnitelmaan kirjataan jälkihuollon tarkoitus ja tavoitteet sekä erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle tai nuorelle sekä hänen perhehoitajilleen, vanhemmilleen, huoltajilleen tai muille hänen hoidostaan ja kasvatuksesta vastaaville henkilöille. Vastuusosiaalityöntekijä vastaa eri osapuolien tuen ja palvelujen järjestämisestä.

Jälkihuollon tarkoituksena on tukea nuoren itsenäistymistä ja aikuisuuteen kasvamista. Käytettävissä ovat mitkä tahansa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut, joita on järjestettävissä yksilöllisen tarpeen perusteella. Jälkihuoltovelvoitteeseen kuuluu myös lapsen tai nuoren vanhempien tai muiden kasvatuksesta vastaavien henkilöiden tukeminen erityisesti sijaishuollon jälkeisessä kotiuttamistilanteessa. Tukeminen voi olla esimerkiksi vanhemmille järjestettäviä avohuollon palveluja tai taloudellista tukea.¹⁹¹

Jälkihuollossa olevalle nuorelle tulee viivytyksettä järjestää riittävä taloudellinen tuki sekä korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeen mukainen asunto. Nämä on taattava, kun riittämätön toimeentulo, puutteelliset asumisolot tai asunnon puuttuminen ovat olennaisena esteenä lapsen tai nuoren kuntoutumiselle.¹⁹² Nuoren sosiaalisia suhteita nuorelle läheisiin ihmisiin tuetaan¹⁹³. Nuoren näkökulmasta esimerkiksi aiemmat perhehoitajat voivat olla läheisiä ihmisiä.

Viranomaisilla ja sijaishuoltopalvelun tarjoajilla tulisi olla selkeät toimintaperiaatteet, miten lasta tai nuorta tuetaan sijoituksen jälkeen. Lisäksi nuorelle on hyvä nimetä erityinen vastuuhenkilö, joka tukee nuorta itsenäisessä elämässä.¹⁹⁴ Aina kun lapsi on sijaishuollossa, tulee kasvatuksessa huomioida lapsen valmiudet myöhemmin itsenäiseen elämään.¹⁹⁵

Jälkihuollon päättyessä sosiaalityöntekijän on tarvittaessa laadittava nuoren kanssa suunnitelma, johon kirjataan jälkihuollon päättymisen jälkeen tarvittavat palvelut ja tukitoimet¹⁹⁶. Jälkihuoltoon siirtymistä valmistellaan hyvissä ajoin, esim. lapsen täyttäessä 16–17 vuotta, yhteistyössä lapsen, perhehoitajan ja vanhempien kanssa. Lapsen toiveista ja suunnitelmista keskustellaan, muodostetaan tavoitteet ja tehdään suunnitelma niiden toteutumiseksi sekä sovitaan käytännön järjestelyistä.¹⁹⁷

Silloin, kun perhehoitajan ja sijoitettuna eläneen suhteen jatkuminen ei joistain syystä ole mahdollista, yhteiskunnan tulee ottaa erityisen aktiivinen rooli sijoitettuna eläneiden tukemisessa myös aikuisuudessa muun muassa tarjoamalla vertaistukea ja ammatillista keskustelutukea eri elämänvaiheissa oleville.¹⁹⁸

Itsenäistymisvarat

Kun lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle avohuollon tukitoimena, huostaanotettuna tai jälkihuoltona, on hänen itsenäistymistään varten kalenterikuukausittain varattava määrä, joka vastaa vähintään 40 % hänen sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain 14 §:ssä tarkoitetuista tuloistaan, korvauksistaan tai saamisistaan. Määrää laskettaessa ei lapsilisää kuitenkaan oteta huomioon. Mikäli lapsella tai nuorella ei ole itsenäistymisvaroja kerryttäviä tuloja tai ne ovat riittämättömät, tulee sosiaalitoimen tukea sijoituksen päättyessä tarpeellisilla itsenäistymisvaroilla asumiseen, koulutukseen ja muuhun itsenäistymiseen liittyvissä menoissa.¹⁹⁹

Sosiaalilautakunta voi päättää itsenäistymisvarojen maksamisen ajankohdan. Ne on kuitenkin maksettava viimeistään nuoren täyttäessä 25 vuotta. Nuorta tulee ohjata ja tukea itsenäistymisvarojen käytön suunnittelussa. Sosiaalilautakunnan tulee antaa selvitys itsenäistymisvarojen kertymisestä ja maksamisesta sijo-

¹⁹⁰ Lastensuojelulaki 30 § 5 momentti.

¹⁹¹ HE lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 252/2006 vp.

¹⁹² Lastensuojelulaki 76 a §

¹⁹³ Lastensuojelulaki 76 § 1 mom

¹⁹⁴ YK:n sijaishuollon ohjeet VII (E) kappale

¹⁹⁵ Vrt. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1 § 3 momentti, Lastensuojelulaki 4 § 2 momentti 5. kohta

¹⁹⁶ Lastensuojelulaki 76 § 2 mom

¹⁹⁷ Heino, Tarja & Säles, Emilia (2017) Lasten ja perheiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaava perhehoito: Kohti perhehoidon laadun vahvistamista. THL työpäpaperi 20/2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-857-9>

¹⁹⁸ Katso esim. <https://www.lskl.fi/julkaisut/jalkihuolto-opas/>.

¹⁹⁹ Lastensuojelulaki 77 § 1-2 momentti

tuksen päätyttyä ja huoltajan, edunvalvojan tai 15-vuotiaan lapsen sitä pyytäessä myös sijoituksen aikana.²⁰⁰

Itsenäistymisvaroja kerryttävät lapsen tulot, korvaukset ja saamiset ovat luonteeltaan sellaisia, että ne on tarkoitettu lapsen hoitoon tai huoltoon. Ne voivat olla esim.:

- elatusapu
- elatustuki
- eläkkeet (esim. perhe-eläke)
- elinkorot
- pääomatulot, muut hänestä maksettavat jatkuvat tai kertakaikkiset tulot, korvaukset ja saamiset.²⁰¹

8.4 Adoptio

Sijoitetun lapsen ja perhehoitajan välinen suhde voidaan vahvistaa adoptiolla. Adoption seurauksena lapsen juridinen vanhemmuus siirtyy adoptiovanhemmille²⁰². Adoption vahvistaminen on mahdollista, mikäli kaikki osapuolet siihen suostuvat. Osapuolia ovat 12 vuotta täyttänyt lapsi, vanhempi ja tuleva adoptiovanhempi. Adoptiota ei voida vahvistaa vastoin 12 vuotta nuoremman lapsen tahtoa, jos lapsi on niin kehittynyt, että hänen tahtonsa voidaan kiinnittää huomiota. Poikkeuksellisista syistä adoptio on mahdollista vahvistaa ilman biologisen vanhemman suostumustakin.²⁰³

Kaikki adoption osapuolet saavat lakisääteistä adoptioneuvontaa, jonka aikana he voivat pohtia omalta osaltaan haluavatko asian etenemistä. Adoptioneuvontaa voi saada oman kotipaikkakunnan sosiaalitoimesta tai Pelastakaa Lapset ry:n aluetoimistoista. Jos lapsen etu on tai saattaa olla ristiriidassa huoltajan tai edunvalvojan edun kanssa, tuomioistuimen on määrättävä lapselle adoptioasiaan edunvalvoja²⁰⁴. Adoptio vahvistetaan käräjäoikeudessa, mikäli adoption katsotaan olevan lapsen edun mukainen. Kun adoptio on vahvistettu, perhehoitopalkkion ja kulukorvauksen maksaminen päättyy.

Tuomioistuin voi adoption vahvistamisen yhteydessä tai sen jälkeen päättää, että adoptiolapsella on oikeus tavata aikaisempaa vanhempaansa tai pitää häneen muulla tavoin yhteyttä, jollei ole aihetta olettaa, että yhteydenpito olisi vastoin lapsen etua.²⁰⁵ Käräjäoikeus vahvistaa osapuolten yhdessä laatiman yhteydenpitosisuimukseen, jossa sovitaan, kuinka usein tavataan, tapaamisten kesto, miten tapaamisista sovitaan sekä sopimuksen tarkastamisaika ja tapa. Adoptioneuvonnan antaja arvioi lapsen edun toteutumista sekä avustaa sopimuksen laatimisessa ja tukee sen toteutumista.

Sijoitettu nuori voidaan adoptoida sijaisperheeseen myös täysi-ikäisenä. Tällöin hakemus tehdään käräjäoikeuteen vapaamuotoisesti nuoren ja perhehoitajien yhteisellä hakemuksella.

²⁰⁰ Lastensuojelulaki 77 § 3–4 momentti

²⁰¹ Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista (734/1992) 14 § 1 momentti.

²⁰² Adoptiolaki 18 §

²⁰³ Adoptiolaki 10 § - 13 §

²⁰⁴ Adoptiolaki 55 §

²⁰⁵ Adoptiolaki 8 luku; <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/avoimen-adoption-merkitys-lastensuojelussa>

9 Perhehoidon valvonta

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lasten huolenpidosta vastaavien laitosten ja viranomaisten tulee noudattaa niitä määräyksiä, jotka koskevat erityisesti turvallisuutta, terveyttä, henkilökunnan määrää ja soveltuvuutta sekä henkilökunnan riittävää valvontaa. Valtiovallan tehtävänä on taata, että määräyksien noudattamista ja lapsen muiden oikeuksien noudattamista valvotaan. Lapsen oikeuksien takaaminen sijaishuollossa edellyttää mm. lainsäädännön tarkastelua sekä yksittäisen sijaishuoltopaikan toiminnan valvontaa.²⁰⁶

Sijoitetun lapsen oikeus on, että hänen hoitoaan, huolenpitoaan ja muita sijoitukseen liittyviä olosuhteita valvotaan *säännöllisesti* omavalvonnan lisäksi ulkopuolelta. ”Hoidolla” tarkoitetaan kaikkea lapsen kokeemukseen vaikuttavaa toimintaa sijaishuoltopaikassa. Lastensuojelulaissa säädetään sijaishuollon valvonnasta (79 §) ja perhehoito-laissa perhehoidon valvonnasta (22 §). Ammatillisten perhekotien valvonnasta säädetään laissa yksityisistä sosiaalipalveluista.

Perhehoidon valvonnan voi jakaa ennakkolliseen, suunnitelmalliseen ja reaktiiviseen valvontaan. Valvonnan kohteita ovat palveluntuottaja, perhekoti sekä sijoitettu lapsi tai nuori²⁰⁷. Sisällöllisesti valvonta voi olla laillisuusvalvontaa eli toiminnan lainmukaisuuden seurantaa ja valvontaa sekä toiminnan tarkoituksenmukaisuuden seurantaa ja valvontaa. Lapsen sijoittaneen kunnan tehtävänä on valvoa, että lapsen sijoitus perhehoitoon toteutuu lain mukaisesti ja lapsi saa sijoituksen aikana ne tarvitsemansa palvelut ja tukitoimet, jotka sijoituskunnan ja sijoittajakunnan on järjestettävä. Tästä vastaa lapsen asioista vastaava sosiaalitoimikunta.

Valvonta tulee toteuttaa lapsikeskeisesti lasta osallistaen sekä varmistaen lapsen oikeuksien toteutumisen²⁰⁸. Työntekijöiden käytössä tulee olla konkreettisia lapsilähtöisiä työskentelymenetelmiä sekä mahdollisuus tavata lasta ja perhettä riittävän usein, jotta valvonta voidaan toteuttaa asianmukaisesti. Sijaisperheisiin ja perhekoteihin tehdään kotikäyntejä säännöllisesti ja siten, että kaikki sijaisperheen jäsenet ja perheen ihmissuhteet tulevat huomioiduiksi. Lapsen asioista vastaava sosiaalitoimikunta käy myös vanhempien kanssa keskusteluita lapsen hyvinvoinnista. Sosiaalitoimikunnan vastuista lapsikohtaisessa valvonnassa lisää erityisesti luvussa 3.2. Luvuissa 9.1 ja 9.2 käsitellään perhekotikohtaista valvontaa.

Kaikkien perhehoidon osapuolten tulee olla tietoisia lastensuojelun oikeussuojakeinoista.²⁰⁹ Lapsella tulee olla tieto omien oikeuksiensa lisäksi siitä mikä on hyvää ja hyväksyttävää kohtelua. Hänellä tulee myös olla tieto tahoista, joiden puoleen hän voi kääntyä, mikäli kokee joutuneensa kohdelluksi väärin (ks. luku 2.6). Valvontaan kuuluu lasten kuuleminen²¹⁰ joka edellyttää luottamuksellista suhdetta ja vuorovaikutusta. Valvovan, toimivaltaisen viranomaisen tehtävänä on mm. kuulla lapsia ja kyseiselle viranomaiselle tulee taata pääsy sijaishuoltopaikkoihin²¹¹.

Aluehallintovirasto (AVI) ja Valvira ohjaavat ja valvovat toiminta-alueellaan olevien kuntien toiminnan lainmukaisuutta sekä luvanvaraisia ammatillisia perhekoteja. Toimeksiantosuhteinen perhehoito rinnastetaan julkisen sektorin itsensä tuottamiin palveluihin, joten toimeksiantosuhteiseen perhehoitoon ei sovelleta lakia yksityisistä sosiaalipalveluista (922/2011). Toimeksiantosuhteisen perhehoidon ja ammatillisen perhehoidon valvonta kuuluu perhekodin sijaintikunnan, sijoittajakunnan sekä lapsen asioista vastaavan sosiaalitoimikunnan vastuulle. Valvontaa toteuttaessaan sijaintikunnan, sijoittajakunnan ja aluehallintoviraston tulee toimia yhteistyössä²¹². Lapsen asioista vastaavan sosiaalitoimikunnan rooli erityisesti toimeksiantosuhteisen perhehoidon valvonnassa muodostuu merkittäväksi.

²⁰⁶ LOS 3 (3) artikla, Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja 2011, s. 40.

²⁰⁷ Hoikkala S. ym (2017) Sijaishuollon ohjauksen ja valvonnan malli. THL työpapereita 19/2017, s. 31–33. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-855-5>

²⁰⁸ Lastensuojelulaki 53 § 2 mom ja 79 §

²⁰⁹ Lastensuojelulaki 32 a §.

²¹⁰ LOS 25 artikla; YK:n sijaishuollon ohjeet VII, kohta D

²¹¹ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 12 (2009) Lapsen oikeus tulla kuulluksi. 97 artikla.

CRC/C/GC/12

²¹² Lastensuojelulaki 79 § 2 ja 3 mom

Kunnassa sosiaalihuollon toimintayksiköllä tai muulla toimintakokonaisuudesta vastaavalla taholla (esim. kunnan sosiaalitoimella) tulee olla omavalvontasuunnitelma oman toiminnan laadun, turvallisuuden ja asianmukaisuuden varmistamiseksi. Suunnitelma on pidettävä julkisesti nähtävänä, sen toteutumista on seurattava säännöllisesti ja toimintaa on kehitettävä asiakkailta ja henkilöstöltä säännöllisesti kerättävän palautteen perusteella.²¹³

9.1 Ennakollinen ja suunnitelmallinen valvonta

Tuki ja ohjaus ovat tärkeimpiä perhehoidon käynnistämistä edeltävän (ennakollisen) ja perhehoidon aikaisen (suunnitelmallisen) valvonnan muotoja.

Toimeksiantosuhteisessa perhehoidossa rekrytointi ja ennakkovalmennus ovat ennakollisen valvonnan tärkeimpiä muotoja. Ennakollista valvontaa on myös kaikkien osapuolten näkökulmasta hyvin toteutettu sijoitusprosessi. Ammatillisten perhekotien ennakollista valvontaa on toimilupahakemus. Ammatillisen perhekotoiminnan aloittamiseen tarvitaan ympärivuorokautisen toiminnan lupa. Lain mukaan yksityisen palvelujen tuottajan, joka jatkuvasti tuottaa ympärivuorokautisia sosiaalipalveluja, on saatava ennen toiminnan aloittamista ja olennaista muuttamista lupa sen alueen aluehallintovirastolta, jossa toiminta tapahtuu. Mikäli toimintaa on useilla alueilla, lupa haetaan Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirastolta (Valvira). Yksityisten palveluntuottajien velvollisuus on laatia omavalvontasuunnitelma, joka on julkisesti nähtävillä.²¹⁴ Valvira on antanut ohjeet omavalvontasuunnitelman laatimiseen²¹⁵.

Suunnitelmallisia valvontakäyntejä tehdään ennalta sovitulla, esimerkiksi vuosittaisella tapaamisella, jossa käydään yhdessä läpi perhehoitoon liittyviä asioita. Perhehoidon onnistumisen ja laadun kannalta vastuutyöntekijän yhteydenpito, toimiva yhteistyö sekä oikea-aikainen ja oikeanlainen tuki ovat ratkaisevan tärkeitä. Yhteistyön ja tuen toimiessa myös perhehoidon arviointi ja valvonta voivat toteutua tarkoitetulla tavalla. Perhehoidon valvonnan painopisteenä on perhehoidon riittävän tuen järjestäminen, jotta puutteiden tai epäkohtien ilmaantuminen pystytään ehkäisemään ennalta tai niihin voidaan puuttua varhaisessa vaiheessa.

Perhehoitajalle tulee antaa ohjausta ja tukea. Suunnitelmallinen ohjaus, jossa sosiaalityöntekijä tai perhehoitajan vastuutyöntekijä yhdessä perhehoitajan kanssa käyvät läpi ja suunnittelevat toimintamalleja haasteellisiin tilanteisiin kuten esim. lapsen raivokohtauksiin tai karkaamistilanteisiin, voi vähentää jälkikäteksi, eli reaktiivisen valvonnan tarvetta.

Toimiva vuorovaikutus perhehoidon osapuolten välillä lisää osapuolten luottamusta sekä halua ja valmiuksia tehdä yhteistyötä. Avoimet yhteydenpidon kanavat, toimiva ja riittävä monialainen yhteistyö sekä luottamus toimijoiden välillä ovat tärkeitä. Tämä tarkoittaa perhehoitajan, sijoitetun lapsen ja perhettä tukevan ammattilaisen yhteydenpidon säännöllisyyttä sekä lapselle sopivia kanavia saada yhteys vastuusosiaalityöntekijään ja läheiseen ihmiseen. Perhehoidon turvallisuuden ja laadun varmistamiseksi myös perhehoitajien biologisilla tai adoptoiduilla lapsilla ja muista kunnista sijoitetuilla lapsilla tulee olla suora kontakti joko lapsen asioista vastaavaan sosiaalityöntekijään tai perhehoitajalle määrättyyn vastuutyöntekijään.

Valvonnan ja ohjauksen yhteydessä tulee arvioida ja kartoittaa sekä lapsen osallisuutta perheessä että perhehoitajan valmiuksia toimia perhehoitajana. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ja perhehoidon vastuutyöntekijä voivat valvontakäynneillä arvioida mm. perhehoitajan 1) kykyä suojella ja hoivata perheeseen sijoitettua lasta, 2) kykyä tukea perheeseen sijoitetun lapsen yksilöllistä kehitystä ja 3) kykyä turvata hänelle tärkeiden läheisten ihmissuhteiden jatkumista ja toteutumista. Valvontakäynnillä tulisi selvittää 4) perhehoitajan sitoutuminen sijoitettuun lapseen ja kykyyn toimia hänelle luotettavana aikuisena tarvittaessa koko elämän ajan sekä selvittää perhehoitajan 5) kykyä tehdä yhteistyötä lapsen asioissa. Erityistä huomiota kiinnitetään perhekodin henkiseen ilmapiiriin ja lapsen tasavertaiseen asemaan perhekodin muihin jäseniin nähden²¹⁶.

²¹³ Sosiaalihuoltolaki 47§

²¹⁴ Laki yksityisistä sosiaalipalveluista 6 § - 8 §

²¹⁵ <https://www.valvira.fi/sosiaalihuolto/sosiaalihuollon-valvonta/omavalvonta>

²¹⁶ Perhehoitolaki 5 §

Perhehoitoa seurataan myös arvioimalla perhehoidolle asetettuja tavoitteita yhteistyössä perhehoitajan kanssa. Perhehoitajalle annetaan etukäteen täytettäväksi valvontakäyntiin liittyvät asiakirjat, jotka käydään valvontakäynnillä yhdessä keskustellen läpi. Perhehoitajat voivat myös arvioida omaa toimintaansa esim. itsearviointilomakkeella, jonka pohjalta perhehoitaja ja perhehoitajan vastuutyöntekijä käyvät keskustelun vuosittain tai tarpeen mukaan myös useammin.

9.2 Reaktiivinen valvonta

Ennakollinen ja suunnitelmallinen ohjaus ja valvonta ovat ensisijaisia laadun varmistamisen keinoja. Sen lisäksi perhehoitoon voi kohdistua epäkohtaan puuttuvaa valvontaa. Valvontakäynti voi perustua ilmoitukseen, joka koskee perhehoidon laatuun liittyvää huolta. Sekä sijoittajakunnan että sijoituskunnan sosiaalihuollosta vastaava toimielin voi tarkastaa perhekodin toiminnan sekä toiminnan järjestämisessä käytettävät toimintayksiköt ja toimitilat silloin, kun tarkastuksen tekemiseen on perusteltu syy²¹⁷. Sellainen on esimerkiksi lapselta tai hänen läheiseltään saatu tieto epäkohdasta, heiltä tullut pyyntö tehdä tarkastuskäynti tai muu kunnalle tullut ilmoitus, jossa epäillään perhekodissa olevan tarkastusta vaativia epäkohtia²¹⁸.

Tarkastus voidaan tehdä ennalta ilmoittamatta. Tarkastaja on päästettävä kaikkiin perhekodin tiloihin. Tarkastuksesta on pidettävä pöytäkirjaa. Tarkastajalla on oikeus ottaa valokuvia tarkastuksen aikana. Jos perhekoti tai siinä annettu hoito ja kasvatustodetaan sopimattomaksi tai puutteelliseksi, toimielimen on pyrittävä ohjauksen avulla saamaan aikaan korjaus asiassa. Jollei korjausta ole asetetussa määräajassa tapahtunut, toimielimen on tällöin huolehdittava, että hoidettavan hoito järjestetään hänen etunsa ja tarpeidensa mukaisella tavalla. Tarvittaessa lapset siirretään heidän tarpeitaan vastaavaan muuhun hoitopaikkaan. Valvontaan ja toimenpiteisiin puutteiden korjaamiseksi ammatillisten perhekotien ja muiden yksityisten perhehoidon palveluntuottajien osalta sovelletaan, mitä yksityisistä sosiaalipalveluista annetun lain 4 luvussa säädetään valvonnasta.²¹⁹

Ammatillisen perhehoidon henkilöstöllä, palveluntuottajan palveluksessa olevalla ja toimeksiantosuhteisella perhehoitajalla on velvollisuus tehdä ilmoitus toiminnasta vastaavalle taholle, jos sijoitetun lapsen sosiaalihuollon toteutumisessa on epäkohtia tai epäkohdan uhkaa. Ilmoitus tehdään lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Ilmoituksen vastaanottaneen henkilön on ilmoitettava asiasta kunnan sosiaalihuollon johtavalle viranhaltijalle. Ilmoitus voidaan tehdä salassapitosäädösten estämättä.²²⁰

Jos lapsen sijoittanut kunta havaitsee sijaishuoltopaikan toiminnassa sellaisia epäkohtia tai puutteita, jotka voivat vaikuttaa sijoitettujen lasten hoitoon tai huolenpitoon, sen tulee salassapitovelvoitteiden estämättä ilmoittaa asiasta viipymättä sijoituskunnalle ja aluehallintovirastolle sekä tiedossaan oleville muille lapsia samaan sijaishuoltopaikkaan sijoittaneille kunnille.²²¹

9.3 Muistutus ja kantelu

Sosiaalihuollon asiakkaalla on oikeus tehdä muistutus tai kannella saamastaan sosiaalihuollon palvelusta. Ennen muistutuksen tai kantelun tekemistä on suositeltavaa selvittää asiaa palvelua antaneessa yksikössä.²²² Sosiaalihuollossa saamaansa kohteluun tai sosiaalihuollon laatuun tyytymätön voi tehdä muistutuksen kyseiseen toimintayksikköön²²³. Myös lapsen huoltaja, edunvalvoja tai muukin lapselle läheinen henkilö voi tehdä muistutuksen. Sosiaalitoimessa muistutuksen voi tehdä kunnan sosiaalitoimen johdolle. Kunnan on nimettävä sosiaaliasiamies, joka neuvoo asiakkaita heidän asemaansa ja oikeuksiinsa liittyvissä kysymyksissä.

²¹⁷ Perhehoitolaki 22 § 1 mom

²¹⁸ Vrt. HE 256/2014 vp, 22 §:n yksityiskohtaiset perustelut.

²¹⁹ Perhehoitolaki 22 § 2–4 momentti

²²⁰ Ilmoitusvelvollisuus koskee kaikkia sosiaalihuollon henkilöstöön kuuluvia sekä vastaavissa tehtävissä toimeksiantosuhteessa tai itsenäisenä ammatinharjoittajina toimivia henkilöitä. Sosiaalihuoltolaki 48 §.

²²¹ Lastensuojelulaki 79 §

²²² https://www.valvira.fi/sosiaalihuolto/sosiaalihuollon-valvonta/muistutus_tai_kantelu

²²³ Asiakaslaki 23 §

Sosiaalityöntekijän tehtävä on sekä valvoa perhehoidon lainmukaisuutta ja sitä, että se vastaa ko. lapsen tarpeisiin, että toimia, jos hoidossa on puutteita. Ensisijaisesti sosiaalityöntekijä keskustelee perhehoitajan kanssa ohjaten tätä ja selvittää samalla, mitä tukea perhehoitaja mahdollisesti tarvitsee. Perhehoitajan tehtävä on kuitenkin julkinen hallintotehtävä ja siksi muistutuksen voi tarvittaessa tehdä myös perhehoitajaa koskien.

Jokainen voi tehdä kantelun aluehallintovirastoon, jos ajattelee viranomaisen, siihen palvelusuhteessa olevan tai muun julkista hallintotehtävää hoitavan menetelleen lainvastaisesti tai jättäneen velvollisuuden täyttämättä. Valvira tutkii kantelut, kun kyseessä ovat periaatteellisesti tärkeät ja laajakantoiset asiat, usean aluehallintoviraston toimialuetta tai koko maata koskevat asiat sekä asiat, joita aluehallintovirasto on esteellinen käsittelemään. Vaikka Valvira ja aluehallintovirastot eivät valvo toimeksiantosuhteessa toimivia perhehoitajia, ne valvovat kunnan ja lapsen asioista vastaavien sosiaalityöntekijöiden toimintaa esimerkiksi suhteessa sijaisperheeseen sijoitettuun lapseen.

Ylimpiä laillisuusvalvojia Suomessa ovat eduskunnan oikeusasiamies ja valtioneuvoston oikeuskansleri. Heidän tulee valvoa, että viranomaiset sekä virkamiehet, julkisyhteisön työntekijät ja muutkin julkista tehtävää hoitaessaan noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Tehtäväänsä hoitaessaan he valvovat perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista.

Jokainen voi tehdä kantelun oikeusasiamiehelle, jos katsoo valvottavan tahon menetelleen tehtävässään lain vastaisesti tai jättäneen täyttämättä velvollisuutensa. Valvonta-asia voidaan ottaa käsittelyyn myös oikeusasiamiehen omasta aloitteesta. Eduskunnan oikeusasiamies voi tehdä myös tarkastuksia valvontansa piiriin kuuluvissa asioissa. Myös oikeuskansleri voi käsitellä hänelle osoitettuja kanteluita ja suorittaa tarkastuksia toimivaltaansa kuuluvissa asioissa, kuten viranomaisissa ja laitoksissa. Toimeksiantosuhteinen perhehoito ei kuulu suoraan kummankaan valvonnan piiriin, mutta lastensuojeluviranomaisen toimintaan kohdistuvan valvonnan kautta valvonta voi kohdistua myös perhehoitoon.

10 Vanhemman velvollisuudet ja oikeudet

Tässä luvussa käsitellään vanhempien velvollisuuksia ja oikeuksia suhteessa perhehoidossa olevaan lapseen. Vaikka lapsi on sijoitettuna kodin ulkopuolelle, vanhempien elatusvelvollisuus ei lakkaa. Tulojen mukaan laskettava hoitokustannusten korvaus voidaan periä molemmilta vanhemmilta. Elatusmaksu määräytyy lapsen elatuksesta annetun lain mukaisesti²²⁴.

Sijoitetun lapsen vanhempaa sitovat samat ihmisoikeussopimukset ja kansallinen lainsäädäntö kuin muiden aikuisten. Vanhempi saattaa tarvita huostaanoton syistä riippuen tukea huolehtiakseen velvollisuuksistaan. Vanhempien ja läheisten kyky yhteistyöhön perhehoitajan kanssa helpottaa lapsen sopeutumista uuteen perheeseen. Sosiaalityöntekijän rooli yhteistyön edistämisessä on merkittävä.

Huostaanotto ei siirrä eikä poista vanhemman huoltajuutta. Huostassapidon aikana vanhemmat voivat sopia siitä, että lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yhteisesti tai yksin toiselle vanhemmalle²²⁵. Kuten muulloinkin lapsen huollosta sovittaessa, ensisijaista on tehdä sopimus, jonka sosiaalihuollon toimitelmin vahvistaa. Riitaisissa tilanteissa asiasta päättää yleinen tuomioistuin, ensiasteena kärjäoikeus

Lapsen huoltajalla on oikeus päättää lapsen uskonnosta, kansallisuudesta ja nimestä. Tämä edellyttää kuitenkin lausuntoa sosiaaliviranomaiselta, jonka huostassa lapsi on. Tarkoituksena on varmistaa, ettei lapsen identiteettiä tarpeettomasti tai toistuvasti horjuteta²²⁶. Myös lapsen uskonnollinen itsemääräämisoikeus on huomioitava iän ja kehitystason myötä.²²⁷

Sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on oikeus huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi päättää lapsen olinpaikasta, hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta sekä näiden toteuttamiseksi tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta. Sosiaalihuollon toimielimelle kuuluva päätösvalan laajuus lapsen asioissa riippuu siis aina huostaanoton tarkoituksesta.²²⁸

Huostaanottoasiassa huoltajalla on oikeus tiedonsaantiin asianosaisjulkisuuden nojalla, vaikka lapsi olisi kieltänyt tietojen luovuttamisen vanhemmilleen ja huoltajilleen. Sijoituksen aikana huoltajalla on oikeus saada tietoa lapsensa asioista, ellei tiedon luovuttamiselle ole rajoitusperustetta mm. lapsen edun vaarantamisen vuoksi²²⁹. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tiedottaa huoltajalle ratkaisuihin, jotka vaikuttavat oleellisesti lapsen elämään. Myös perhehoitaja tai muun sijaishuoltopaikan edustaja kertoo esim. lapsen ja huoltajan yhteydenpidon yhteydessä lapsen arjen oleellisista ajankohtaisista asioista. Tietojen luovuttamisesta julkisuuslain nojalla päätetään kuitenkin sosiaalitoimissa.

Vanhemmalla on sijoituksen aikana oikeus pitää yhteyttä lapseen asiakasuunnitelmassa sovitulla tavalla. Jos lapsen vanhempi on eri mieltä yhteydenpidon määrästä tai muodosta siten että asiasta ei päästä sopimukseen, hänellä on oikeus saada sosiaalityöntekijältä valituskelpoinen yhteydenpidon rajoittamispäätös, johon hän voi hakea muutosta²³⁰.

Huoltajalla on myös oikeus toimia lapsen edunvalvojana taloudellisissa asioissa sekä oikeus käyttää lapsen puolesta puhevaltaa kaikissa lapsen omaisuutta ja taloutta koskevissa asioissa ja esimerkiksi nostaa varoja lapsen omalta pankkitililtä. Huoltajalla ei ole oikeutta puuttua holhoustoimilain mukaan määrätyn lapsen taloudellisten asioiden edunvalvojan määräysvallassa oleviin varoihin (tällaisia voivat olla esim. perintövarat ja henkivakuutuskorvaukset).

²²⁴ Laki lapsen elatuksesta (704/1975)

²²⁵ Lastensuojelulaki 46 § 1 mom

²²⁶ <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/hoito-ja-kasvatus-sijaishuollossa/huoltajan-oikeudet-sijaishuollon-aikana>

²²⁷ Uskonnonvapauslaki (453/2003) 3 §

²²⁸ Lastensuojelulaki 45 § 1 mom

²²⁹ Julkisuuslaki 11 § - 12 §; <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/toimijat-tyon-tuki-hallinto/hallinto/tiedon-hankkiminen-lastensuojelun-tarpeisiin-ja-sen-luovuttaminen/oikeudesta-saada-lastakoskevaa-tietoa#Huoltaja>

²³⁰ LSL 62 § - 63 §; <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/rajoitustoimenpiteet-sijaishuollossa/yhteydenpidon-rajoittaminen#Muutoksenhaku>

Huoltajalla on oikeus osallistua keskusteluun lapsen terveydenhuollon toimenpiteiden vaihtoehtoista lapsen kanssa lapsen ikätaso huomioiden, ellei kyse ole esimerkiksi kiireellisestä terveydenhuollon toimenpiteestä. Huoltajan oikeuteen edustaa lasta terveydenhuollon asioissa riippuu huostaanoton tarkoituksesta, kuten edellä on todettu.²³¹

Samoin edellytyksin hänellä on oikeus osallistua lapsen asioita koskevaan päätöksentekoon lapsen koulutuksen järjestämisestä. Huoltajalla on oikeus tulla kuulluksi ja saada kertoa omat käsityksensä siitä, miten ja missä opetusta tulisi lapselle antaa, kun lapselle järjestetään hänen tarpeittensa mukaista opetusta.²³²

Perhehoidossa olevan lapsen vanhemmilla on oikeus lastensuojelun tukeen ja muun sosiaali- ja terveydenhuollon tukiin ja palveluihin. Huostaanotetun lapsen vanhemmille on laadittava vanhemmuuden tukemiseksi erillinen asiakassuunnitelma, jollei sen laatimista ole pidettävä tarpeettomana. Suunnitelma laaditaan tarvittaessa yhteistyössä muun sosiaali- ja terveydenhuollon kuten päihde- ja mielenterveyshuollon kanssa.²³³ Vanhempien tukea käsitellään luvussa 6.3.

²³¹ Lastensuojelulaki 46 § 1 mom ja 52 §; Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 7 §, 8 §, 9 §

²³² Lastensuojelulaki 46 § 1 mom ja 52 §

²³³ Lastensuojelulaki 30 § 3 mom

11 Perhehoitajan velvollisuudet ja oikeudet

Perhehoitajalla on velvollisuus turvata lapselle hyvä hoito ja kasvatusta sekä ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen huolenpito ja valvonta. Perhehoitajalla on velvollisuus edistää lapsen oikeuksien toteutumista sekä tukea ja edesauttaa lapsen ja hänen vanhempiensa sekä muiden lapselle läheisten henkilöiden välistä yhteydenpitoa siten kuin asiakassuunnitelmassa on sovittu.

Perhehoitajalla on velvollisuus edistää lapsen pääsemistä hoitoon ja erityisen tuen järjestymistä. Perhehoitajan tulee tehdä yhteistyötä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa lapsen hoitoon ja kasvatukseen liittyvissä asioissa, osallistua perhehoidon neuvotteluihin ja pitää salassa lapsesta ja hänen vanhemmistaan sekä muista tälle läheisistä henkilöistä saamia tietoja.

Lapsen oikeutta hyvään hoitoon ja kasvatukseen tukee se, että perhehoitaja hakee ja ottaa vastaan apua ja tukea tarvittaessa. Perhehoitajalla on velvollisuus tehdä yhteistyötä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa, ja siihen kuuluu myös avoin keskustelu tuen tarpeista.²³⁴

Mikäli perhehoitaja lyö laimin velvollisuuksiaan perhehoitajana, ja perhekoti todetaan sen vuoksi sopimattomaksi tai hoito puutteelliseksi, tulee asiassa pyrkiä saamaan aikaan korjaus. Toimeksiantosopimus voidaan purkaa välittömästi, jos puutetta ei korjata asetetussa määräajassa tai puutetta ei voida korjata ilman kohtuutonta vaivaa tai kohtuullisessa ajassa.²³⁵ Luvanvaraisen ammatillisen perhekodin osalta lupaviranomainen voi tarvittaessa antaa määräyksen puutteiden korjaamisesta tai epäkohtien poistamiseksi. Toiminta voidaan myös määrätä keskeytettäväksi.²³⁶

Perhehoitaja on verovelvollinen perhehoidosta saamistaan palkkioista ja kulukorvauksista. Verottajan ohjeet perhehoitajalle löytyvät Verohallinnon internet-sivuilta²³⁷ kuten myös lisätietoa ammatillisten perhekotien verotuksesta²³⁸

Perhehoitajalla on oikeus vapaaseen, hoitopalkkioon, perhehoidosta aiheutuneiden kustannusten korvaamiseen, hyvinvointi- ja terveystarkastuksiin sekä koulutukseen ja tukeen. Perhehoitajalle on nimettävä jokaista hoidettavaa varten vastuutyöntekijä.²³⁹ Toimeksiantosopimuksen (ks. 12.1) allekirjoittamalla osapuolet sitoutuvat sopimuksen sisältämiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin.

11.1 Muutoksista ilmoittaminen

Perhehoitajan perheen elämässä tapahtuvat muutokset vaikuttavat suoraan sijoitetun lapsen elämään ja näin ollen lapsesta vastuussa olevan sijoittajatahon on välttämätöntä tietää nämä muutoksista. Tiedossa olevista muutostilanteista on hyvä keskustella hyvissä ajoin etukäteen. Sosiaalityöntekijä ja/tai perhehoitajan vastuutyöntekijä voi osallistua muutoksen tuomien asioiden ratkomiseen jo hyvissä ajoin ja vaihtoehtoja on hyvä miettiä yhdessä. Esimerkiksi avioeron sattuessa sijaisperhe ei voi päättää lapsen asumisesta ja yhteydenpidosta itse.

Perhehoitaja on velvollinen ilmoittamaan lapsen sijoittajataholle perhetilanteesta tapahtuvista muutoksista²⁴⁰:

- perheeseen sijoitettujen lasten määrässä tapahtuvat muutoksetuusiin sijoitusten suunnittelu ja toteutuminen sijoitetun lapsen poissijoittaminen
- elämäntilanteen muutokset
 - esteet perhehoitotehtävälle, esimerkiksi sairastuminen

²³⁴ Vrt. perhehoitolaki 1 §, laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1 § ja lastensuojelulaki 52 §

²³⁵ Perhehoitolaki 22 § 3 momentti

²³⁶ Laki yksityisistä sosiaalipalveluista 20–22 §

²³⁷ <https://www.vero.fi/syventavat-vero-ohjeet/ohje-hakusivu/62203/perhehoitajan-verotus3/>

²³⁸ <https://www.vero.fi/syventavat-vero-ohjeet/ohje-hakusivu/48601/amatillisten-perhekotien-verotus/>

²³⁹ Perhehoitolaki 15–17 §

²⁴⁰ Perhehoitolaki 21 §

- perhesuhteiden muutokset
- suunnitellut vapaat ja niiden aikaiset järjestelyt
- ulkomaanmatkat perhehoidossa olevan lapsen kanssa
- perhehoitajalle sattuneet vakavammat tapaturmat ja sairaudet sekä sairaalassa olo, väkivallanteot, oikeustoimet perhehoitajaa kohtaan, kuten syytteesen joutuminen
- välittömästi tieto sijoitetun lapsen vakavammista sairauksista, tapaturmista, väkivallanteoista ja sairaalassa olosta
- muut mahdolliset tärkeät perhehoitotyöhön vaikuttavat seikat.

Kuntien keskinäinen yhteistyö on tarpeen tilanteessa, jossa perhekodin olosuhteissa tapahtuu muutoksia, esimerkiksi kun hoidettavien määrä muuttuu. Perhehoitolain 21 §:n mukainen perhehoitajan ilmoitusvelvollisuus koskee jo tapahtuneista muutoksista ilmoittamista. Hyvänä käytäntönä voidaan pitää, että tiedossa olevista tulevista oleellisista muutoksista informoidaan etukäteen.²⁴¹

11.2 Yhteistyö

Perhehoitaja on velvollinen tekemään yhteistyötä lapsen asioissa. Yhteistyöhön sisältyy yhteistyö lapsen elämänpiirin kuuluvien tahojen kanssa. Lapsen asiakassuunnitelmassa sovitaan yhteistyön tavoista lapsen vanhempien sekä lasten läheisten kanssa. Perhehoitajan tulee tukea lapsen yhteyttä hänelle tärkeisiin ihmisiin. Perhehoitajan tulee myös osaltaan toimia rakentavasti yhteistyöverkostossa.

Toimeksiantosopimuksessa sovitaan yhteistyöstä perhehoitajan ja kunnan kesken²⁴². Lapsen asiakassuunnitelmassa sovitaan mm. miten lapsen yhteydenpito ja yhteistoiminta lapsen vanhempien ja muiden hänelle läheisten henkilöiden kanssa toteutetaan²⁴³. Perhehoitajan velvollisuus on pyytää tukea yhteistyöhön silloin, kun yhteistyössä on tarkasteltavia asioita tai se ei suju. Perhehoitajan velvollisuus on myös tuoda omat näkökulmansa esille yhteisneuvotteluissa lapsen arjen asiantuntijana.

Jotta perhehoitoon sijoitetun lapsen tarpeet tulevat näkyviksi ja niihin vastaaminen mahdolliseksi, tehtävien ja vastuiden jakautuminen perhehoidossa olevan lapsen asiassa on tärkeää olla selkeää. Jotta perhehoitajalla, lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä ja perhehoitajan vastuutyöntekijällä olisi yhteinen ymmärrys tehtävistä ja vastuista, tarvitaan yhteistyön rakentamista kaikkien osapuolten kesken. Aikuisten yhteistoiminta on perusedellytys toimivalle yhteistyölle, joten yhteistyön rakentuminen tulee huomioida perhehoitoa toteutettaessa. Yhteistyön ja vuorovaikutuksen rakentaminen perhehoidossa on työntekijöiden ja perhehoitajien yhteinen tehtävä. Yhteistyön rakentamista voi tukea esimerkiksi yhteiset koulutukset, työohjaus ja mentorointi. Esim. täydennyskoulutukseen osallistuminen voi olla toimeksiantosopimuksessa sovittu velvoite.

Perhehoito on suurelta osin omalla persoonalla tehtävää tunnetyötä. Jotta perhehoitajan ja lapsen välinen tunnetyö, ja sitä kautta vaikuttava perhehoito on mahdollista, tarvitaan yhteistyötä yksityisen ja julkisen, perhehoitajan ja perhehoitoa järjestävän tahon välillä. Tämä perhehoitoon liittyvä erityisyys on huomioitava myös perhehoidon tukityössä siten, että se mahdollistaa yhteistyön rakentamisen käytännössä.

Sijaishuollon aikainen yhteistyö voi olla vaativaa ja perhehoitajan tulee saada tukea tällä osa-alueella. Lukkiutuneissa tilanteissa voidaan käyttää esim. yhteisneuvottelumallia²⁴⁴, jossa koulutettu ja neutraali henkilö tukee yhteistyön löytymistä. Perhehoitajaa ei saa jättää yksin ja hänen tulee saada mahdollisuus keskusteluun oman vastuutyöntekijän kanssa.

²⁴¹ STM (2017) Hyvä perhehoito –työryhmä. Perhehoitolain toimeenpanon tuki. Raportteja ja muistioita 2017:25. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3875-5>

²⁴² Perhehoitolaki 10 § 1 momentti 9. kohta

²⁴³ Lastensuojelulaki 30 § 3 momentti

²⁴⁴ https://www.perhehoitoliitto.fi/palvelut/palvelut_perhehoitajille/yhteisneuvottelu

11.3 Salassapito- ja vaitiolovelvollisuus

Perhehoitajan tulee noudattaa voimassa olevan tietosuojalainsäädännön edellyttämiä menettelytapoja sekä henkilötietojen käsittelyä ja suojaamista koskevia säännöksiä. Lapsen perhehoitoon sijoittanut kunta on lasta koskevien henkilötietojen rekisterinpitäjä.

Lisäksi perhehoitajaa sitoo asiakirjojen salassapitovelvollisuus ja vaitiolovelvollisuus perhehoidossa saaduista tiedoista. Jo tieto asiakkuudesta on salassa pidettävä tieto. Hän ei siis saa ilmaista saamiaan tietoja kenellekään sivulliselle hoidon aikana eikä sen päätyttyä. Häntä sitoo myös hyväksikäyttökielto: saatuja tietoja ei saa käyttää salassa omaksi tai toisen hyödyksi tai toisen vahingoksi.²⁴⁵

Salassapitovelvollisuus on huomioitava myös sosiaalisessa mediassa. Lapsen lastensuojelun asiakkuus on arkaluonteinen tieto ja se voidaan joissakin tapauksissa päätellä julkaistavista kuvista. Sen vuoksi tulee pidättäytyä lapsen kuvien julkaisemisesta esim. sosiaalisessa mediassa. Lasten yhdenvertaisen kohtelun kannalta voi joskus olla perusteltua julkaista kuva esim. harrastustoiminnassa tai perhekodin yhteisissä toiminnoissa, joissa näkyy myös sijoitettu lapsi. Julkaisuun on kuitenkin oltava lapsen, huoltajan sekä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän lupa.

Yleensä salassa pidettävistä tiedoista voi antaa sivulliselle tietoa vain asiakkaan tai hänen laillisen edustajansa nimenomaisella suostumuksella. Jos alaikäinen kykenee ymmärtämään asian merkityksen, suostumus häntä itseään koskevien tietojen luovuttamiseen on pyydettävä häneltä itseltään, muutoin suostumuksen antaa hänen laillinen edustajansa. Huostaanotetun lapsen osalta suostumuksesta on siis neuvoteltava lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja huoltajan kanssa sekä mahdollisesti myös lapsen itsensä kanssa. Salassapito- ja vaitiolovelvollisuuden ja hyväksikäyttökielon rikkominen voi johtaa rikosoikeudelliseen vastuuseen²⁴⁶.

Vaitiolovelvollisuuden toteuttaminen

Perhehoitajat toteuttavat vaitiolovelvollisuutta aktiivisesti vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa ja heillä on erilaisia keinoja esimerkiksi vastata vuorovaikutuskumppanin kysymyksiin vaitiolovelvollisuutta rikkomatta.²⁴⁷

Sijaisperheen ulkopuolisissa keskusteluissa on syytä olla erityisen tarkkana. Sen sijaan perheen sisäisissä keskusteluissa painopiste on lasten yksityisyyden suojaamisen ohella perheen lasten keskinäisen yhteisymmärryksen ja tasa-arvon kokemuksen ylläpitämisessä. Niin kertominen kuin kertomatta jättäminen on perheen sisäisessä vuorovaikutuksessa aina arvioitava tapauskohtaisesti perheen lasten edun näkökulmasta, ja tämä on perhehoitajien tehtävä.

Perhehoitajan biologiset ja adoptoidut lapset ja sijoitetut lapset eivät ole toimeksiantosopimuksen osapuolia. Vaitiolovelvollisuus ei siten suoraan koske perhehoitoperheen lapsia vaan he saavat puhua omista asioistaan. Sen sijaan lapsille opetetaan ikä- ja kehitystason mukaisella tavalla, mitkä asiat ovat ihmisten yksityisasioita sekä miten ja kenen kanssa ko. asioista keskustellaan. Myös sosiaalityöntekijä tai perhehoitajan vastuutyöntekijä voi käydä perheen lasten kanssa keskustelua, mutta pääasiassa vuorovaikutustaitojen opettaminen on perhehoitajan tehtävä, joka toteutuu arjen vuorovaikutustilanteiden yhteydessä.

Asiakirjojen säilyttäminen

Salassapitovelvollisuuteen kuuluu, että salassa pidettävää asiakirjaa, sen kopiota tai tulostetta ei saa näyttää eikä luovuttaa sivulliselle. Myöskään teknisen käyttöyhteyden avulla tai muulla tavalla ei saa antaa niitä sivullisen nähtäväksi tai käytettäväksi. Perhehoitajan tulee säilyttää lasta ja hänen asiaansa koskevat asiakirjat asiakaskohtaisissa kansioissa perhekodissa, lukitussa kaapissa. Perhehoidon päättyessä asiakirjat palautetaan lapsen sijoittaneelle kunnalle.

²⁴⁵ Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 14 §, 15 § ja 29 § 1 mom.

²⁴⁶ Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 29.1 § 1

²⁴⁷ Emilia Säles (2013) Sijaisvanhemman vaitiolovelvollisuus vuorovaikutuksessa. Pro gradu, Helsingin yliopisto.

Lapsen ollessa perhehoidossa hänestä kertyy asiakirjoja myös esim. koulusta ja terveydenhuollosta. Nämä eivät yleensä ole lastensuojelun asiakasasiakirjoja. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijä tehtävä on arvioida, mitä tietoa perhehoitaja tarvitsee toteuttaakseen hyvää perhehoitoa. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa voi pyytää asiakirjat tarpeen mukaan nähtäväkseen ja ottaa tarvittaessa kopion, jos se on tarpeen perhehoitajan tehtävien toteuttamisen ja lapsen hoidon kannalta.

11.4 Raportointi

Perhehoitaja tuottaa tietoa sijoitetun lapsen arjesta raportoimalla kirjallisesti lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle esim. kunnan toimittamalla lomakkeella tai muulla sovitulla tavalla. Perhehoitajan tuottama kirjallinen arjen tieto on osa yhteisen ymmärryksen rakentamista sijoitetun lapsen hyvän hoidon toteutumiseksi. Raportin sisältö koostuu esimerkiksi seuraavista teemoista:

- lapsen arki, suhteet perheessä, kaverit
- terveys
- harrastukset
- koulu
- yhteydenpidon toteutuminen.

Yksilöllisesti voidaan sopia myös muun arjen tapahtuman, suhteiden tms. dokumentoinnista, jos se on kyseisen lapsen kohdalla tarkoituksenmukaista. Perhehoitajan tuottaman tiedon ohella raportointi sisältää lapsen omat terveiset sosiaalityöntekijälle. Raporttia hyödynnetään asiakassuunnitelmaa laatiessa.

Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä lähettää raportin sijoitetun lapsen vanhemmille ja se arkistoidaan lapsen asiakirjoihin²⁴⁸. Ennen raportin lähettämistä ja arkistointia sosiaalityöntekijä varmistaa, ettei raportissa ole perhehoitajien tai muiden perheessä asuvien lasten yksityisyyden suojaan kuuluvia asioita. Nämä asiat tulee arkistoida erikseen sijaisperheen tietoihin, eikä niitä lähetetä vanhemmille.

11.5 Perhehoitajan ja hänen perheensä yksityisyyden suoja

Lastensuojelun perhehoito on julkinen hallintotehtävä, joka toteutuu yksityiskodissa. Yksityiselämän suoja koskee kuitenkin myös perhehoitajia ja heidän perheenjäseniään.

Ennakkovalmennusraportti tai muu perhehoitajan arviointi saattaa sisältää hyvin yksityiskohtaista tietoa perhehoitajan sekä hänen perheensä henkilöhistoriasta, parisuhteesta, terveys- ja tilanteesta ja niin edelleen. Osa em. tiedoista ei kuulu henkilöille, joilla on oikeus saada lapsen tiedot luettavakseen (kuten lapsen huoltajat). Perhehoitopaikkarekisteriin kirjataan perheestä perheen suostumuksella sopivan, turvallisen perhehoitopaikan löytämiseksi tarpeelliset tiedot.

Perhehoitajan yksityisyyden suoja on tärkeä myös perhehoidon turvallisuuden kannalta ja se tulee huomioida perhehoidon kaikissa vaiheissa. Sosiaalitoimessa säilytetään perhekotiin liittyviä asiakirjoja²⁴⁹ perhekotikohtaisessa kansiossa. Perhehoitajaa ja hänen perhettään koskevia asioita ei kirjata lapsen asiakastietoihin. Perhehoitajaa ja hänen perhettään koskevat tiedot on säilytettävä erillään lapsen tiedoista niin sähköisissä kuin muissa rekistereissä ja perhehoitajan kanssa keskustellaan häntä ja hänen perhettään koskevan tiedon antamisesta etukäteen. On kuitenkin väistämätöntä, että lapsen asiakirjoihin joudutaan kirjaamaan myös perhehoitoa koskevia asioita, ja siten myös perhehoitajaa ja perhekotiä koskevia seikkoja. Niitä ei tule kuitenkaan kirjata kuin aivan välttämättömiltä osilta.

Tällä hetkellä sijoitetun lapsen huoltajat pääsevät katsomaan halutessaan huollettavanaan olevan lapsen tietoja Omakanta-palvelusta. Jos Kanta-palveluun lapsen tietoihin kirjataan perhehoitajan ja hänen perheensä asioita, kirjauksissa on noudatettava erityistä varovaisuutta ja harkintaa.

Perhehoitajan ja hänen perheensä yksityisyydensuoja on pidettävä mielessä myös erilaisissa neuvottelutilanteissa ja lausuntoja annettaessa. Perhehoitaja saattaa luottamuksellisesti kertoa viranomaisille perhe-

²⁴⁸ Ellei ole tietojen luovuttamisen rajoittamisperustetta julkisuuslain 11 § - 12 § nojalla.

²⁴⁹ Esimerkiksi todistukset, lausunnot ja perhehoitolain 21 §:n mukaiset ilmoitukset.

tään asioita, joita ei ole tarpeen avata muulle verkostolle. Jos esimerkiksi vanhempien informoiminen vaikuttaa tarpeelliselta, siitä informoidaan ensin perhehoitajaa ja perustellaan tarve hänelle. Samalla perhehoitajalle annetaan mahdollisuus vaikuttaa siihen, mitä kerrotaan, miten, ja millä sanoilla.

11.6 Oikeus saada tietoa

Perhehoitajalla on oikeus saada itseään koskevat asiakirjat tai asiakirjat itseä koskevin osin tiedoksi²⁵⁰. Tämä tarkoittaa myös lapsen asiakirjoihin merkittyjä perhehoitajaa tai hänen perheenjäseniään koskevia tietoja. Perhehoitajan ollessa asiaan osallisena hänellä on oikeus saada tietoa, joka voi tai on voinut vaikuttaa lapsen lastensuojeluasian käsittelyyn (katso tarkemmin luvusta 11.7.).²⁵¹ Perhehoitajalla on oikeus saada sijoittajakunnalta salassapitosäädösten estämättä lapsen hoitamiseksi välttämättömät tiedot²⁵².

11.7 Kuuleminen asiaan osallisena

Ennen päätöstä lapsen huostaanotosta, sijaishuollosta tai huostaanoton lopettamisesta 12 vuotta täyttäneelle lapselle, vanhemmalle, huoltajalle ja henkilölle, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on tai on välittömästi ennen asian valmistelua ollut, on varattava tilaisuus tulla kuulluksi²⁵³.

Toimeksiantosuhteiselle tai ammatillisen perhekodin perhehoitajalle on siis varattava tilaisuus tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa silloin, kun lapsen sijaishuoltopaikkaa ollaan muuttamassa tai huostassapi-toa lopettamassa paitsi jos lapsi on ollut perhehoitajan luona vasta lyhyen aikaa. Perhehoitajalla on myös oikeus hakea muutosta edellä mainituissa asioissa. Perhehoitaja ei voi hakea muutosta yhteydenpidon rajoittamista koskevaan viranhaltijan päätökseen, ellei hän ole lapsen oheishuoltaja. Kuulemisen yhteydessä ja prosessin kuluessa perhehoitajalla on oikeus tietoihin, jotka ovat vaikuttaneet tai voineet vaikuttaa asian ratkaisuun.²⁵⁴

11.8 Oikeus vapaaseen

Jollei toimeksiantosopimuksessa ole toisin sovittu, kunnan tulee järjestää perhehoitajalle mahdollisuus vapaaseen, jonka pituus on kaksi vuorokautta kutakin sellaista kalenterikuukautta kohden, jona hän on toiminut toimeksiantosopimuksen perusteella vähintään 14 vuorokautta perhehoitajana. Toimeksiantosopimuksen tehnyt perhehoitaja ei ole työsopimuslain (55/2001) 1 luvun 1 §:ssä tarkoitetussa työsuhteessa sopimuksen tehneeseen kuntaan. Siten työsuhteisiin liittyvät elementit ja käsitteet, kuten lomanmääräytymisvuosi, eivät sovellu perhehoitajan vapaan määrittelyyn tai siitä sopimiseen.

Perhehoidon järjestämisestä vastaavan kunnan tulee huolehtia tai tarvittaessa avustaa perhehoidossa olevan henkilön hoidon tarkoituksenmukaisessa järjestämisessä perhehoitajan vapaan ajaksi.²⁵⁵ Kunta voi järjestää perhehoitajan vapaan tai muun tilapäisen poissaolon ajaksi tarvittavan sijaishoidon tekemällä toimeksiantosopimuksen perhehoitolain 6 §:ssä säädetyt edellytykset täyttävän henkilön kanssa (ks.12.1).

Lasten perhehoito sitoo perhehoitajan ympärivuorokautisesti tehtävään. Vapaan tarkoitus on taata perhehoitajalle mahdollisuus irrottautua sitovasta tehtävästään ja tukea hänen jaksamistaan. Mikäli perhehoidossa on useampi kuin yksi lapsi, tulee vapaa pyrkiä järjestämään kaikkien perhehoidossa olevien lasten osalta yhtä aikaa. Perhehoitajalla tulee olla mahdollisuus vaikuttaa vapaan ajankohtaan. Sijaishoitojärjestelyllä voidaan huolehtia kaikkien perheessä elävien lasten hoidosta, jos se nähdään tarkoituksenmukaisena, jolloin sijoittajat huolehtivat maksuista ainakin sijoitettujen lasten osalta. Perhehoitaja voi järjestää vapaan-

²⁵⁰ Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta 12 §

²⁵¹ Julkisuuslaki 11 §

²⁵² Julkisuuslaki 26 § 3 mom

²⁵³ Lastensuojelulaki 42 § 1-2 momentti

²⁵⁴ https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/toimijat-tyon-tuki-hallinto/hallinto/tiedon-hankkiminen-lastensuojelun-tarpeisiin-ja-sen-luovuttaminen/oikeudesta-saada-lasta-koskevaa-tietoa#Yksityisen_sijaishuoltopaikan_edustaja

²⁵⁵ Perhehoitolaki 13 §

sa myös itse, jolloin perhehoitajaa avustetaan rahallisella korvauksella. Perhehoitajalle maksetaan hoitopalkkio vapaan ajalta. Perhehoitajan vapaan toteuttamisesta ja korvausten suorittamisesta sovitaan toimeksiantosopimuksessa. Toimeksiantosopimusta tarkistetaan myös vapaan toteuttamistapojen osalta säännöllisesti. Esimerkiksi lapsen kasvaminen voi aiheuttaa muutostarpeita vapaan järjestämiseen.

Perhehoitajan vapaajakson pituudessa tulee huomioida lapsen tarpeet ja lapsen henkilökohtaiset ominaisuudet. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ja perhehoitaja arvioivat asian yhteisessä keskustelussa ja tarvittaessa lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä konsultoi lapsen hyvin tuntevaa terveydenhuollon ammattilaista.

Perhehoitajan vapaan järjestämisessä on huomioitava, että vapaan pituutta mitataan laissa **vuorokausina**, ei päivinä²⁵⁶. Perhehoitajan vapaavuorokaudet eivät välttämättä kulu samaa tahtia, kuin sijaishoitopaikan hoitovuorokaudet. Vuorokausien kulumiseen vaikuttaa esimerkiksi sijaishoitopaikan etäisyys perhekodista. Kunta voi aina tarjota perhehoitajalle myös enemmän vapaavuorokausia, kuin mitä laki edellyttää.

Jos perhehoitajan vapaa on järjestetty siten, että hän kuljettaa lapsen sijaishoitopaikkaan, perhehoitajan vapaavuorokausi alkaa vasta silloin, kun hän palaa kotiinsa tai kun lapsen hoitoon jättämisestä on kulunut kotiinpaluuseen tarvittava aika. Vapaa päättyy, kun perhehoitaja lähtee kotoaan tai lomanviettopaikasta hakemaan lasta sijaishoitopaikasta.

Sijaishoitopaikan hoitovuorokausi alkaa lapsen saapumisesta sijaishoitopaikkaan, ja korvaukseen oikeuttava aika päättyy lapsen lähtiessä sijaishoitopaikasta.

11.9 Sosiaali- ja eläketurva

Viranomaisella on ohjaus- ja neuvontavelvollisuus. Erilaisiin etuuksiin liittyvät reunaehdot saattavat muuttua nopeallakin aikataululla, joten kunnan kannattaa ensisijaisesti ohjata lasta, vanhempaa ja perhehoitajaa tiedon lähteelle. Ajantasaisia tietoja löytyy esim. KELAn internet-sivuilta. Eläkkeestä, sairauspäivärahasta, kuntoutustuesta, työkyvyttömyyseläkkeestä, perhehoitajan vanhempainpäivärahasta, kuntoutus- ja osakuntoutusrahasta, erityishoitorahasta, opintotuesta ja työttömyysturvasta löytyy kattava tietopaketti myös Perhehoitoliiton verkkosivuilta²⁵⁷.

²⁵⁶ Perhehoitolaki 13 § 1 mom

²⁵⁷ www.perhehoitoliitto.fi

12 Perhehoitoa määrittelevät suunnitelmat ja sopimukset

Sopimusten tekemisessä kunta ottaa painopisteeksi sen varmistaminen, että sopimukseen kirjataan kaikki perhehoitajan ja hoidettavan hoidon kannalta oleelliset seikat ja että sopimuksen toteutumista seurataan säännöllisesti.²⁵⁸

12.1 Toimeksiantosopimus

Toimeksiantosopimus on virallinen, kahden osapuolen välinen asiakirja, jossa perhehoitaja (kahden ennakkovalmennetun vanhemman perheessä perhehoitajat) ja sijoittava kunta sopivat perhehoitoon liittyvät molemmipuoliset oikeudet ja velvollisuudet. Toimeksiantosopimuksesta säädetään perhehoitolaissa ja sen sisältöön vaikuttavat kunnan perhehoidon toimintaohje sekä perhehoitoon tulevan lapsen asiakassuunnitelma. Toimeksiantosopimus tehdään jokaisen perhehoitoon sijoitettavan lapsen osalta erikseen ennen lapsen muuttoa perhehoitajan luokse tai perhehoitojaksojen aloittamista. Ennen toimeksiantosopimuksen tekemistä perhehoitajaksi aikova henkilö ei vielä ole perhehoitaja. Jos lapsi viettää aikaa tulevan perhehoitajansa luona ennen toimeksiantosopimuksen allekirjoittamista, vierailuihin liittyvistä asioista ja vastuista on tehtävä erillinen sopimus.

Toimeksiantosopimuksella perhehoitajalle annetaan tehtäväksi arjessa tapahtuva tavanomainen hoito, huolenpito ja kasvatus. Mikäli kunta hankkii perhehoidon palveluita ostopalveluna palveluntuottajalta, hankinta/kilpailutus voidaan ulottaa vain palveluntuottajien tarjomaan palveluun, kuten perhehoidon osapuolten tukeen. Kilpailutus ei siis ulotu perhehoitajiin, jotka ovat toimeksiantosuhteessa kuntaan.

Perhehoitajan ja kunnan tai kuntayhtymän välisessä toimeksiantosopimuksessa tulee sopia

- perhehoitajalle maksettavan palkkion määrästä ja suorittamisesta;
- perhehoidossa ja hoidon käynnistämisestä aiheutuvien kustannusten korvaamisesta sekä perhehoidossa olevan kalenterikuukausittaisen käyttövarojen maksamisesta;
- perhehoidossa olevan yksilöllisistä tarpeista johtuvien erityisten kustannusten korvaamisesta;
- hoidon arvioidusta kestosta;
- perhehoitajan oikeudesta vapaaseen, vapaan toteuttamisesta sekä palkkion maksamisesta ja kustannusten korvaamisesta vapaan ajalta;
- hyvinvointi- ja terveystarkastusten järjestämisestä;
- perhehoitajalle annettavasta valmennuksesta, työnohjauksesta ja koulutuksesta sekä näiden toteuttamisesta;
- toimeksiantosopimuksen irtisanomisesta;
- tarvittaessa muista perhehoitajan ja perhehoitoa koskevista seikoista;
- yhteistyöstä kunnan ja perhehoitajan kesken²⁵⁹.

Hyvä toimeksiantosopimus on täsmällinen. Toimeksiantosopimuksessa tulee välttää tulkinnanvaraisia ilmauksia kuten ”tarvittaessa”, ”tarpeen mukaan” tai ”voidaan”. Ne jättävät helposti avoimeksi muun muassa sen, kenen toimesta ja millä tavalla tilanteet ja tarpeet arvioidaan. Sopimuksen tekeminen edellyttää aina neuvottelua sopijaosapuolten kesken siinä sovittavista asioista. Asioista on keskusteltava ja sovittava hyvissä ajoin ennen lapsen siirtymistä perhehoitajan luokse. Toimeksiantosopimus sitoo sen tekijöitä noudattamaan sopimusta. Toimeksiantosopimusta tarkistetaan hoidon tilanteen muuttuessa ja kun sen tarkista-

²⁵⁸ STM (2017) Hyvä perhehoito –työryhmä. Perhehoitolain toimeenpanon tuki. Raportteja ja muistioita 2017:25. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3875-5>

²⁵⁹ Perhehoitolaki 10 §

miseen on muutoin aihetta.²⁶⁰ Tarve tarkistamiseen syntyy esim. asiakassuunnitelman muuttuessa tai toisen sopijaosapuolen sitä vaatiessa.

Toimeksiantosopimuksessa voidaan joustavasti ottaa huomioon yksittäiseen perhehoitosuhteeseen liittyviä erityispiirteitä. Kunta ei kuitenkaan voi yksipuolisesti määritellä sopimuksen ehtoja perhehoitolain edellyttämää vähimmäistasoa heikommaksi.²⁶¹

Lapsen asiakassuunnitelmaan kirjatut asiat huomioidaan toimeksiantosopimusta laadittaessa ja toimeksiantosopimuksen tarkistamisen tarve todetaan aina uuden asiakassuunnitelman laatimisen yhteydessä. Tarvittaessa toimeksiantosopimus päivitetään vastaamaan asiakassuunnitelmaa.

Toimeksiantosopimuksessa viitataan kunnan vahvistettuun toimintaohjeeseen, joka on sopimuksen liitteenä. Toimintaohjetta tarkistettaessa tarkistetaan myös toimeksiantosopimukset tarpeellisilta osin. Toimeksiantosopimusta ei kuitenkaan voida muuttaa yksipuolisesti toisen sopijapuolen toimesta. Toimeksiantosopimukseen liitetään lisäksi suunnitelma perhehoidon tuesta sekä irtisanomisilmoituspohja.

Toimeksiantosopimuksen allekirjoittavat perhehoitaja/t ja kunnan edustaja (viranhaltija). Kahden aikuisen perheessä sen allekirjoittavat molemmat ennakkovalmennuksen käyneet puoliset. Molemmat puoliset ovat perhehoitajia myös silloin, kun perhehoitotoimintaan liittyvät palkkiot ja kulukorvaukset maksetaan vain toiselle puolisolle. Toimeksiantosopimuksen tehnyt perhehoitaja ei ole työsopimuslain (55/2001) 1 luvun 1 §:ssä tarkoitetussa työsuhteessa sopimuksen tehneeseen kuntaan.

Perhehoitajan ja kunnan väliset erimielisyydet toimeksiantosopimuksen sisällöstä käsitellään hallintoriita-asiana ensiasteena hallinto-oikeudessa. Perhehoitaja voi siis tehdä riitaisissa tilanteissa hakemuksen hallinto-oikeudelle. Perhehoitajan on kuitenkin hyvä ensisijaisesti neuvotella lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa mahdollisista epäselvyyksistä ja pyrkiä sitä kautta saamaan ratkaisu asiaan.

Laillisuusvalvojat, kuten aluehallintovirastot ja eduskunnan oikeusasiamies, eivät valvo toimeksiantosopimuksia. On sinänsä mahdollista tehdä muistutus tai kantelu sosiaaliviranomaisen toiminnasta, mutta valvovat viranomaiset eivät ratkaise toimeksiantosopimukseen liittyviä erimielisyyksiä. Mikäli perhehoitaja on tyytymätön lapsen saamaan kohteluun tai tukeen sosiaalitoimen taholta, hän voi tehdä lapsen puolesta muistutuksen²⁶² tai kantelun. Kunnan nimeämältä sosiaaliasiamieheltä saa neuvoja ja ohjeita. Yksityisen palveluntuottajan toiminnasta voi myös tehdä kantelun sijoittaja- tai sijoituskunnalle tai aluehallintovirastoon.²⁶³

Perhehoitajan sijaisena toimivan toimeksiantosopimus

Kunta voi järjestää perhehoitajan vapaan tai muun tilapäisen poissaolon ajaksi tarvittavan sijaishoidon tekemällä perhehoitolain 6 §:ssä säädetty edellytykset täyttävän henkilön kanssa toimeksiantosopimuksen, jolla tämä sitoutuu huolehtimaan sijaishoidosta perhehoitajan kodissa. Perhehoitoa voidaan järjestää myös hoidettavan kotona (lapsen ja tämän syntymäperheen kotona tai jälkihuollossa olevan nuoren kotona), ja sijaishuolto voidaan järjestää myös niihin²⁶⁴. Sijaishoito voidaan järjestää edellä tarkoitetulla tavalla, jos perhehoitaja suostuu siihen ja järjestely arvioidaan lapsen edun mukaiseksi.

Sijaishoitajan kanssa tehtävässä toimeksiantosopimuksessa sovitaan:

- sijaishoitajalle maksettavan hoitopalkkion määrästä ja suorittamisesta,
- tarvittaessa sijaishoitajalle aiheutuvien kustannusten korvaamisesta,
- toimeksiantosopimuksen voimassaolosta ja
- tarvittaessa muista sijaishoitoa koskevista seikoista.

Sijaishoitaja ei ole työsuhteessa sopimuksen tehneeseen kuntaan. Sijaishoitajalle järjestettävään koulutukseen ja tukeen sovelletaan perhehoitolain 15 §:ää ja hänen sosiaaliturvaansa 20 §:ää.²⁶⁵

²⁶⁰ Perhehoitolaki 10.2 §

²⁶¹ STM (2017) Hyvä perhehoito –työryhmä. Perhehoitolain toimeenpanon tuki. Raportteja ja muistioita 2017:25. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3875-5>

²⁶² Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 23 §

²⁶³ https://www.valvira.fi/sosiaalihuolto/sosiaalihuollon-valvonta/muistutus_tai_kantelu

²⁶⁴ Perhehoitolaki 2 § 1 mom ja 14 § 1 mom

²⁶⁵ Perhehoitolaki 14 §

Sijaishoitajalle toimitetaan hyvän perhehoidon varmistamiseksi tarvittavat lasta koskevat tiedot. Perhehoitolain säädökset huomioidaan myös sijaishoidon aikana.

Toimeksiantosopimuksen irtisanominen

Jos toimeksiantosopimuksessa ei ole toisin sovittu, se voidaan irtisanoa päättymään irtisanomista seuraavan kahden kuukauden kuluttua²⁶⁶. Irtisanomisajan laskeminen alkaa tiedoksisaantipäivästä.

Irtisanominen on epäselvyyksien välttämiseksi hyvä tehdä kirjallisena. Toimeksiantosopimuksessa voidaan sopia myös muunlaisesta irtisanomisajasta tai menettelytavasta. Irtisanomisaika on tarkoitettu perhehoitajan turvaksi taloudellisissa muutoksissa ja siksi sen sopimista lyhyemmäksi kuin kaksi kuukautta on harkittava tarkoin. Kahta kuukautta pitempikin irtisanomisaika voi olla kohtuullinen esimerkiksi päätoimisen perhehoitajan kohdalla tai silloin, kun perhehoitaja joutuu tekemään taloudellisia ratkaisuja (esim. palkaton vapaa) perhehoidon alussa huostaanottohakemuksen ollessa vielä hallinto-oikeudessa. Irtisanomisajalta kuuluu maksaa palkkio riippumatta siitä, asuuko lapsi perhehoitajan luona sekä kulukorvaus, jos lapsi asuu perhehoitajan luona.

Toimeksiantosopimuksen purkaminen

Jos perhekoti tai siellä annettava hoito todetaan valvonnan yhteydessä sopimattomaksi tai puutteelliseksi, hoidon järjestämisestä vastaavan kunnan tulee pyrkiä saamaan aikaan korjaus. Jos puutetta ei korjata asetuksessa määrääjässä tai jos puutetta ei voida korjata ilman kohtuutonta vaivaa tai kohtuullisessa ajassa, toimeksiantosopimus voidaan purkaa välittömästi.²⁶⁷

12.2 Sopimus perhehoidon antamisesta

Kunnan ja yksityisen perhehoidon tuottajan välisessä sopimuksessa perhehoidon antamisesta tulee sopia:

1. perhehoidosta maksettavasta korvauksesta;
2. perhehoidossa olevan kalenterikuukausittaisen käyttövarojen maksamisesta;
3. perhehoidossa olevan yksilöllisistä tarpeista johtuvien erityisten kustannusten korvaamisesta;
4. hoidon arvioidusta kestosta;
5. perhehoitajalle annettavasta valmennuksesta, työnohjauksesta ja koulutuksesta sekä näiden toteuttamisesta;
6. sopimuksen irtisanomisesta;
7. tarvittaessa muista perhehoitoa koskevista seikoista.

Sopimus ei voi olla ristiriidassa perhehoitajan ja kunnan välisen toimeksiantosopimuksen kanssa. Perhehoidosta tehty sopimusta tarkistetaan hoidon kestoa tai sisältöä koskevien muutosten vuoksi sekä myös, kun sen tarkistamiseen muutoin on aihetta.²⁶⁸

Tarvittaessa yksityinen palveluntuottaja voi palkata työntekijöitä työsuhteeseen ja myös tehdä edelleen sopimuksia palvelun tuottamiseksi. Yksityinen palveluntuottaja ei kuitenkaan voi tehdä perhehoitolain 10 §:n tarkoittamaa toimeksiantosopimusta perhehoitajan kanssa, vaan se on aina tehtävä kunnan ja perhehoitajan välillä. Huomioitavaa on, että kunta ei voi ulkoistaa sille sopimusosapuolena kuuluvaa harkintavaltaa, kuten hyvinvointi- ja terveystarkastusten sisällöstä ja määrästä päättämistä tai perhehoitajalle kuuluvien palkkioiden tai korvausten määrästä päättämistä.²⁶⁹ Kunta ja palveluntuottaja voivat kuitenkin sopia, että palveluntuottaja vastaa käytännössä toimeksiantosopimuksen velvoitteista koskien palkkion ja kulukorvauksen maksua.

²⁶⁶ Perhehoitolaki 12 §

²⁶⁷ Perhehoitolaki 12 §

²⁶⁸ Perhehoitolaki 11 §

²⁶⁹ STM (2017) Hyvä perhehoito –työryhmä. Perhehoitolain toimeenpanon tuki. Raportteja ja muistioita 2017:25.

Vaikka yksityinen palveluntuottaja, joka on tehnyt kunnan kanssa sopimuksen perhehoidon järjestämisestä, tekee edelleen sopimuksen kolmannen tahon kanssa perhehoidon varsinaisesta toteuttamisesta, koskee perhehoidon toteuttamista edelleen tietyt perhehoitolain säännökset. Näitä ovat esimerkiksi perhehoidon olosuhteita koskeva 5 §, perhehoitajan kelpoisuutta koskeva 6 § sekä hoidettavien määrää koskevat 7 § - 9 §. Sijoituksen tehnyt kunta on tällöinkin vastuussa perhehoitolain 23 §:ssä säädetystä perhehoidon toteutumisen valvonnasta. Yksityisten palveluntuottajien valvonnassa säädetään tarkemmin laissa yksityisistä sosiaalipalveluista (922/2011).

Työnantajan velvoitteita sääntelevät työsopimuslaki ja muu työoikeudellinen lainsäädäntö. Lisäksi yksityinen palveluntuottaja vastaa työnantajan velvoitteistaan sekä muista perhehoitolain mukaisista velvoitteista sen mukaan kuin perhehoitolaissa säädetään ja kunnan ja yksityisen palveluntuottajan välisessä sopimuksessa on sovittu. Työntekijän eläketurva järjestetään kuten muutoinkin yksityisellä sosiaalipalvelun alalla.²⁷⁰

Ammatillista perhehoitoa voidaan toteuttaa suoraan kunnan ja ammatillista perhehoitoa tuottavan yksityisen palveluntuottajan välisellä sopimuksella (sopimus perhehoidon järjestämisestä). Kunta voi myös tehdä ensin sopimuksen yksityisen sosiaalipalvelun tuottajan kanssa perhehoidon järjestämisestä ja tämän jälkeen kyseinen toimija tekee sopimuksen varsinaisen ammatillista perhehoitoa tuottavan toimijan kanssa.

²⁷⁰ STM (2017) Hyvä perhehoito –työryhmä. Perhehoitolain toimeenpanon tuki. Raportteja ja muistioita 2017:25. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3875-5>

13 Perhehoidon maksut, palkkiot ja korvaukset

13.1 Asiaksmaksu

Lastensuojelulain nojalla sijaishuoltona tai jälkihuoltona lapselle annetusta perhehoidosta aiheutuvien kustannusten korvaamiseksi voidaan periä vanhemmilta maksu, joka saa määrältään olla enintään lapsen elatusavun²⁷¹ suuruinen. Perimisen tulee kuitenkin olla perusteltua huomioiden vanhempien toimeentulon edellytykset ja huollolliset näkökohdat.

Kunta voi periä ja nostaa lapselle perhehoidon ajalta tulevat elatusavut perhehoidosta aiheutuvien kustannusten korvaamiseksi. Lastensuojelun perhehoidosta aiheutuneiden kustannusten korvaamiseksi kunta voi periä kohtuulliseksi katsottavan maksun myös muista lapsen tuloista, korvauksista ja saamisista, joita ovat lapsen eläkkeet, elinkorot, elatusavut, avustukset tai muut jatkuvat taikka kertakaikkiset tulot, korvaukset tai saamiset²⁷².

Asiaksmaksun periminen lapselta voi saattaa sijaisperheessä elävän lapsen eriarvoiseen asemaan muihin samassa perheessä asuviin lapsiin nähden. Asiaksmaksun periminen voi myös asettaa sijoitetut lapset ryhmänä eriarvoiseen asemaan suhteessa niihin suomalaisiin lapsiin, joita ei ole sijoitettu. Siksi asiaksmaksun perimistä sijoitetulta lapselta tai nuorelta esim. hänen palkkatulostaan tulee harkita erittäin tarkasti.

Itsenäistymisvarojen kerryttämisestä kerrotaan luvussa 8.3.

13.2 Käynnistämiskorvaus ja tutustumisesta aiheutuvat kulut

Perhehoitajalle maksetaan hoidon käynnistämisestä aiheutuvista tarpeellisista kustannuksista korvaus (käynnistämiskorvaus), jonka suuruus on perhehoidossa olevaa lasta kohti enintään 3012,25 euroa vuonna 2021²⁷³. Käynnistämiskorvaus kattaa esimerkiksi huonekaluhankinnat ja lasten hoidossa tarvittavat tarvikkeet. Korvaus kattaa myös apuvälineet ja muutostyöt, joita ei muuta kautta korvata.²⁷⁴

Kunta ja tuleva perhehoitaja sopivat niiden kulujen korvaamisesta, joita aiheutuu lapsen tutustumiskäynneistä. Lainsäädännössä ei ole erikseen säännöksiä näistä kuluista. Tutustumisjakson ajalle on mahdollista tehdä sopimus lyhytaikaisesta ja/tai osavuorokautisesta perhehoidosta.

13.3 Hoitopalkkio

Perhehoitajalla on oikeus saada hoidosta palkkiota (hoitopalkkio). Toimeksiantosopimuksessa voidaan sopia, ettei hoitopalkkiota makseta vain silloin, kun perhehoitaja jostain syystä kieltäytyy vastaanottamasta palkkiota. Tällöin on kuitenkin varmistettava perheen toimeentulo ja muu riittävä tuki.

Hoitopalkkiota maksetaan perhehoidossa olevaa lasta kohti kalenterikuukaudessa vähintään 826,90 euroa vuonna 2021.²⁷⁵ Palkkion vähimmäistaso on määritelty laissa sen suuruiseksi, että perhehoitajalle kertyy sen perusteella mm. eläkettä. Toimeksiantosuhteisena perhehoitajana toimimista voidaan verottaa tuloverolain mukaisena tulonhankkimistoimintana tai elinkeinotulon verottamisesta annetun lain mukaisena elinkeinotoimintana²⁷⁶.

²⁷¹ Määräytyy lapsen elatuksesta annetun lain (704/1975) mukaan

²⁷² Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista (1992/734) 7 § 1–2 momentti ja 14 §.

²⁷³ Perhehoitolaki 18 § ja STM:n kuntainfo ”Perhehoidon palkkiot ja korvaukset vuonna 2021”. STM vahvistaa palkkiot ja korvaukset vuosittain.

²⁷⁴ STM (2017) Hyvä perhehoito –työryhmä. Perhehoitolain toimeenpanon tuki. Raportteja ja muistioita 2017:25. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3875-5>

²⁷⁵ Perhehoitolaki 16 § 1 momentti ja STM:n kuntainfo ”Perhehoidon palkkiot ja korvaukset vuonna 2021”.

²⁷⁶ Verohallinnon ohje VH/1299/00.01.00/2020 Perhehoitajan verotus <https://www.vero.fi/syventavat-vero-ohjeet/ohje-hakusivu/62203/perhehoitajan-verotus/>

*Hoitopalkkion määrän tulee vastata lapsen hoidettavuutta ja sitä arvioidessa tulee ottaa huomioon toiminnan luonne. Hoidettavuudella viitataan lapsen toimintakyvyn, hoidon sitovuuden ja yksilöllisten tarpeiden huomioimiseen. Kunnat tyypillisesti porrastavat hoitopalkkioiden määrää useampaan palkkioluokkaan sillä perusteella, kuinka vaativaksi ja perhehoitajaa sitovaksi hoidon on arvioitu muodostuvan. Riittävän suuruisella hoitopalkkiolla voidaan mahdollistaa perhehoitajan ryhtyminen päätoimiseksi perhehoitajaksi. Hoitopalkkion suuruudella voidaan vaikuttaa myös siihen, että hoitotarpeen edellyttäessä perhekodissa on mahdollista hoitaa vain yhtä lasta tai pienempää lapsiryhmää.*²⁷⁷

Kunnilla ja palveluntuottajilla on omat porrastukset sekä arvioinnin perusteet minimin ylittävän hoitopalkkion määrittelyyn. Vaihtelut palkkioissa ovat hyvin suuria eri kuntien välillä.

Periaatteita hoitopalkkioiden määrittelyssä²⁷⁸:

- Perhehoitajien tuen tarpeisiin ei ensisijaisesti vastata ylimääräisellä rahallisella korvauksella vaan tarkoituksenmukaisella ja riittävän vankalla ohjauksella, tuella ja palveluilla.
- Perhehoitajan toimintaedellytykset tulee mahdollistaa ja toimeentulo varmistaa myös erityisen sitovan lapsen hoidossa. Tämä mahdollistetaan riittävän suuruisella hoitopalkkiolla.
- Hoitopalkkion tulee olla sen suuruinen, että se houkuttelee perhehoitajiksi soveltuvia henkilöitä ryhtymään perhehoitajiksi.
- Yhteinen arviointi ja sopiminen palkkion määrästä minimin ylittävältä osalta toteutetaan kunnan edustajan ja perhehoitajan välisessä vuoropuhelussa. Lähtökohtina palkkion määrän arviointiin toimivat lapsen hoidon sitovuus ja vaativuus sekä perhehoitajan kokonaistilanne.
- Riittävän suuri palkkio maksetaan vaativasta ja sitovasta lapsen hoidosta mahdollistaen taloudellisesti sen, että lapsi voi olla ainut hoidettava lapsi perheessä, mikäli se on hänen etunsa mukaista.

Kunta voi aina harkintansa mukaan tukea perhehoidon osapuolia lakiin kirjattua suuremmilla korvauksilla.

13.4 Kulukorvaus

Perhehoitajalle maksetaan perhehoidossa olevan lapsen hoidosta ja ylläpidosta aiheutuvista kustannuksista *todellisten kustannusten mukainen korvaus* (kulukorvaus), kuitenkin vähintään 424,16 (vuonna 2021) euroa perhehoidossa olevaa lasta kohti kalenterikuukaudessa, jollei toimeksiantosopimuksessa ole toisin sovittu.²⁷⁹

Kulukorvaus kattaa perhehoidossa olevan ravinnosta, asumisesta, harrastuksista, henkilökohtaisista tarpeista ja muusta elatuksesta aiheutuvat tavanomaiset menot sekä ne tavanomaiset terveydenhuollon kustannukset, joita muun lainsäädännön nojalla ei korvata. Lisäksi kulukorvaus sisältää lapselle tai nuorelle hänen omaan käyttöönsä annettavat käyttövarat.²⁸⁰

Periaatteita kulukorvauksen määrittelyssä:²⁸¹

- Kulukorvauksen määrän tulee olla sellainen, että perhehoidossa olevan lapsen tai nuoren tasavertainen asema sijaisperheessä ja lähiyhteisössä toteutuu.
- Koska lapsen kulutus kasvaa hänen kasvaessaan, kulukorvaus porrastetaan lapsen iän ja kulutustason mukaisesti esim. kolmen luokan mukaisesti. Leikki-ikäisen kohtuullisiksi menoiksi

²⁷⁷ STM (2017) Hyvä perhehoito –työryhmä. Perhehoitolain toimeenpanon tuki. Raportteja ja muistioita 2017:25. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3875-5>

²⁷⁸ Konsensuskokouksessa 30.10.2018 sovittu

²⁷⁹ Perhehoitolaki 17 § ja STM:n kuntainfo ”Perhehoidon palkkiot ja korvaukset vuonna 2021”.

²⁸⁰ Perhehoitolaki 17 § 2 momentti; käyttövaroista tarkemmin luvussa 7.5.

²⁸¹ Konsensuskokouksessa 30.10.2018 sovittuja

arvioitiin vuonna 2018 keskimäärin 217 euroa kuukaudessa, kun 13–17-vuotias teini-ikäinen kuluttaa kolminkertaisen summan eli noin 600 euroa kuukaudessa.²⁸²

Ilman erityistä raportointia kulukorvaukseen sisältyvät asuminen ja siihen liittyvät kulut, ruoka, vaatteet, hygieniatuotteet, käsikauppalääkkeet, satunnaisten sairauksien reseptilääkkeet, perusterveydenhuollon poliklinikkamaksut, lapsen puhelu- ja tiedonsiirtokustannukset sekä tavanomaiset harrastukset.

Kulukorvauksena ei makseta eivätkä siihen kuulu kunnan erikseen kustannettavat palvelut (esim. päivähoito, iltapäiväkerhot tms.), jotka hoidetaan kunnassa ensisijaisesti myöntämällä maksuvapautus palveluista. Jos sijoittajakunta on eri kuin asuinkunta, sijoittajakunta hakee maksuvapautuksen tai antaa maksusitoumuksen.

Kulukorvaus ei aina kata kaikkia lapsen hoidosta aiheutuvia kuluja, vaikka näin kuuluisi lain mukaan olla. Perhehoitolain mukaan kulukorvauksen lisäksi maksetaan erikseen yksilöllisistä tarpeista johtuvat terapian ja terveydenhuollon sekä alle 21-vuotiaan lapsen tai nuoren opinnoista aiheutuvat erityiset kustannukset, joita muun lainsäädännön nojalla ei korvata. Näiden lisäksi voidaan korvata lomanvietosta johtuvat ja erityisen harrastuksen tai harrastusvälineiden aiheuttamat ja muut jatkuvaluontoiset tai kertakaikkiset erityiset kustannukset.²⁸³ Perhehoitaja voi myös hakea verottajalta vähennystä todellisten kulujen perusteella²⁸⁴.

13.5 Muut etuudet

Viranomaisella on ohjaus- ja neuvontavelvollisuus. Erilaisiin etuuksiin liittyvät reunaehdot saattavat muuttua nopeallakin aikataululla, joten kunnan kannattaa ensisijaisesti ohjata lasta, vanhempaa ja perhehoitajaa tiedon lähteelle. Ajantasaisia tietoja löytyy esim. KELAn internet-sivuilta. Tietoa Kelan maksamista etuuksista löytyy myös Perhehoitoliitto ry:n kautta esim. ”Hyvää perhehoitoa. Toimeksiantosopimussuhteisen perhehoidon tietopaketti”.

13.6 Vakuutukset

Sijoittajakunnalla ei ole lakisääteistä velvoitetta ottaa vakuutuksia perhehoidossa olevalle lapselle (esim. tapaturma- tai vastuuvakuutusta). On kuitenkin suositeltavaa, että sijoittava kunta ottaa esim. ryhmämuutoisen tapaturmavakuutuksen sijoitetuille lapsille.

Lapsen aiheuttamaa vahinkoa sijaisperheessä tarkastellaan lähtökohtaisesti yleisten vahingonkorvausperiaatteiden kannalta. Siten vahingon korvaamisesta vastaa ensisijaisesti vahingon aiheuttaja. Alaikäisen osalta on kuitenkin huomioitava hänen ikänsä ja kehitystasonsa sekä perhehoitajan valvontavastuu lapsesta sekä sijoittajan vastuu perhehoidon järjestäjänä. Pienten vahinkojen osalta voidaan esim. sopia, että lapsi työsuorituksellaan korvaa vahingon, jos tätä voidaan kasvatuksellisessa mielessä pitää kohtuullisena. Käytövaroja ei saa pidättää ilman, että tästä on sovittu lapsen, huoltajan ja sosiaalityöntekijän kanssa.²⁸⁵ Vahingonkorvausta voidaan sovittaa, jos korvausvelvollisuus harkitaan kohtuuttoman raskaaksi ottaen huomioon vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuus ja muut olosuhteet²⁸⁶.

On suositeltavaa, että perhehoitaja ottaa laajennetun kotivakuutuksen ja on tietoinen sen ehdoista. Perheeseen sijoitetun lapsen omaisuus sisältyy lähtökohtaisesti perhehoitajan koti-irtaimiston vakuutukseen. Edellytyksenä kuitenkin on, ettei kyseessä ole lyhytaikainen tai tilapäinen perhehoito. Vakuutus sopimusta tehtäessä on syytä sopia vakuutuksen ehdoista mahdollisimman tarkasti tai tarkistaa jo tehdyn vakuutus sopimuksen ehdot omasta vakuutusyhtiöstä. Esimerkiksi oman kotivakuutuksen osalta on tärkeää selvittää,

²⁸² [Mitä eläminen maksaa 2018](#) (Lehtinen, Anna-Riitta; Aalto, Kristiina). Helsingin yliopisto.

²⁸³ Perhehoitolaki 17 § 3 ja 4 mom

²⁸⁴ <https://www.vero.fi/syventavat-vero-ohjeet/ohje-hakusivu/62203/perhehoitajan-verotus3/>

²⁸⁵ Asiasta tarkemmin: Rätty, Tapio (2015). Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Edita. s. 509–510.

Myös AOA 10.10.2012, 3572/4/11.

²⁸⁶ Sovittelusta lisää THL:n verkkosivuilla: <https://thl.fi/fi/palvelut-ja-asiointi/valtion-sosiaali-ja-terveydenhuollon-erityispalvelut/rikos-ja-riita-asioiden-sovittelu>

tuleeko kaikki perheenjäsenet luetella vakuutus sopimuksessa ja millainen on tilapäisesti tai osavuorokautisesti perhehoitoon sijoitettujen lasten vastuuvakuutus turva.

Sijoittava kunta vakuuttaa perhehoitajat perhehoitajan tehtävässä tapahtuvan tapaturman ja siinä ilmeneen ammattitaudin varalta työtapaturma- ja ammattitautilain mukaisella vakuutuksella²⁸⁷. Työtapaturmana pidetään tapaturmaa, joka on sattunut perhehoitajalle perhehoitajan tehtävässä tai siihen liittyvissä olosuhteissa, jotka on määritelty laissa. Perhehoitajan tehtävässä tapahtuneen tapaturman lisäksi perhehoitaja on oikeutettu saamaan korvausta myös ammattitaudista. Työtapaturma- ja ammattitautilain mukaiset korvaukset koskevat sairaanhoitoa (lääkärin antama tai määräämä hoito, lääke-, proteesi-, ja apuvälinekulut sekä erityisessä laitoksessa annettava pysyvä hoito), päivärahaa, tapaturmaeläkettä, kuntoutusta ja kuntoutusrahaa, haittarahaa, erilaisia lisiä, kuten hoitotuki ja vaatelisiä, perhe-eläkettä sekä hautausapua.

13.7 Perhehoidon maksujen valtakunnallinen vertailu

Osana tämän asikirjan koostamista pyrittiin yhteistyössä perhehoidon toimijoiden kanssa sopimaan valtakunnallisesti yhtenäisemmistä käytännöistä ja periaatteista perhehoidon maksuihin liittyen. Työ osoittautui kuitenkin erittäin haasteelliseksi. Yhdenmukaistamisen tarpeesta vallitsee THL:n näkemyksen mukaan laaja yksimielisyys perhehoidon kentällä, mutta eri toimijoiden käytännöt ovat tällä hetkellä niin kaukana toisistaan, että yhtenäistämisen ehdotuksen tekeminen osoittautui tämän työn puitteissa mahdottomaksi tehdä. Konsensuskokouksessa (31.10.2018, liite 1) asiassa päästiin alkuun sopimalla yhteisistä periaatteista. Jatkotyön pohjaksi toteutettiin vertailu eri kuntien käytännöistä vuonna 2018 (liite 2). THL suosittelee, että kunnat jatkavat yhteistyötä maksujen yhtenäisen valtakunnallisen tason määrittelemiseksi siten, että se vahvistaa perhehoidossa olevien lasten yhdenvertaisuutta.

²⁸⁷ Perhehoitolaki 20 § 2 momentti, työtapaturma- ja ammattitautilaki (459/2015)

14 Kunnille suunnattuja apukysymyksiä toimintaohjeen laadintaan

Kunnan omaa toimintaohjetta laadittaessa voi käyttää hyödyksi seuraavia kysymyksiä. Kunnan toimintaohjeeseen liitetään toimeksiantosopimus pohja, sijaishoitajan toimeksiantosopimus pohja sekä keskeiset yhteystiedot myös kriisitilanteita varten.

Luku 2

- Miten kunnassa huolehditaan lasten osallisuuden toteutumisesta yksilöinä omassa asiassa kaikissa perhehoidon vaiheissa?
- Miten seurataan, että lasten oikeuksista ja oikeusturvakeinoista tiedotetaan systemaattisesti perhehoidossa?
- Minkälaisissa tapauksissa lapsille haetaan edunvalvojaa?

Luku 3

- Kenen vastuulla kunnassa on johtaa, seurata ja kehittää lastensuojelun perhehoidon kokonaisuutta?
- Miten kunta varmistaa, että päätökset, sopimukset ja toimintakäytännöt tuottavat lapsille ja heidän perheilleen turvallisuuden, jatkuvuuden ja osallisuuden kokemuksia?
- Miten kunta varmistaa, että perhehoidon palvelujen hankinta tukee yksilöllisiin tarpeisiin vastaavan perhehoidon toteutumista?
- Miten kunta varmistaa että lasten asioista vastaavien sosiaalityöntekijöiden asiakasmäärä on kohtuullinen ja mahdollistaa jokaisen perhehoidossa olevan lapsen tuen ja valvonnan?
- Miten riittävä moniammatillinen tuki varmistetaan perhehoidon työntekijöille?
- Miten kunta huolehtii työntekijöiden perhehoidon erityisosaamisesta?
- Kuka kunnassa vastaa kokemusasiantuntijatoiminnan toteuttamisesta ja kehittämisestä?

Luku 4

- Miten kunta varmistaa ennakkovalmennettujen perhehoitajien riittävyyden? Miten kunta varmistaa, että erilaisiin kielellisiin ja kulttuurisiin tarpeisiin vastaavia sijoituspaikkoja on tarjolla?
- Miten lapsen edun toteutuminen varmistetaan, mikäli lapsi sijoitetaan ennakkovalmentamattomaan (läheissijais)perheeseen?
- Miten perheeseen ennakkovalmennuksen jälkeen liittyvien aikuisten valmennus toteutetaan (uusperheet)?
- Miten perheessä jo asuvia lapsia kuullaan ja miten heitä valmistetaan perhehoidon alkamiseen?
- Miten ammatillisten perhehoitajien ennakkovalmennus järjestetään?
- Kuka vastaa perhehoitajien odotusajan toiminnasta, koulutuksesta ja vertaistuesta?

Luku 5

- Miten lapsen vaiheittainen siirtyminen perhekotiin järjestetään?
- Miten lapsen turvallisuuden tunnetta tuetaan erilaisissa sijoittamisen tilanteissa (vrt. lyhytaikainen/pitkäaikainen, sukulais/vieras)?
- Miten huolehditaan lapsen historian siirtymisestä lapsen mukana?
- Miten lapsi saa yhteyden omaan sosiaalityöntekijäänsä?
- Miten usein lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä vähintään tapaa lasta?
- Minkälaiset digitaaliset välineet kunta tarjoaa sijoitetuille lapsille yhteydenpitoa varten?
- Miten varmistetaan, että perhehoitajat ymmärtävät tavanomaisten kasvatuksellisten keinojen ja rajoitustoimenpiteiden eron?
- Miten tuetut ja valvotut tapaamiset järjestetään?
- Miten ja kenen toimesta koulupaikkaa haetaan?

- Miten tarpeellisten tietojen luovuttaminen koululle järjestetään?
- Missä ja miten sovitaan koulunkäyntiin tai varhaiskasvatukseen liittyvistä käytännöistä (esim. Wilman käyttö)
- Miten lapsen harrastustoimintaa tuetaan?
- Miten lapsen oikeus pankkiasiointiin turvataan?

Luku 6

- Kuka/mikä taho kunnassa vastaa perhehoitajan tuesta? Miten tuki ja palvelut järjestetään?
- Miten perhehoitajien työnohjaus ja täydennyskoulutus järjestetään?
- Miten hyvinvointi- ja terveystarkastukset on järjestetty kunnassa?
- Miten sijaisperheen sisarusuhteita tuetaan perhehoidon eri vaiheissa?
- Kuka/mikä taho kunnassa vastaa vanhemman ja hänen perheensä tuesta? Miten tuki ja palvelut järjestetään?
- Miten eri osapuolten vertaistukitoiminnan saatavuus ja toteutuminen on varmistettu?

Luku 7

- *Miten kunta ohjeistaa sijaisperheitä ja ammatillisia perhekoteja turvallisuuden suunnittelussa?*
- *Miten sijoitetun lapsen ja sijaisperheen muiden jäsenten psyykkisen turvallisuuden toteutuminen varmistetaan?*
- *Miten kunta ohjeistaa perhehoitajia tiedon antamisesta, salaamisesta ja säilyttämisestä?*
- *Miten ja kuinka usein perhehoitaja toimittaa tietoa lapsen asioista vastaavalle työntekijälle?*
- *Mihin perhehoitajan tukea ja sen suunnittelua koskeva tieto kirjataan?*
- *Miten kunta auttaa ja tukee perhehoitajaa, jos lapsen olinpaikka turvallisuussyistä salataan?*
- *Miten sijaisperhettä tuetaan kriisissä ja tulevaisuuden suunnittelussa?*
- *Kenen vastuulle kuuluu järjestää tukea vanhemmalle, perhehoitajalle ja lapsen sisaruksille/sijaissisaruksille kriisitilanteissa?*

Luku 8

- Miten kunta huolehtii lapsen pysyvyyden ja jatkuvuuden kokemuksesta sijaishuoltopaikan muuttuessa tai jälleenyhdistämistilanteissa?
- Miten kunta huolehtii lapsen oikeudesta pitää yhteyttä sijoituksen aikana läheisiksi muodostuneisiin ihmisiin?
- Minkälaista tukea kunnalla on tarjolla jälleenyhdistämistilanteessa?
- Milloin perhehoidon jatkuminen jälkihuoltona on mahdollinen?
- Minkälaisia palveluja ja tukitoimia jälkihuollon päättymisen jälkeen tarjotaan?
- Minkälaisissa tilanteissa sosiaalityöntekijä avaa keskustelun adoption mahdollisuudesta eri osapuolten kanssa?

Luku 9

- Miten kunnan sijaishuolto on organisoitu siten, että yhteistyö muiden kuntien ja muiden valvontaviranomaisten kanssa on sujuvaa?
- Miten kunta käytännössä ohjauksella ja valvonnalla tukee lasten yhdenvertaisuutta sijaisperheissä?
- Miten varmistetaan, että perhehoidossa oleva lapsi saa yhteyden omaan sosiaalityöntekijäänsä?
- Miten varmistetaan, että lapsi tietää kenen muun puoleen hän voi tarvittaessa kääntyä?
- Miten varmistetaan työntekijöiden valvontaan liittyvä osaaminen?
- Miten lapsia, perhehoitajia ja vanhempia ohjataan ja neuvotaan muistutuksen ja kantelun tekemisessä?

Luku 10

- Kuka kunnassa vastaa sijoitetun lapsen vanhemman tuen järjestymisestä?
- Miten vanhemman osallisuus varmistetaan?

- Miten kunta varmistaa, että lapsen asioista vastaavien ammattilaisten ja vanhemman kanssa työskentelevien ammattilaisten yhteistyö on sujuvaa?

Luku 11

- Kenelle perhehoitaja ilmoittaa muutoksista?
- Miten ja kuinka usein perhehoitaja raportoi?
- Miten perhehoitajia ohjeistetaan salassapidon ja vaitiolovelvollisuuden toteuttamisessa?
- Miten perhehoitajan ja hänen perheensä yksityisyyden suojasta huolehditaan?
- Miten perhehoitaja voi tehdä tietopyynnön?
- Millä kaikilla tavoilla perhehoitajan vapaan aikainen sijaishoito on mahdollista järjestää eri perhehoidon muodoissa? Mitkä ovat vapaan pitämisen reunaehdot (kuinka monta päivää kerrallaan, etukäteen vai jälkikäteen, minkä ajanjakson sisällä jne).
- Jos perhehoitaja ei käytä oikeuttaan vapaaseen, miten häntä avustetaan rahallisesti vapaan järjestämisessä itse?
- Voiko vapaan vaihtaa muuhun jaksamista edistävään palveluun, esim. siivoukseen tai kauppakasipalveluun?
- Voiko perhehoitaja järjestää itselleen lisävapaata läheisverkostonsa avulla ja kuluista vastaamalla?

Luku 12

- Kuinka toimeksiantosopimuksen tarkistaminen tapahtuu?
- Miten toimeksiantosopimusten muutosneuvottelut toteutetaan? Millaisia siirtymäaikoja muutosten osalta noudatetaan?
- Miten toimeksiantosopimuksen noudattamista valvotaan? Mitä seuraamuksia on, jos osapuolet eivät noudata toimeksiantosopimusta?
- Mikä on kunnallisen toimintaohjeen ja toimeksiantosopimusten sekä muitten sopimusten päivittämisen suhde toisiinsa?
- Miten vastuista sovitaan, jos lapsi tai nuori vierailee tulevassa sijaisperheessään ennen toimeksiantosopimuksen allekirjoittamista?
- Miten toimeksiantosopimus irtisanotaan?
- Mitä kunnan ja perhehoidon yksityisen palveluntuottajien vastuunjaosta on sovittu?

Luku 13

- Miten lapsen oikeus yhdenvertaisuuteen huomioidaan asiakasmaksun perimisessä?
- Mitä tutustumiskäyntien korvaamisesta on sovittu?
- Miten hoitopalkkio määräytyy kunnassa? Millä kriteereillä?
- Miten palkkioista ja muista korvauksista sovitaan?
- Mitä korvauksia perhehoitajalle maksetaan silloin, kun hän on osittain tai kokonaan estynyt hoitamaan tehtäväänsä?
- Miten kulukorvauksen maksu määräytyy eri sijaishoitojärjestelyjen mukaan ja perhehoidon eri muodot huomioiden.
- Miten perhehoitajaa informoidaan hänen sosiaali- ja eläketurvastaan?
- Miten eläkkeelle siirtymisestä sovitaan?
- Missä tilanteessa perhehoitajan tulee ilmoittaa sairastumisestaan? Kenelle? Milloin hän tarvitsee sairauslomatoistuksen?
- Maksetaanko perhehoitajalle hoitopalkkio sairauspäivärahan omavastuuajalta?
- Minkälaisia muita vakuutuksia kunta ottaa sijoitetuille lapsille ja perhehoitajille?
- Kuka korvaa omavastuun, jos sijoitettu lapsi tai nuori rikkoo perhekodin irtaimistoa tai vahingoittaa jonkun toisen omaisuutta?

Liite 1. Konsensuslausuma

Konsensuslausuma lastensuojelun perhehoidon yhteisesti sovituista periaatteista ja toimintakäytännöistä

I TAUSTAA

Helsingissä järjestettiin 30.10.2018 lastensuojelun perhehoidon konsensuskokous osana hallituksen kärkihankkeen Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) lastensuojelun kehittämistyötä. Tilaisuuteen osallistui noin 50 perhehoidon toimijaa, jotka edustivat mm. kuntia (tulevia maakuntia), palveluntuottajia ja perhehoitajia. Tätä alun perin kokouksen taustamateriaaliksi laadittua asiakirjaa on muokattu kokouksessa käytyjen keskustelujen pohjalta. Kokouksen tavoitteena oli sopia yhtenäisistä toimintatavoista, joista syntyy yhteisymmärrys tai vähintään jonkinasteinen yksimielisyys keskeisten perhehoidon maakunnallisten toimijoiden kesken. Asiakirjan osassa II on kirjattu ne toimintakäytännöt, joista kokouksessa päästiin laajaan yhteisymmärrykseen (konsensus) ja joista ei ole velvoittavaa kansallista lainsäädäntöä tai muita säädöksiä²⁸⁸.

Kokouksen ja asiakirjan tavoitteena on vahvistaa lastensuojelun sijaishuollon perhehoidossa olevien lasten yhdenmukaista kohtelua.

LAPE-muutosohjelmassa 13 maakunnallista hanketta kehittää tällä hetkellä (2017–2018) perhehoidon kokonaisuutta ja ne ovat jo aloittaneet maakunnallisesti yhtenäisten toimintatapojen sopimisen ja toimintaohjeiden laatimisen. THL on tukenut tätä maakunnallisten hankkeiden kehittämistyön toimeenpanoa ja valmisteilla oleva perhehoidon mallitoimintaohje on tarkoitettu toimimaan tulevien maakuntien (tai muiden yhteenliittymien) oman toimintaohjeen laatimisen tukena. Tässä konsensuskokouksessa sovitut yhteiset toimintakäytännöt sisällytetään tähän myöhemmin syksyllä 2018 valmistuvaan kuntien yhteiseen suositukseen maakunnallisten toimintaohjeiden sisällöksi.

Perhehoitoon sijoitettujen lasten yhdenvertainen oikeus laadukkaaseen perhehoitoon tulee toteutua riippumatta siitä, missä maakunnassa he asuvat, mihin maakuntaan heidät on sijoitettu tai kenen toimesta palveluja tuotetaan. Tästä syystä LAPEn aikana on noussut esille monia toimintakäytäntöihin liittyviä asioita, joissa ei ole toivottu vain maakuntien sisäistä, vaan myös kansallista yhdenmukaisuutta.

Tarve yhtenäisiin käytäntöihin on ollut ajankohtainen jo pitkään. STM on perhehoitolain toimeenpanon tueksi (2017) laatinut raportin ”Hyvä perhehoito –työryhmä. Perhehoitolain toimeenpanon tuki”. Asiantuntijat ja perhehoidon kentän toimijat ovat tämän lisäksi peräänkuuluttaneet kansallista ohjausta ja tarkennuksia lainsäädäntöön.

1980-luvulla lastensuojelulain ja perhehoidonkin ohjaus perustui sosiaalihuollon yleiskirjeisiin. Ensimmäisen perhehoitoa kokoavan lain (1.7.1992 voimaan tullut perhehoitajalaki ja -asetus) toimeenpanon tueksi STM antoi linjaukset ja ohjeet sen soveltamiseksi. Näissä ohjeissa täsmennettiin esimerkiksi hoitopalkkioiden ja -korvausten määrää koskevia luokituksia, jotka elävät edelleen joillain seuduilla ajan myötä muuntuneina. Perhehoitolain säätämisen (2015) ja lakiin tehtyjen muutosten (2016) myötä kansallisista Valviran luomista aluehallintovirastojen yhdenmukaisiin käytäntöihin ohjaavista linjauksista on luovuttu, ja lähtökohtana on pitäytyminen lakitason ohjauksessa. Tämä on lisännyt kirjoa kuntien käytäntöjen välille.

Konsensuslausuman tarve voidaan paikantaa tähän jatkumoon ja osaksi perhehoidon kehittämistyötä. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa laadittiin syksyllä 2016 perhehoidon tutkimuskatsaus sekä laajan

²⁸⁸ Esim. YK:n lapsen oikeuksien sopimus ja sen yleiskommentit.

ja moniäänisen työryhmätyöskentelyn tuloksena mallinnusraportti ”Lasten ja perheiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaava perhehoito: Kohti perhehoidon laadun vahvistamista” (Heino & Säles 2017). Työpajaprosessin aikana nousi uudelleen esille kentän vahva toive kansallisista linjauksista koskien käytäntöjä. Tämä asiakirjaa nojaa vahvasti raportin esille tuomiin tarpeisiin ja ehdotuksiin. Tästä tilanteesta on yhdessä perhehoidon maakunnallisten toimijoiden kanssa päätetty lähteä hakemaan kansallista konsensusta joistakin toimintakäytännöistä, jotka edistävät perhehoidossa olevien lasten yhdenvertaista asemaa. Tämä lausuma keskittyy lastensuojelun sijaishuoltona järjestettävään perhehoitoon.

Lastensuojelun perhehoito

Lastensuojelussa perhehoito tarkoittaa lapsen hoidon, kasvatuksen ja muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä tehtävään hyväksytyssä perheessä. Hoito järjestetään perhehoitajan yksityiskodissa tai hoidettavan kotona. Perhehoidon tavoitteena on antaa perhehoidossa olevalle lapselle mahdollisuus kodinomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin sekä edistää hänen perusturvallisuuttaan ja sosiaalista kehitystään.²⁸⁹

Perhehoidon soveltuvuutta arvioitaessa tulee ottaa huomioon, minkälaisen kokonaisuuden perhehoitajan antama hoito muodostaisi yhdessä tarvittavien tukitoimien kanssa juuri tälle lapselle. Tukitoimilla tarkoitetaan tässä sekä lapselle ja hänen vanhemmilleen että sijaisperheelle annettavia tukitoimia. Lapsen sijaishuoltopaikan valinnan täytyy kuitenkin aina perustua yksilökohtaiseen lapsen edun harkintaan.²⁹⁰

Lastensuojelun perhehoitoa voidaan järjestää toimeksiantosuhteisena tai ammatillisena perhehoitona. Lastensuojelun laatusuositus (STM ja Kuntaliitto 2019) ohjaa perhehoidon järjestämistä ja sen mukaiset toimintaperiaatteet ovat turvallisuus, lapsen oikeus erityiseen suojeluun, osallisuus, avoimuus, luotettavuus, vuorovaikutus, lapsi- ja perhelähtöisyys sekä osaaminen.

Lapsen ja nuoren näkökulmasta perhehoidon kokonaisuutta ohjaa *turvallisuus, osallisuus, jatkuvuus ja ennustettavuus*. Näiden tulisi toteutua läpi koko prosessin erityisesti lasten ja nuorten mutta myös muiden osapuolten näkökulmasta. Sijaishuollossa jokaisen toimijan turvallisuuden tunnetta lisää tunne siitä, että saa olla osallisena itselleen tärkeissä asioissa ja että elinympäristö on ennakoitavissa oleva. Sijoituksen pysyvyyttä ei aina voida taata, mutta jatkuvuuden tunteen edistäminen ja pysyvyyden varmistaminen esim. ihmissuhteissa on usein mahdollista.

Lapsen oikeus ja etu

YK:n lapsen oikeuksien sopimus (LOS) on Suomessa saatettu voimaan lailla vuonna 1991. Sen mukaan kaikki lapset (alle 18-vuotiaat) ovat itsenäisiä yksilöitä, joilla on omat ihmisoikeudet. Lapsen etua on määriteltävä omassa lainsäädännössämme mm. laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, sosiaalihuoltolaissa ja lastensuojelulaissa.²⁹¹

Lapsen edun ensisijaisuus velvoittaa kaikkia lapsen kanssa työskenteleviä. Lapsen etu on arvioitava *yksilökohtaisesti* kyseessä olevan lapsen erityistilanteen ja lapsen erityispiirteiden mukaisesti. Arviointiin vaikuttavat esimerkiksi lapsen ikä ja kehitystaso: mitä kehittyneempi lapsi on, sitä enemmän on asetettava painoa hänen omille näkemyksilleen.

Perhehoitoa järjestäessä ja toteutettaessa lapsen etua on punnittava näiden valossa.

Lapsen oikeus läheisiin ihmissuhteisiin, pysyvyyteen ja jatkuvuuteen

Yksi tärkeimmistä kodin ulkopuolelle sijoitettuna olevan lapsen oikeuksista on oikeus pitää yhteyttä vanhempiinsa ja muihin hänelle läheisiin henkilöihin.²⁹² Kyseessä on lapsen oikeus ja sitä voidaan rajoittaa vain lain tarkoittamissa tilanteissa ja silloin kun se on lapsen edun mukaista.²⁹³ Lapsen oikeuteen pitää yhteyttä läheisiinsä liittyvä velvoite arvioida säännöllisesti perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuutta.²⁹⁴

²⁸⁹ Perhehoitolaki 1 §

²⁹⁰ Lastensuojelulaki 4.1 §

²⁹¹ LSL 4 § ja sosiaalihuoltolaki (1401/2014) 5 §, vrt. laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1 §

²⁹² Esim. LSL 4 § 3 mom ja 50 § ja LOS 9 (3) artikla

²⁹³ LSL 62 §

²⁹⁴ LSL 4 § 3 momentti ja 30 § 2 momentti, YK:n sijaishuollon ohjeet IV kappale

Lapsella on oikeus olosuhteiden ja ihmissuhteiden pysyvyyteen sekä jatkuvuuteen. Toistuvat kasvuympäristön muutokset vaarantavat lapsen kehitystä ja kykyä muodostaa kiintymyssuhteita. Perhehoidossa tulee turvata edellytykset kiintymyssuhteiden muodostumisille.²⁹⁵

Lapsen osallisuus

Lapsen osallisuus on turvattava kaikessa toiminnassa niin sijoitusta suunniteltaessa kuin sen aikana. Lapsen tulee siis saada ikänsä, kehitystasonsa ja toimintakykynsä mukaisesti ja tarvittavin tukitoimin (esimerkiksi tuetun päätöksenteon avulla) olla mukana tekemässä elämäänsä liittyviä suunnitelmia ja päätöksiä niin, että hänen tahtonsa ja etunsa on tiedossa ja otetaan huomioon.

Lapsen perusoikeus on saada vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa²⁹⁶. Näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toiminna. Perhehoidossa olevan lapsen oikeus osallistua velvoittaa mm. sosiaalityöntekijöitä maakunnassa ja perhehoitajaa.

II KONSENSUSKOKOUKSESSA 30.10.2018 YHTEISESTI SOVITTUJA TOIMINTAKÄYTÄNTÖJÄ

Perhehoitajan ennakkovalmennus

Ennakkovalmennus on lakisääteinen kaikille toimeksiantosuhteisiksi perhehoitajiksi ryhtyville. Valmennuksen tulee olla prosessinomainen ja sisältää arvioinnin soveltuvuudesta perhehoitajaksi. Ammatillisiksi (luvanvaraisiksi) perhehoitajiksi ryhtyville on tähän mennessä pilotoitu koulutusta, ja joillakin paikkakunnilla he ovat osallistuneet samaan valmennukseen kuin muutkin perhehoitajat. Vaikka laki ei suoranaisesti edellytä heiltä ennakkovalmennusta eikä sitä ole tällä hetkellä tarjolla, pidetään tärkeänä, että ammatilliseen perhehoitoon kehitetään räätälöityjä ennakkovalmennuksia, joihin maakunta voi ohjata heitä osallistumaan.

Myös ammatillisiksi (luvanvaraisiksi) perhehoitajiksi ryhtyvien tulisi käydä läpi prosessinomainen ennakkovalmennus.

Hoidettavien enimmäismäärä

Lapsella on oikeus tulla perheeseen, jossa hän saa riittävästi aikuisten huolenpitoa, hoivaa ja aikaa. Perhehoitajaksi voidaan hyväksyä vain, jos hoidettavan lapsen tarpeisiin pystytään vastamaan. Perhehoitolaki²⁹⁷ sallii hoidettavien enimmäismäärästä poikkeamisen, jos kyse on hoidon antamisesta sisaruksille tai saman perheen jäsenille. Tällöin voi perhekodissa tai ammatillisessa perhekodissa olla samanaikaisesti hoidettavaa useampi henkilö kuin 7 ja 8 §:ssä säädetään

Toimeksiantosuhteisen perhehoitajan tai ammatillisen perhekodin hoidossa olevien enimmäismäärästä ei pääsääntöisesti tulisi poiketa. Erityistilanteita, joissa poikkeamista voidaan harkita, ovat tietyn lapsen väliaikainen sijoittaminen hänelle tuttuun perheeseen tai vaara siitä, että jo perheeseen sijoitetun lapsen sisarus joutuisi eri paikkaan tai vastoin hänen etuaan esimerkiksi laitoshoidon.

Poikkeamistilanteissa on huomioitava, kuinka monelle lapselle luvanvaraisessa perhehoidossa on myönnetty lupa. Näissä tilanteissa voi olla perusteltua konsultoida asiassa luvan myöntänyttä aluehallintoviranomaista.

Maakunnan ja yksityisen palveluntuottajan väliset sopimukset

(Maa)kunnan tehtävänä on järjestää lasten tarpeita vastaavat perhehoitopalvelut. Palvelut voidaan järjestää omana toimintana tai hankkimalla palvelut ostopalveluna. Perhehoito perustuu joko toimeksiantosopimukseen perhehoitajan kanssa taikka sopimukseen ammatillisen perhehoidon järjestämisestä yksityisen perhehoidon tuottajan kanssa.

Toimeksiantosuhteisessa perhehoidossa palveluntuottaja voi vastata esimerkiksi perhehoitajien rekrytoinnista, valmennuksesta ja perhehoidon aikaisesta tuesta. Perhehoitoa koskeva toimeksiantosopimus tehdään kuitenkin aina suoraan perhehoitajan ja (maa)kunnan tai kuntayhtymän välillä. Sopimuksella perhehoidon järjestämisestä (maa)kunta ei voi siirtää viranomaistehtäviä palveluntuottajille. Lapsen hoidon, huolenpidon ja kasvatuksen toteutumisen valvonta perhehoidossa kuuluu aina lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

²⁹⁵ YK:n sijaishuollon ohjeet 60 artikla ja 87 artikla

²⁹⁶ LOS 12 artikla

²⁹⁷ Perhehoitolaki 9 § 1 momentti

kijälle.²⁹⁸ Perhehoidon kentällä toimii yhä enemmän (yksityisiä) perhehoidon palveluntuottajia, joiden tehtäviä ei lainsäädännössä ole tarkasti määritelty. Tämä vaatii selkiyttämistä.

(Maa)kunnan tai kuntayhtymän ja yksityisen perhehoidon tuottajan välisessä sopimuksessa perhehoidon antamisesta sovitut asiat eivät ulotu toimeksiantosuhteisiin perhehoitajiin vaan ainoastaan perhehoidon palveluntuottajaan (rekrytointi, valmennus, työnohjaus sekä muu perhehoitajille annettava tuki ja koulutus).

Maakunnat varmistavat, että hankinta- ja sopimuskäytännöt eivät vaaranna yksittäisten lasten edun toteutumista. Hankintakäytännöt eivät saa vaarantaa lapsen tai nuoren sijaishuoltopaikan pysyvyyttä tai hänen tarvitsemaansa hoitoa, eivätkä siten vaikuttaa esim. voimassa oleviin toimeksiantosopimuksiin. Lapsen yksilöllisiin tarpeisiin perustuva edun määrittely ja arviointi on aina tehtävä tapauskohtaisesti.

Lapsen ja sosiaalityöntekijän välinen yhteydenpito

Sijoittaja(maa)kunnan ja erityisesti vastuusosiaalityöntekijän tehtävänä on valvoa, että lapsen sijoitus perhehoitoon toteutuu lastensuojelulain mukaisesti ja lapsi saa sijoituksen aikana tarvitsemansa palvelut ja tukitoimet, jotka sijoitusmaakunnan on järjestettävä. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä vastaa siitä, että lapsen perhehoito järjestetään *lapsen yksilöllisten tarpeiden mukaisesti*. Hänen velvollisuutensa on myös huolehtia lapsen oikeudesta turvaan, huolenpitoon ja tasa-arvoiseen kohteluun perhehoidossa. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on siis valvottava kaikin puolin lapsen edun toteutumista²⁹⁹.

Näiden arviointi ei ole mahdollista ilman, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä säännöllisesti käy perhekodissa ja tapaa lasta henkilökohtaisesti.

Henkilökohtaisten tapaamisten lisäksi on tärkeää lisätä yhteydenpitoa. Vuorovaikutus lapsen ja sosiaalityöntekijän välillä tulisi olla mahdollisimman helppoa ja toteutettavissa lapsen toivomassa muodossa. Digitaalisuus on osa nykyarkea ja luonteva vuorovaikutuksen kanava. Vuorovaikutuksen tulee olla mahdollista ylläpitää eri kanavia pitkin yksilöllisten tarpeiden mukaisesti.

Lapsen yhteydenpitoa omaan vastuusosiaalityöntekijäänsä tuetaan varmistamalla sijoitetulle lapselle hänen ikänsä ja kehitystasonsa sen salliessa tarvittavat välineet digitaaliseen yhteydenpitoon (esim. älypuhelin tai tabletti) ja häntä tuetaan ja opastetaan sen käytössä. Maakunta ja lapsen asioista vastaava työntekijä vastaa siitä, että lapsella on tarvittava laite ja yhteydenpitoon luodut tietoturvalliset ratkaisut.

Lapsen käyttövarat

Perhehoitolain 17 §:n mukaan perhehoitajalle maksettava kulukorvaus sisältää lastensuojelulain (417/2007) nojalla perhehoitoon sijoitetulle lapselle tai nuorelle hänen omaan käyttöönsä mainitun lain nojalla annettavat käyttövarat

- alle 15-vuotiaalle määrä, joka vastaa hänen yksilöllistä tarvettaan
- 15 vuotta täyttäneelle lapselle tai nuorelle vähintään määrä, joka vastaa kolmasosaa kulloinkin voimassa olevasta elatustuen määrästä.

Lapselle maksettavia käyttövaroja ei ole tarkoitettu kattamaan lapsen koulunkäyntiä tai harrastuksia, vaan kyse on henkilökohtaisesta, taskurahan luonteisista varoista. Lapsella on oikeus itse päättää niiden käytöstä³⁰⁰.

Perhehoitajan tulee pitää kirjaa lapselle annettujen käyttövarojen maksamisesta ja siten huolehtia lapsen oikeusturvan toteutumisesta. Kirjaukset³⁰¹ on lähetettävä vuosittain tiedoksi lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

Perhehoidossa olevan lapsen tai nuoren tulee olla yhdenvertaisessa asemassa suhteessa muihin perhehoidossa oleviin lapsiin ja nuoriin. Tasavertaisuuden on toteuduttava myös tietyssä sijaisperheessä elävien lasten kesken sekä lasten ja nuorten arkiyhteisöissä kuten varhaiskasvatuksessa ja koulussa. Lapsen käyttövaroihin liittyen yhteiset toimintakäytännöt vahvistavat lapsen yhdenvertaisuutta sijaisperheessä suhteessa perheen lapsiin sekä suhteessa lähiyhteisössä vallitseviin tapoihin ja vähentävät siten eriarvoisuuden kokemuksia.

²⁹⁸ LSL 24 § 1 momentti

²⁹⁹ LSL 24 § 1 mom

³⁰⁰ LSL 55 § 3 mom

³⁰¹ LSL 55 § 4 mom

Alle 15-vuotiaiden perheeseen sijoitettujen lasten ja biologisten lasten käyttövarojen (esim. viikkoraha) suuruuden määrittelyperusteet (esim. iän mukaan) ovat kaikille lähtökohtaisesti samat.

Mikäli 15 vuotta täyttäneille lapsille maksetaan käyttövaroja yli lastensuojelulaissa säädetyn minimin, maksetaan ne lähtökohtaisesti samoin määrittelyperustein kuin perheen muille lapsille.

Tavoitteena on, että kaikki perheen lapset ovat samassa asemassa käyttövarojen suhteen. Mikäli lasten yksilölliset tarpeet vaativat erillISRatkaisuja, tulee perusteiden olla määriteltynä ja lasten tiedossa.

Perhehoidon maksut

Perhehoidon maksut (hoitopalkkio, kulukorvaus, käynnistämiskorvaus) näyttäytyivät yhtenä tärkeimmistä sovittavista asioista. Kokouksessa päästiin asiassa alkuun sopimalla yhteisistä periaatteista.

Perhehoidon palkkion ja kulukorvauksen määrän minimi on lakisääteinen, mutta on kaivattu kriteerejä palkkioiden määräytymiseen esim., hoidon sitovuuden ja vaativuuden perusteella sekä maksettaessa minimin ylittävää palkkiota. Nyt kunnissa on käytössä hyvin monenlaisia perusteita ja summia sekä eri määrä korvausluokkia. Yksimielisyys vallitsee siitä, että yhtenäisiä toimintatapoja tarvitaan, mutta yhteisen konkreettisen ehdotuksen luominen on osoittautunut haasteelliseksi. Konsensuskokouksessa on tarkoitus päästä konsensukseen mahdollisimman monesta maksuihin liittyvästä ehdotuksesta.

Seuraavassa on huomioitu taustalla vaikuttavat perinteet maakunnissa. Niissä on nähtävissä kumotun sosiaalihuollituksen yleiskirjeen (A8/1986/pe) lähtökohta kulujen korvaamisesta lapsen iän mukaisen kulutustason suhteutettuna ja todellisten kulujen mukaan, mutta myös edellisen perhehoitajain (312/1992) ja –asetuksen luomat perusteet hoitopalkkioiden ala- ja ylärajoille sekä porrasteisuuden kriteerit, jotka liitettiin hoitoon, kasvatukseen tai huolenpitoon käytettyyn aikaan ja hoidon vaativuuteen.

Hoitopalkkiot

Voimassa olevan perhehoitolain mukaan perhehoitajalla on oikeus saada hoidosta palkkiota (hoitopalkkio) korvauksena tehdystä työstä. Hoitopalkkiota maksetaan perhehoidossa olevaa henkilöä kohti kalenterikaudessa vähintään 785,16 euroa vuonna 2018.

Hoitopalkkion määrän tulee perhehoitolain mukaan vastata lapsen hoidettavuutta, ja tätä arvioidessa tulee ottaa huomioon toiminnan luonne. Palkkion vähimmäistaso on määritelty laissa sen suuruiseksi, että perhehoitajalle kertyy sen perusteella mm. eläkettä.

STM Hyvä perhehoito –työryhmän muistion (2017) mukaan:

”Hoitopalkkion tulee vastata henkilön hoidettavuutta ja sitä arvioitaessa tulee ottaa huomioon toiminnan luonne. Hoidettavuudella viitataan asiakkaan *toimintakyvyn, hoidon sitovuuden ja yksilöllisten tarpeiden* huomioimiseen. Kunnat tyypillisesti porrastavat hoitopalkkioiden määrää useampaan palkkioluokkaan sillä perusteella, kuinka vaativaksi ja perhehoitajaa sitovaksi hoidon on arvioitu muodostuvan. Riittävän suuruisella hoitopalkkiolla voidaan mahdollistaa perhehoitajan ryhtyminen päätoimiseksi perhehoitajaksi. Hoitopalkkion suuruudella voidaan vaikuttaa myös siihen, että hoitotarpeen edellyttäessä perhehoidossa on mahdollista hoitaa vain yhtä hoidettavaa tai pienempää hoitoryhmää.” (STM 2017)

Kunnilla ja palveluntuottajilla on omat porrastukset sekä arvioinnin perusteet minimin ylittävän hoitopalkkion määrittelyyn. Vaihtelut palkkioissa ovat hyvin suuria kansallisesti.

Yhteisiä periaatteita hoitopalkkioiden määrittelyssä:

- *Perhehoitajien tuen tarpeisiin ei ensisijaisesti vastata ylimääräisellä rahallisella korvauksella vaan tarkoituksenmukaisella ja riittävän vankalla ohjauksella, tuella ja palveluilla*
- *Perhehoitajan toimintaedellytykset tulee mahdollistaa ja toimeentulo varmistaa myös erityisen sitovan lapsen hoidossa. Tämä mahdollistetaan riittävän suuruisella hoitopalkkiolla*
- *Hoitopalkkio on sen suuruinen, että se houkuttelee perhehoitajiksi soveltuvia henkilöitä ryhtymään perhehoitajiksi*
- *Yhteinen arviointi ja sopiminen palkkion määrästä minimin ylittävältä osalta toteutetaan maakunnan edustajan ja perhehoitajan välisessä vuoropuhelussa. Lähtökohtina palkkion määrän arvioon toimivat lapsen hoidon sitovuus ja vaativuus sekä perhehoitajan kokonaistilanne.*

Riittävän suuri palkkio maksetaan vaativasta ja sitovasta lapsen hoidosta mahdollistaen taloudellisesti sen, että lapsi voi olla ainut hoidettava lapsi perheessä, mikäli se on hänen etunsa mukaista.

Kulukorvaukset

Nykyisin perhehoidossa olevan henkilön hoidosta ja ylläpidosta aiheutuvista kustannuksista perhehoitajalle maksetaan *todellisten kustannusten mukainen korvaus* (kulukorvaus), kuitenkin vähintään 413,87 euroa (vuonna 2018) perhehoidossa olevaa henkilöä kohti kalenterikuukaudessa, jollei toimeksiantosopimuksessa ole toisin sovittu.³⁰² Kulukorvaus maksetaan myös läheisverkoston kartoituksen perusteella huoltajuus- tai oheishuoltajuusmääräyksellä lasta hoitavalle henkilölle³⁰³.

Kulukorvaus kattaa perhehoidossa olevan ravinnosta, asumisesta, harrastuksista, henkilökohtaisista tarpeista ja muusta elatuksesta aiheutuvat tavanomaiset menot sekä ne tavanomaiset terveydenhuollon kustannukset, joita muun lainsäädännön nojalla ei korvata. Lisäksi kulukorvaus sisältää lastensuojelulain (417/2007) nojalla perhehoitoon sijoitetulle lapselle tai nuorelle hänen omaan käyttöönsä mainitun lain nojalla annettavat käyttövarat.

Yhteisiä periaatteita kulukorvauksen määrittelyssä

- *Kulukorvauksen määrän tulee olla sellainen, että perhehoidossa oleva lapsi / nuori on tasavertaisessa asemassa suhteessa sijaisperheessä asuviin lapsiin ja lähiyhteisöön jossa hän elää*
- *Kulukorvaus porrastetaan lapsen iän ja kulutustason mukaisesti esim. kolmeen luokkaan.*

Ilman erityistä raportointia kulukorvaukseen sisältyvät asuminen ja siihen liittyvät kulut, ruoka, vaatteet, hygieniatuotteet, käsikauppalääkkeet, satunnaisten sairauksien reseptilääkkeet, perusterveydenhuollon poliklinikkamaksut, lapsen puhelu- ja tiedonsiirtokustannukset sekä tavanomaiset harrastukset.

Kulukorvauksena ei makseta eikä siihen kuulu (maa)kunnan erikseen kustannettavista palveluista (esim. päivähoito, iltapäiväkerhot tms.), jotka hoidetaan (maa)kunnassa ensisijaisesti myöntämällä maksuvapaus palveluista.

Kulukorvaus ei aina kata kaikkia lapsen hoidosta aiheutuvia kuluja, vaikka näin kuuluisi lain mukaan olla. Perhehoitolain mukaan kulukorvauksen lisäksi maksetaan erikseen yksilöllisistä tarpeista johtuvista terapian ja terveydenhuollon sekä alle 21-vuotiaan lapsen tai nuoren opinnoista aiheutuvista erityisistä kustannuksista, joita muun lainsäädännön nojalla ei korvata. Näiden lisäksi voidaan korvata lomanvietosta johtuvat ja erityisen harrastuksen tai harrastusvälineiden aiheuttamat ja muut jatkuvaluontoiset tai kertakaikkiset erityiset kustannukset.

Erikseen korvattavien kulujen määrittelyyn on tarpeen joko saada tarkennusta tai sopia siitä myöhemmin. Tämä koskee myös etuuksien kuten esim. Kelan vammaistuen (KELA) maksuun liittyviä asioita. Tällä hetkellä käytännöt ovat kirjavat.

Lopuksi

Konsensuskokouksessa 30.10.2018 pystyttiin vastaamaan vain osaan kaikista niistä tarpeista yhtenäisiin käytäntöihin, joita perhehoidon kentällä on. Osa niistä vaatisi täsmennystä lainsäädäntöön ja osa kansallista ohjausta. Tässä asiakirjassa esitetyt ja kokouksessa sovittavissa olleet toimintakäytännöt viedään valmisteil-la olevaan perhehoidon maakunnalliseen ”mallitoimintaohjeeseen” joka valmistuu joulukuussa 2018.

Lähteet:

Heino, Tarja & Säles, Emilia (2017) Lasten ja perheiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaava perhehoito: Kohti perhehoidon laadun vahvistamista. THL työpaperi 20/2017.

STM (2017) Hyvä perhehoito –työryhmä. Perhehoitolain toimeenpanon tuki. Raportteja ja muistioita 2017:25.

³⁰² Perhehoitolaki 17 §

³⁰³ Lastensuojelulain 32 §3 momentin mukaan maksetaan *tarvittaessa*, perhehoitolain 16 § 3 momentin mukaan palkkio, kulukorvaus ja käynnistämiskorvaus *tulee* maksaa.

Liite 2. Selvitys maksukäytännöistä

Seuraavassa vertaillaan saatavilla olleen aineiston pohjalta lastensuojelun perhehoidossa vuonna 2018 maksettuja korvauksia ja niiden perusteita. Vertailu tuo esille valtavan kirjon, joka puolestaan perustlee sekä yhtenäistämisen tarvetta että sen vaikeutta. Mukana vertailussa ovat seuraavat 16 tahoa: Espoo, Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden keskeiset yksiköt (Eksote), Helsinki, Keski-Pohjanmaan sosiaali- ja terveystieteiden keskeiset yksiköt (Soite), Kotka, Kuopio, Perhehoitoyksikkö Pihlaja, Pohjanmaan maakunta, Pohjois-Karjala, Pohjois-Savon lastensuojelun kehittämisyksikkö, Porvoo, Vaasa, Vantaa, Ylä-Savo, Tampereen kaupungin sijaishuollon asiakasohjausyksikkö (Luotsi) ja Turku. Yhteenveto perustuu edellä mainittujen tahojen vuonna 2018 voimassa olleisiin ohjeisiin.

1 Hoitopalkkio

1.1 Perustason palkkiot

Sekä perustason perhehoitopalkkion summassa, että niiden myöntämisperusteissa on erittäin suurta vaihtelua. Vaihtelua on myös siinä, miten hoitamisen tai hoidon kokoaikaisuus määritellään ja mitä perhehoitajalta edellytetään.

Esimerkiksi Pohjois-Savon lastensuojelun kehittämisyksikössä alle 21-vuotiaan hoidosta maksettiin pääsääntöisesti perhehoitolain 16 § mukainen vähimmäispalkkio, joka vuonna 2018 oli 785,16 €/kk. Helsingissä 3–17-vuotiaasta lasta täysipäiväisesti kotona hoitavalle perhehoitajalle maksettiin 928,10 €/kk, kun taas Espoossa alle 18-vuotiaasta lasta täysipäiväisesti kotona hoitavalle maksettiin 1317,10 €. Espoossa palkkio oli siis yli 40 % suurempi kuin naapurikunnassa Helsingissä ja lähes 70 % suurempi kuin Pohjois-Savossa.

”Kotona oleva” perhehoitaja määritellään ja hinnoitellaan hyvin eri tavoin. Esimerkiksi Espoossa kotona oleva perhehoitaja ei ole voinut tehdä ansiotyötä, kun taas Pihlajassa ansiotyötä on voinut tehdä, enintään 40 h/kk. Perhehoitajan työssäkäynti laskee useimmiten hoitopalkkion määrää, usein perhehoitolain 16 § mukaiseen minimiin tai ainakin lähelle sitä. Vertailua vaikeuttaa se, että harva taho aineistossa määritteli osa-aikaisuuden perusteita ja osa-aikaisuuteen saattoi liittyä perhehoitajan kotona olemisen lisäksi tai asemesta lapsen osittainen asuminen muualla kuin sijaisperheessä. Esimerkkinä palkkioiden vaihtelusta voidaan kuitenkin vielä nostaa esille Porvoon osa-aikainen palkkio 517 €/kk

ja Tampereen (Luotsi) osa-aikainen palkkio 883 €/kk.

1.2 Korotetut hoitopalkkiot ja erityishoitopalkkiot

Korotettuja hoitopalkkioita saatetaan maksaa esimerkiksi sijoituksen alkuvaiheessa, mutta käytännöt vaihtelivat tässäkin suuresti. Esimerkiksi Espoossa 12–17-vuotiaan lapsen alkuvaiheen hoidosta maksettiin 1823,65, joka on lähes 40 % enemmän kuin mitä sama kunta maksoi alkuvaiheen jälkeen kotona olevalle hoitajalle peruspalkkiona vastaavan ikäisestä lapsesta. Pohjois-Karjalassa palkkiota voitiin alkuvaiheessa maksaa jopa kaksinkertaisena, mutta toisaalta peruspalkkio oli suuruudeltaan vain lain minimi, eli 785,16 €. Esimerkiksi Pohjois-Karjalassa korotetun hoitopalkkion tasoa voitiin myös alentaa, jos lapsi kävi päivähoitossa muusta kuin perhehoitajan työssäkäynnistä johtuen.

Korotettua hoitopalkkiota voidaan maksaa myös lapsen haasteellisuuden tai lapsen verkoston erityisen haasteellisuuden perusteella. Joillakin tahoilla ylimmät korotusluokat olivat edellä mainittujen kriteerien lisäksi sidottu perhehoitajan koulutukseen. Esimerkiksi Pohjois-Savon kehittämisyksikössä kolmin- tai nelinkertaisena maksettava palkkio maksettiin vain, jos perhehoitajalla on tehtävään soveltuva koulutus. Perhehoitolain 16 § mukaan tehtävään soveltuva koulutusta edellytetään vain ammatillisessa perhehoidossa. Käytännössä suurimmalla osalla toimeksiantosopimussuhteisista perhehoitajista ei siten ole ollut mahdollisuutta suurimpiin hoitopalkkioihin huolimatta perheeseen sijoitetun lapsen verkoston erityisestä haastavuudesta tai lapsen erityisestä hoidettavuudesta.

Suurin osa tahoista maksoi erityishoitopalkkioita vain, jos lapselle oli haettu ja myönnetty Kelan vammaistuki. Harva perhe kuitenkaan sai pitää Kelan vammaistuen, vaan erityishoitopalkkio ikään kuin korvasi Kelan myöntämän vammaistuen. Yleensä alinta Kelan vammaistukea vastaan palkkioita maksava taho maksoi määrittelemäänsä alinta erityispalkkiota. Tyypillisesti erityishoitopalkkio vaihteli alimman luokan noin 100–200 €:sta ylimmän luokan 550–700 €:oon.

2 Kulukorvaus

Millään aineiston taholla todellisten kustannusten korvaaminen (vrt. perhehoitolaki 17 §) ei ollut kulukorvauksen perusteena, vaan kulukorvaus perustui kahdesta viiteen hoidettavan lapsen iän mukaan määräytyvään korvausluokkaan. Lisäksi korvauksen määräytymiseen saattoi vaikuttaa lapsen tai nuoren osittainen asuminen muualla kuin sijaisperheessä (esim. opiskelu toisella paikkakunnalla, asepalvelus, sairaalahoito). Eksote ei maksanut kulukorvausta lainkaan, jos perhehoitoon sijoitettu

nuori ”kykenee itse itsensä elättämään (esimerkiksi, jos nuori on säännöllisessä ansiotyössä).” Espoossa kulukorvausta maksettiin vähemmän niiltä vuorokausilta, joina perhehoitaja on vapaalla.

Määrältään pienimmät kulukorvaukset maksettiin Pohjois-Karjalassa, perhehoitajalle, jonka hoidettava asuu osittain muualla (217,56 €/kk) ja Kuopiossa, jos hoidettava lapsi tai nuori on ollut esim. sairaalahoidon vuoksi poissa yli 30 vuorokautta (202 €/kk). Kuitenkin samoin perustein on voitu maksaa huomattavasti suurempaa kulukorvausta: esim. Turussa perhehoitajalle maksettiin osittain muualla asuvan hoidosta kulukorvausta 410 €/kk, eli lähes 90 % enemmän kuin Pohjois-Karjalassa.

Määrältään suurin kulukorvaus, 877,65 €/kk maksettiin perhehoitoyksikkö Pihlajassa yli 17-vuotiaasta nuoresta. Tyypillisimmillään kulukorvaukset vaihtelivat vaihtelevan noin 400–600 €/kk välillä.

Tulkinnat siitä, mitä kulukorvaukseen sisältyy ja mitä korvataan erikseen, vaihtelivat. Esimerkiksi Pohjois-Karjalassa ja Ylä-Savossa lapsen passin hankkimiskulut on korvattu, Kotkassa ja Pihlajassa passin hankkimiskuluja ei ole korvattu.

Lasten ja nuorten harrastusten korvaamisen perusteet vaihtelivat suuresti. Esimerkiksi Pohjois-Karjalassa ja Pohjois-Savon kehittämissyksikössä kulukorvauksen katsottiin sisältävän harrastusrahaa 28 €/kk eli 336 € vuodessa. Kuitenkin, jos kulut todellisuudessa ovat suuremmat, kustannuksia on korvattu 550 € saakka vuodessa. Sitä suurempiin summiin on pitänyt olla erityiset perusteet. Espoo on katsonut harrastusten sisältyvän kulukorvaukseen, lukuunottamatta pitkäjänteistä kuntouttavaa harrastusta, josta on voitu korvata enintään 450 € vuodessa. Ylä-Savossa puolestaan harrastukset korvattiin erikseen todellisten kulujen mukaan, enintään 610 €/vuosi.

Kotkassa harrastuksista korvattiin ainoastaan ”säännöllisiä, ohjattuja harrastuksia” kuitteja vastaan. Harrastuskorvaukset oli jaettu iän mukaan kolmeen luokkaan: 0-5 vuotiaat 100 €, 6-9 -vuotiaat 310 € ja yli 10-vuotiaat 530 €/vuosi.

3 Käynnistämiskorvaus

Useimmiten perhehoidon käynnistämiskorvauksesta oli mainittu perhehoitolain 18 § mukainen 3006,24 € ja ohjeissa on edellytetty, että hankinnoista sovitetaan etukäteen sosiaalityöntekijän kanssa. Summissa oli kuitenkin vaihtelua, kuten myöntämisperusteissakin. Esimerkiksi Eksotessa käynnistämiskorvusta voitiin maksaa etukäteen 1000 € saakka, ja sen jälkeen perhehoitajan esittämien kuittien perusteella enimmäismäärän saakka. Espoossa ja Helsingissä korvausta maksettiin harkinnanvaraisesti 1163 €:sta enimmäismäärään saakka. Vaasa määritteli

korvaukseksi 1611,37 €. Tampereen summa oli 816,62 € ja tämän ylittävältä osalta lain enimmäismäärään saakka tarvittiin erityiset perusteet.

Eksotessa ja Kotkassa käynnistämiskorvauksella tehdyt hankinnat katsottiin lapsen omaisuudeksi, Pohjois-Karjalassa puolestaan Siun soten omaisuudeksi.

4 Kelan maksamat etuudet

4.1 Lapsilisä

Lapsilisästä ja sen maksamisesta oli saatavilla tiedot vain kuudelta taholta. Näistä viisi maksoi lapsilisän perhehoitajalle. Kaksi tahoa perusteli edellä mainittua menettelyä lapsiliselain 6.2 §:llä. Kuitenkin Keski-Pohjanmaalla koko lapsilisä perittiin kuntayhtymälle hoidon korvaukseksi ja tästä 40 % siirrettiin lapsen itsenäistymisvaroihin.

4.2 Vammaistuen periminen kunnalle

Vammaistuen perimisestä oli saatavilla tiedot kuudelta taholta. Näistä ainoastaan Pohjois-Karjalassa vammaistuki maksettiin kokonaisuudessaan perhehoitajalle. Vantaa peri vammaistuesta 40 % lapsen itsenäistymisvaroihin ja 60 % maksettiin perhehoitajalle. Eksotessa, Helsingissä, Pohjois-Savon kehittämissyksikössä ja Turussa vammaistuki perittiin kokonaisuudessaan kunnalle. Helsingissä ja Pohjois-Savossa peritty vammaistuki kohdennettiin täysimääräisesti lapsen itsenäistymisvaroihin.